

ΒΙΚΤΩΡ ΟΥΓΓΩ

Ψίστη ἀπεσθέσθη κατὰ τὸ οἰχόμενον ἔτος διά-
νοια ἐν Γαλλίᾳ, μεγάλη προσωπικότης, σπανία
ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἱστορίας, ἔκτακτον φαινό-
μενον ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἷα δὲν
παρουσιάζονται καθ' ἑκάστην, καὶ ἅτινα προο-
ρίζονται εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν ἱστορικῆς τινος
περιόδου ἢ αἰῶνος. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ γέννη-
σις τοιούτων ἀνδρῶν δὲν εἶνέ τι εὐχερὲς καὶ σύνθητες. Ἀπαιτοῦνται
πρὸς τοῦτο ἔκτακτοι φυσιολογικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθήκαι, ἱστορικὴ
περίοδος πρόσφορος, λαὸς ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ δημιουργικῇ ἐντάσει καὶ
ἐξελίξει, φύσις ἀτομικὴ ἐπὶ τέλους, δυναμένη νὰ ἐκπροσωπήσῃ καὶ νὰ
συντελέσῃ διὰ τῆς ἰδίας ἀτομικότητος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν
τῶν συνθηκῶν τούτων. Ἀληθῶς, ἡ γέννησις μεγάλου ἀνδρὸς δὲν εἶνέ
τι τυχαῖον καὶ ἐξ ἀδιαφόρων αἰτίων προερχόμενον γεγονός. Ἐκδηλῶν
οὗτος τὸν αἰῶνά του, τὴν πατρίδα του, τὴν προηγηθεῖσαν ἱστορικὴν
κατάστασιν τῆς κοινωνίας, τὰς συγχρόνους αὐτῆς τάσεις καὶ τὰ ιδεώδη,
ἵσταται πράγματι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πολιτισμοῦ, περιφανῆς αὐτοῦ τύπος
καὶ ἀντιπρόσωπος. Ἡ σύγχρονος ἀνθρωπότης αἰσθάνεται παρὰ τῷ ἀν-
θρώπῳ τούτῳ τὸ πνεῦμά της, βλέπει ἐν αὐτῷ τὴν εἰκόνα της εἶνε μυ-
στηριώδης σύνθεσις, κατορθοῦσα νὰ περιλάβῃ ἐν ἐνὶ προσώπῳ ὀλόκληρον
αἰῶνα, πλήρη κοινωνίαν, ἐν' ἀποτυπώσει αὐτὴν φωτεινὴν καὶ ἀνεξίτη-
λον ἐν τῷ Πανθίῳ τῆς ἱστορίας.

Ὁ Βικτωρ Οὐγγῷ ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν προνομιούχων τούτων
ὄντων, ἰσχυρῶν ἐνώπιον κυρίου, τῶν ἀποκαλυπτομένων ἐν ἔκτακτοις
περίοδοις τῆς ἱστορίας, ἵνα μαρτυρήσῃ τὴν θεϊκὴν δύναμιν καὶ ἐνέρ-
γειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ μέγας ποιητὴς τοῦ δεκάτου ἐνάτου
αἰῶνος κατήγετο ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν γιγάντων ἐκείνων τῆς ἱστορίας, οὗς
ἔψαλεν ἐν τοῖς «Θρύλοις τῶν Αἰώνων», ἔξοχος ὡς αὐτοὶ, ἀδάμα-
στος, μηδέποτε ὀπισθοχωρήσας πρὸ τῶν προσκομμάτων, νικητὴς, ἔχων
ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν τῆς ιδέας, ὡς μεγάλης ἱστορικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ

καὶ τὴν πεποιθήσιν τοῦ θριάμβου αὐτῆς ἐν ὀνόματι τῶν δικαίων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὀλίγιστοι εἰσέδυσαν ὡς αὐτὸς εἰς τὰ ἐσώτατα βάθη τῆς φύσεως, τῆς ἱστορίας, τῆς κοινωνίας, πρὸς ἔρευναν καὶ ἀνακάλυψιν τῶν ἐν αὐταῖς μυστηρίων. Καὶ ἐξῆλθε νικητὴς ἀπὸ πάσης ἐρεύνης, διότι ἐπέκτητο τὴν δύναμιν τῆς πίστεως, διότι ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ εἰργάζετο ἄνευ διακοπῆς τὸ ἠφαιστειὸν ἐξόχου δημιουργίας. Νικητὴς, καθ' ὃν χρόνον, δεκαπενταετῆς ἔτι νεανίας, ἐθριάμβευεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι· νικητὴς ἐπὶ τοῦ σταδίου τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, καθ' ὃν χρόνον κατεβίβαζεν ἀπὸ πεπαλαιωμένου βωμοῦ τὰ εἶδωλα κλασικοῦ καλουμένου παρελθόντος· νικητὴς ἐν ὀνόματι τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν τῆς πατρίδος του· νικητὴς ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ καὶ τῇ ἀμύνη ὑπὲρ τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν δικαίων τῆς ἀνθρωπότητος· νικητὴς ἐπὶ τέλους κατὰ τοῦ χρόνου, ὁ διεληθὼν τρεῖς γενεὰς μερόπων, χωρὶς ν' ἀπολέσῃ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν ἐλάχιστην ἰκμάδα φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς, τὸ ἐλάχιστον ἔγχοσ τῆς δημιουργικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἣτις εἶνε ἰδία τοῖς μεγάλοις ποιηταῖς, ὡς ἐνθέοις ὑπορήταις καὶ ἐρευνηταῖς τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας.

Πρὸ τοῦ θανάτου ἔτι εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸ πάνθειον τῆς ἀθανασίας. Αὐτὸς, ζῶν ἡμίθεος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ταχθεὶς εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀποθανόντων πνευματικῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν λαῶν, εἶχε τοὺς λάτρεις αὐτοῦ καὶ τοὺς θαυμαστάς, ἀλλ' ὡς πᾶς προφήτης, τοὺς σκεπτικούς ἐπίσης καὶ τοὺς ἀπίστους, τοὺς ἐχθρούς καὶ τοὺς κατηγορούς. Οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ ἦσαν τοιοῦται ἄνευ δισταγμοῦ οἱ κατήγοροι ἄνευ ἐλέους· ἀλλ' ἀμφοτέροι ὠμολόγουν, οἷ τε θαυμάζοντες, καὶ οἱ ἀρνούμενοι, διὰ τοῦ θαυμασμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς ἀρνήσεως, ὅτι ἦτο μέγας. Μόνον μεγάλοι ἄνδρες δύνανται νὰ ἔχωσι συγχρόνως τοσοῦτον θερμοῦς ἐπαινέτας καὶ τοσοῦτον ἀμειλίκτους κατηγορούς. Ὡς ὁ Μωϋσῆς, δεῖξας εἰς τὸ γαλλικὸν ἔθνος τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἤσθάνθη τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νέου ἱστορικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, οὐχὶ διὰ τῶν ἀστραπῶν καὶ βροντῶν τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀστραπῶν καὶ βροντῶν τῆς Ἐπαναστάσεως· ἀλλ' εὐτυχέστερος αὐτοῦ, δὲν ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ ἐν γῆ ξένη, πρὶν ἢ ἴδῃ τὴν ἀπολύτρωσιν. Ἦτο συγχρόνως ὁ ἐξιχνιαστὴς τῶν μυστηρίων τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης τοῦ μέλλοντος. Ἐγραφε καὶ ἐλάλει ὑπὸ τὸ κράτος ἐνθέου ὀπτασίας· ἔβλεπε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς. Οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐννοοῦσιν, ἢ ἐκείνο μόνον, οὐ ἀν-

τιλαμβάνονται διὰ τῶν σαρκικῶν ὀφθαλμῶν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι προνομιῶχοι, ἔχοντες ὑπὸ τῆς φύσεως τὸ δῶρον τῆς διπλῆς ὄρασεως, βλέποντες ὅσα οἱ πολλοὶ δὲν βλέπουσιν, ἐνωτιζόμενοι τὰς μυστικὰς ἀπῆχῆσεις θαυμασίου κόσμου, τὸν ὁποῖον ἀποκαλύπτουσι τοῖς θνητοῖς, τοῖς ἐστερημένοις τῶν ἐξαισίων τούτων πνευματικῶν προτερημάτων.

Μόνον οἱ ἀγωνιζόμενοι ζῶσιν, ἔλ-γεν ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ· μόνον ἐκεῖνοι ζῶσι, τῶν ὁποῖων τὴν ψυχὴν καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπασχολεῖ διηνεκὲς σχέδιον· οἱ βαδιζόντες σκεπτικοί, οἱ κατειλημμένοι ὑπὸ σκοποῦ ὑψηλοῦ, οἱ ἀκαταπαύστως, νυχθημερόν, ἔχοντες πρὸ αὐτῶν εἴτε ἱεράν τινα ἐργασίαν, εἴτε μέγαν τινα ἔρωτα. Καὶ ἔζησεν, ἔζησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ψάλτης τῶν «Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων», ὁ δραματικὸς μεταρρυθμιστὴς τοῦ «Κρομβέλλου» καὶ τοῦ «Ἐρνάνη», ὁ κοινωνικὸς ἐπαναστάτης τῶν «Ἀθλιῶν», ὁ ἐποποιὸς τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων», ὅσον ὀλίγιστοι πρὸ αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν ἀναμφιβόλως. Ἄπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου του, ἀφ' ὅτου ἐκλήθη ὑψίστου παιδίον ὑπὸ τοῦ Σατωβριάνδου, ἀφ' ὅτου ἠσθάνθη τὸν πρῶτον παιδικὸν πρὸς τὴν ἐρωμένην του πόθον, μέχρι τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἡμερῶν, ὅποτε κατείχετο ἀκαταπαύστως ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἀνθρωπότητος, μία ἦτο ἀείποτε ἡ ἐπίκλησις τῆς ψυχῆς του — ἡ ἐργασία, ἡ πάλη. Ἀείποτε ἐπηκολούθησε τὴν ἐργασίαν ταύτην ἡ νίκη. Καὶ σήμερον, παρὰ τὸν θερμὸν ἔτι αὐτοῦ τάφον, οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισθητῆσθαι τὸν ἔπαινον, τὸν θαυμασμὸν, οἷον ἐξεδήλωσαν παρὰ τὸ φέρετρον αὐτοῦ, πρὸ τινων μνηῶν ἔτι, ἡ Γαλλία, ἡ ἀνθρωπότης. Ἡ κηδεῖα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀληθῶς παγκόσμιος, συμμετασχόντων ἐν αὐτῇ ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν ἡπείρων. Οἱ ἐπὶ τοῦ τάφου του, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδεῖας, κατατεθέντες στέφανοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν λαῶν, διατηροῦνται νωποὶ ἔτι, διότι δὲν προήρχοντο ἀπὸ εὐσεβοῦς ἐπιεικειᾶς ἐπὶ τῇ ἀποδιώσει θνητοῦ, ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων συμπαθοῦς φιλείας, ἡ προσωπικῆς ἐκτιμήσεως. Δὲν ἐξεδήλουν μόνον τὸ πένθος τῶν ἐρημουμένων οἰκειῶν, τῶν φίλων, τῶν συναγωνιστῶν, οὔτε καὶ τὴν προσποίησιν τῆς κολακειᾶς, ἡ τὴν θεραπείαν τῆς ἰσχύος. Οὐδέποτε τὸ γαλλικὸν ἔθνος παρέστη ἐν τοιαύτῃ τελετῇ· οὐδὲ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐκήδευε τὸν Βολταῖρον, οὐδὲ ὅτε κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος τούτου παρίστατο εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ δεσμῶτου τῆς Ἀγίας Ἐλένης. Ἄλλ' οὐδέποτε ἐπίσης ἡ ἀνθρωπότης μετέσχε τοιαύτης κηδεῖας, διότι οὐδέποτε ἴσως ἀνὴρ ἠγωνίσθη ὡς αὐτὸς μετὰ

τοσαύτης πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῶν παγκοσμίων δικαίων. Διότι τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ ἡ ἐργασία δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν Γαλλίαν μόνον, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα.

I.

Ὁ δέκατος ἑνατος αἰὼν ἦγε τὸ δεύτερον αὐτοῦ ἔτος. Ἦτο ἔτος θυέλλης, πληρούμενον ὑπὸ τῆς παγκοσμίου φήμης καὶ δόξης τοῦ Ναπολέοντος, ἐπιβάλλον κατ' ἀνάγκην τὴν σφραγίδα τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς δημιουργικότητος ἐν τῇ κεφαλῇ παντός ὄντος, τὸ ὅποιον ἤρχετο εἰς τὸν κόσμον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκαταπαύστου ἐκείνης ἐργασίας, ἣν ἐκληροδότησεν εἰς τὸν νικητὴν αὐτῆς καὶ αὐτόκλητον ἀντιπρόσωπον ἡ Ἐπανάστασις. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Υἱὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναπολέοντος καὶ μητρὸς, ἐκ Βανδέας καταγομένης, διῆλθε τὰ παιδικὰ τῆς ἡλικίας του ἔτη ἐν *θεύλλη* καὶ *πάλη*, συμμετοχὸς τῶν περιπετειῶν τῆς οἰκογενείας του ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς αὐτῆς πλάναις ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, διαρκουσῶν ἔτι τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Ναπολέοντος. Αἱ πρῶται, αἱ ἄμεσοι τοῦ βίου του ἐντυπώσεις, δὲν ἦσαν ξένοι τῆς ἐπιρροῆς τῆς μητρὸς του, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς βρεττανικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἦτο ἀφοσιωμένη εἰς τὴν *Ἀρχαίαν Γαλλίαν* καὶ εἰς τὰ ιδεώδη τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ θρόνου. Ταῦτα δὲ τὰ ιδεώδη ἔψαλε κατὰ πρῶτον ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, πρὶν ἢ κηρυχθῆ ἑπαναστάτης καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ κατὰ τοῦ παρελθόντος. Ἦσαν τὰ ιδεώδη τῆς Γαλλίας τοῦ Ἀγίου Λουδοβίκου καὶ τοῦ ἀσπίλου ἱππότης Βαγιάρδου, τὰ ὅποια ἔμελλε μετὰ ταῦτα ὁ ἀνδρωθεὶς ποιητὴς νὰ λητμονήσῃ ἐνώπιον τῶν νέων εἰδώλων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Ἀυτοκρατορίας, τοῦ Μιραβώ, τοῦ Ροβεσπιέρρου, τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, θετικὸς ἀνὴρ, ἀνήκων ἐκ τῆς ἀνατροπῆς εἰς τὴν σχολὴν τῶν σιδηρῶν ἐκείνων χαρκιτῆρων τῆς Ἐπαναστάσεως, τῶν κατακτητῶν τῆς Εὐρώπης, ἐζήτησε νὰ παράσχῃ εἰς τὸν υἱὸν του τὴν αὐτὴν ἀνατροπὴν, οὕτω δ' εἰσῆγαγεν αὐτὸν εἰς πολυτεχνικὸν Σχολεῖον. Ἀλλ' ὁ νεαρὸς ἐμπνευσμένος διεμαρτυρήθη μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν θετικῶν τάσεων τοῦ πατρὸς του, προὔτιμησε δὲ τῶν μαθηματικῶν γραμμῶν τὰς ἀθερίκας εἰκόνας τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Καὶ ἐξῆλθε τοῦ σχολείου, διεστηκῶς πρὸς τὴν οἰκογένειάν του, ἀλλὰ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐμπνευσιν καὶ τοὺς πόθους τοῦ μέλλοντος.

Ὁ Μικῶλαϊὺ διηγεῖται, ὅτι κατῆλθε ποτὲ πρὸς αὐτὸν, ἐν τινι κρίσει στιγμῇ τοῦ βίου του, ἡ Μοῦσα τῆς ἱστορίας, ἵνα τῷ ἐπιδείξῃ

τούς άγνώστους εκείνους κόσμους, πρὸς τὴν παράστασιν τῶν ὁποίων ἦτο προωρισμένος. Τίς ποιητῆς, ἐν τῷ μυστικῷ σπηλαίῳ τῶν ρεμβασμῶν αὐτοῦ, δὲν ἠσθάνθη τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, τὴν Μοῦσαν τῆς ποιήσεως, λαμβάνουσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χειρὸς, ὑψοῦσαν αὐτὸν ἐπὶ ὄρους, κεκαλυμμένου ὑπὸ νεφελῶν, γειτονεύοντος πρὸς τοὺς οὐρανοὺς, ἀπὸ τινος τοῦ ὁποίου ἐξώστου φαίνονται ἐκτεινόμεναι γῆ καὶ θάλασσα, καὶ ἄνωθεν αὐτῶν τὸ οὐράνιον στερεῶμα; καὶ δὲν ἀντελήφθη ἐν μέσῳ τοῦ πανοράματος τούτου ὅ,τι ἐσκέφθη, ὅ,τι ἐζήτησεν, ὅ,τι ἐπεθύμησε κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην; Ὁ νεαρὸς φυγὰς τοῦ πολυτεχνικοῦ Σχολείου ἔσχεν ἐπίσης τὴν Πάτριον τῆς ποιητικῆς του ἀποκαλύψεως, ἠσθάνθη τὴν δύναμιν τῆς ποιήσεως, ὡς ὁ Δάντης τὴν ψυχὴν τῆς Βεατρίκης, ἀποκαλύπτουσαν αὐτῷ τὰ μυστήρια τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τὰ ἀπόκρυφα τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν ἐν κολοσσαίῳ πανοράματι δεικνύουσαν τῷ ποιητῇ τὸ ἄνωθεν μειδιάμα τοῦ βρέφους, ὑπνώττοντος ἐπὶ τῶν γονάτων ἐγρηγορούσης φιλοστόργου μητρὸς· τοὺς ρεμβασμοὺς τῆς παρθένου, ἀναμενούσης τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἡγαπημένου τῆς καρδίας της· τὰς συγκινήσεις καὶ τὰς ἀνησυχίας τῆς μητρὸς καὶ τῆς συζύγου ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ ἢ τῇ ἀπουσίᾳ πεφιλημένων ὄντων· τὸν ἐργάτην τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, τὸν προγεγραμμένον τοῦ ἐνεστῶτος, τὸν μέγαν ἄνδρα τοῦ μέλλοντος, ἐγρηγοροῦντα πικρὸν παρὰ λυχνίαν, ἀμυδρῶς καίουσαν, ἐν ἀνακαλύψῃ φωτεινὴν τινα ἀκτῖνα ἀληθείας· τὸν νομοθέτην, μελετῶντα τοὺς νόμους τῶν κοινωνιῶν καὶ ἐργαζόμενον πρὸς δημιουργίαν εὐκόσμου κοινωνικοῦ καθεστῶτος· τὸν μέγαν στρατηγόν, σημειοῦντα ἐπὶ πίνακος τὸ σχέδιον κρισίμου μάχης, ἐξ ἧς θέλει δημιουργηθῆ ἴσως νέα τῆς ἱστορίας περιόδος· τὸν πολιτικὸν ἐγκληματίαν, ἐν τῷ γραφείῳ αὐτοῦ προπαρασκευάζοντα τὰ δεσμὰ τῶν λαῶν καὶ κωλύοντα τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόδον τῆς κοινωνίας· τὸν ἱερέα, τὸν μυσταγωγόν τοῦτον τῶν βουλευμάτων τῆς θεότητος, ἐνώπιον μὲν τῶν ἀνθρώπων ὑποκρινόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς ἰδιαιτέροις αὐτοῦ ἀδύτοις ἀποκαλυπτόμενον ἐν πάσῃ τῇ ἐγκληματικῇ εἰλικρινείᾳ, ὄργανον καὶ ἐκτελεστὴν κατ'αρχαίων βουλευμάτων· τὸν μάρτυρα τῆς ἀρετῆς, πειραζόμενον ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς διαφθορᾶς, ὑποσχομένου εἰς αὐτὸν τρυφᾶς καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλ' ἀνθιστάμενον ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν τῆς ἀδυσωπῆτος φωνῆς τοῦ καθήκοντος· καὶ τὸσαῦτα ἄλλας εἰκόνας, τὸσαῦτα ἐπεισόδια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὑψηλὰ ἢ ταπεινά, μεγάλα ἢ μικρὰ, προκαλοῦντα τὸν θαυμασμόν ἢ τὴν περιφρόνησιν, τὴν ἀγάπην ἢ τὸ

μῖσος, ἅπαντα χρησιμεύοντα ὡς διδάγματα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἐν τῷ πανδαιμονίῳ τούτῳ τῶν ποικίλων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ὑπὸ τὴν μέθην τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀρρήτων ἐντυπώσεων, ἠκροάσθη τῆς φωνῆς τῆς Μούσης, γλυκυτέρως τοῦ ἔσματος τῆς Ἀηδόνας, ψιθυρίζουσας αὐτῷ εὐσώωνον πρόσκλησιν. Ποιητὰ, πάντα ταῦτα σὺ θέλεις διηγηθῆ καὶ ἀποκαλύψει ποτὲ τοῖς ἀνθρώποις, ἂν πιστῶς μὲ θεραπεύσης· οὐδεὶς ἱκανώτερός σου νὰ ὑμνήσῃ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ διηγηθῆ τὰ μυστήρια τῆς ἱστορίας! Ποιητὰ, λάβε τὴν λόβαν σου, καὶ δός μοι ἐν φίλημα!

Διὰ τὸν Βίκτωρα Οὐγγῶ ὑπῆρξεν ἡ Μούσα ἡ μυστικὴ ἐκείνη Μαῖα τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας, ἣτις ἔμελλε ν' ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὸν τοσαῦτα μυστήρια, νὰ ὑπαγορεύσῃ τοσαύτας νέας ιδέας. Ἐν ἔτει 1817, ἄγων τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας παρουσιάσθη ἐν τῷ ἀπὸ παλαιοῦ χρόνου ὑφισταμένῳ ποιητικῷ ἀγῶνι τῆς Τουλούζης. Ἄλλ' εἶχε τὴν εἰλικρίνειαν ἐν ἐπικεφαλίδι τῶν στίχων του νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἡλικίαν του. Καὶ δὲν ἐστέφθη, διότι οἱ κριταὶ ἐνόμισαν ὅτι ἠπατώντο ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἀποκρύψαντος τὴν πραγματικὴν ἡλικίαν του, ἵνα ἐλύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον.

Ἡ Γαλλία περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους διετέλει ἐν πλήρει πραγματικῇ ἱστορικῇ Παλιγορθώσει, καταλαβόντων αὐτῆς τὸ βασιλεῖον αὐτῆς στέμμα τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἡγεμόνων. Ἐφαίνετο ἐπὶ τινὰς στιγμὰς, ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ἅπαντα ἡ ἐργασία τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τὰ δόγματα τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ρουσσῶ κατατροπώθησαν ὑπὸ τῶν ἀναβιώσασθαι ἰδεῶν τῆς παλαιᾶς Γαλλίας, ὅτι αἱ ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνκηρυχθεῖσαι ἀρχαὶ προῦκάλουν καθ' ἑαυτῶν τὴν δυσπιστίαν καὶ τὴν λήθην, καὶ ὅτι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἔμελλε νὰ κατισχύσῃ καὶ πάλιν ἡ θεοκρατικὴ Μοναρχία τοῦ Μέσου αἰῶνος, ἡ παρθενία τοῦ Δεκάτου Τετάρτου Λουδοβίκου, κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ σκοτεινοῦ ὀπτασιαστοῦ τοῦ «Πάπα» καὶ τῶν «Ἐφεσπερίδων τῆς Πετροπόλεως», ἢ τοῦ συγγραφέως τῆς «Φυσικῆς Νομοθεσίας». Ὑπῆρχον ἐν ταῖς γαλλικαῖς βουλαῖς, ταῖς κατὰ τύπον μόνον ἐκπροσωποῦσαις τὴν νεωτέραν πολιτικὴν θεωρίαν τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἀλλὰ πράγματι ὑφισταμέναις ἅπασαν τὴν αὐθεντείαν τῆς μοναρχίας, ὑπῆρχον ἀντιπρόσωποι, βασιλικώτεροι τοῦ βασιλέως, ἐν δὲ τῇ κυβερνήσει ἦτο ἀπολύτως ἀνεγνωρισμένον τὸ δόγμα τοῦ θεοῦ δικαίου· καὶ ἐφαίνετο ὅτι τὸ δόγμα τοῦτο εἶχεν εἰσδύσει

ἐκ νέου μέχρι τῶν ἐγκατῶν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Σπανίως διέκοπτε τὴν μονότονον σιγὴν τῆς βασιλευούσης θεοκρατίας ζωντὰ τις διαμαρτύρησις, δυναμένη νὰ συγκινήσῃ καὶ νὰ θερμάνῃ τὴν μέχρι τῆς χθὲς τοσοῦτον εὐφλεκτον κεφαλὴν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Μετὰ τὰς μακροχρονίους συγκινήσεις τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε κατὰληφθῆ οὗτος ἐξ ἀτονίας, τέλεον καταβαλούσης ἐπὶ τινα χρόνον τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ ὄργανισμὸν. Ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία, τὰ δύο ταῦτα εὐγενέστατα προϊόντα τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος τῶν λαῶν, εἶχον καταστῆ ὑπηρετικὰ ὄργανα τῶν τάσεων τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κρατοῦντος δεσποτικοῦ καθεστώτος, τοῦ ὁποίου ὑμνωδοὶ ἐπίσημοι καὶ ζηλωταὶ ἦσαν οἱ εὐφύστεροι τῶν ποιητῶν καὶ τῶν συγγραφέων τοῦ καιροῦ ἐκείνου: ὁ Σατωβριάνδος, ὁ Λαμενναί, ὁ Λαμαρτίνος.

ὑπὸ τοιαύτην κοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν ἐγαλουχήθη κατὰ πρῶτον ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ. Δὲν ἦτο μόνον τὸ τέκνον τῆς βανδευανῆς μητρός του, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ τέκνον τῆς νομιμοφρονοῦ καὶ μοναρχικῆς Γαλλίας. Τί εἶνε ὁ ποιητής; ὁ ἄμεσος καρπὸς τοῦ κοινωνικοῦ ἐδάφους, θερμοῦ ἢ πεπηγότος, τὸ πόρισμα τῆς συγχρόνου δικνοητικῆς ἐργασίας, ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἢ ἐν τῷ ψεύδει διατελούσης. Κατὰ τὸν μακρὸν ποιητικὸν βίον τοῦ Βίκτωρος Οὐγγώ θέλομεν παρατηρήσει τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐπανειλημμένως πιστούμενον, ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων συντηρητικωτάτης νομιμοφροσύνης, μέχρι τῶν τελευταίων λαμπηδόνων ἀγερώχου ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, τολμῶντος νὰ προσβάλλῃ μετ' ἐνθέου προφητικοῦ οἴστρου τὰς παλαιότητας καὶ σεβαστοτάτας τῶν δοξασιῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν ἔτει 1820, καθ' ἣν ἐποχὴν δημοσιεύονται αἱ πρῶται αὐτοῦ « Ὠδαί », ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ εἶνε Νομιμόφρων. Ὁ βωμὸς ἐν Γαλλίᾳ καπνίζει, εἶνε πυκνὸν τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἀνερχόμενον θυμιάμα, πυκνὸν δὲ καὶ τὸ περὶ αὐτὸν πλήθος. Ὁ θρόνος περιβάλλεται ὑπὸ περιφανοῦς καὶ μυστικῆς λαμπηδόνος, ἀξίας τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας, τῆς πρωτεύουσιν ταύτης θυγατρὸς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ ποιητὴς τῶν « Ὠδῶν » σπεύδει νὰ προσενέγκῃ ἐπίσης καὶ οὗτος μετὰ τοῦ πλήθους τὸν φόρον τῆς ἀφοσιώσεώς του. Ἡμιστὰ σκοπεῖ ν' ἀποκρύψῃ τὸ αἰσθητὰ του εἶνε ὁ βάρδος τῆς θρησκείας καὶ τῆς νομιμοφροσύνης, ἀντλῶν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἐμπνεύσεις του, ἀποκαλύπτων εἰς τὸν κόσμον τὰς τύχας αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁμολογεῖ μετὰ παραρησίας, ὅτι δημοσιεύων τὸ βιβλίον του, « διττὸν προτίθεται σκοπὸν:

φιλολογικὸν καὶ πολιτικόν· ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ σκέψει αὐτοῦ ὁ δεῦτερος εἶνε συνέπεια τοῦ πρώτου, διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἢ ποιήσῃσι παρίσταται κρινομένη ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν μοναρχικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.» Καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο αὐστηρῶν θρησκευτικῶν ἐμπνεύσεων ἐξυμνεῖ καὶ ψάλλει ἅπαντα τὰ ιδεώδη τῆς τότε μοναρχικῆς καὶ θεοκρατικῆς Γαλλίας. Κλίνει τὸ μέτωπον πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ θρόνου, καὶ σήμερον μὲν ὑμνεῖ τὴν Ἱερὰν Στέψιν Καρόλου τοῦ Δεκάτου, αὔριον δὲ τὴν Γέννησιν τοῦ Δουκὸς τῶν Βορδιγάλων, ἢ τὸ Βάπτισμα αὐτοῦ. Ἡ Ἐπαρόρθωσις τοῦ ἀγάλματος Ἐρρίκου τοῦ Τετάρτου, ὁ Θάνατος τοῦ δουκὸς τοῦ Βερρὸν, ἢ Κηδεῖα Λουδοβίκου τοῦ Δεκάτου Ὀγδόου ἀποσπῶσι στροφὰς περιπαθεῖς ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς λύρας τοῦ ποιητοῦ. Ἀλλ' ἢ Ἱερὰ Στέψις Καρόλου τοῦ Δεκάτου προκαλεῖ τὴν εἰλικρινεστέραν τῆς πολιτικῆς ὁμολογίας τοῦ βάρδου ἐκδήλωσιν. Ἰκετεύει τὸν Θεὸν νὰ σκέπη ἐς χεῖ τὸν βασιλέα τοῦτον, τὸν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λατρευόμενον. Ὁ βασιλεὺς ὀράζεται ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ. Μοναδική στιγμή. Ἐγείρεται ἀπὸ τοῦ τάφου του ὁ παλαιὸς Κλόβις διὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ, καὶ οἱ δύο ἱεροὶ πολεμισταί, ὁ Καρολομάγνος καὶ ὁ Λουδοβίκος, ἀντὶ διαδήματος φέροντες ἱερὸν ἐκ δαφνῶν στέφανον· καὶ ὁ εὐδαιμόνος Κάρολος, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἐκστατικῆς εἰσέτι Ἰωάννας, καὶ Φραγκίσκου ὁ πρῶτος, τοῦ ὁποῦ εὗρεν ἀμώμητον τὴν πανοπλίαν ἢ Παθία· καὶ τὸ ἥρωικόν φάσμα τοῦ ὑστάτου μάρτυρος, τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ὅστις δις ἐχρίσθη διὰ διπλοῦν βασιλεῖον παρὰ τὸν βωμὸν καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦματος.

Ἡ μοναρχικὴ μερίς ἐν Γαλλίᾳ ἤλπισεν ἀναμφιβόλως νὰ εὔρῃ ἐν τῷ θεσμῷ τούτῳ τῆς παλινορθώσεως τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ θρόνου αἰδῶ τὸν διαδόχον τοῦ ποιητοῦ τῶν «Μαρτύρων», ὅστις καὶ ἀπεκάλυψε τὸν νέον ποιητὴν «ὑψίνου παιδίον.» Ἀλλ' ἢ ὀπτασία τοῦ παρελθόντος βραχὺν διήρκεσε χρόνον ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ. Ὡς ὁ Λαμαρτίνος, ἔμελλε νὰ ὑποκύψῃ καὶ οὗτος εἰς τὰ νέα ιδεώδη, τὰ ιδεώδη τῆς Ἐπαναστάσεως, τὰ παρρηκωνισθέντα μὲν ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τῆς ἀντιδράσεως τῆς Παλινορθώσεως, ἀλλ' ἀναλαβόντα καὶ πάλιν τὰ σκιῶτα τῆς ἰσχύος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Κατὰ τοὺς πρώτους τῆς μοναρχίας τῶν Βουρβῶνων χρόνους, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν μισαλλοδόξων, δογματῶν ἐνὸς Δεμαίτρου, ἐνὸς Βονάλδου καὶ τῶν τούτοις προσηλύτων, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς φωτός καὶ ἐλευθέρας ἀτμοσφαίρας, πνευματικὴ ἐπέκράτησε καχεξία καὶ ἀτονία ἐν Γαλλίᾳ. Ἀλλ' ἐπῆλθεν, ἀρχομένης τῆς

τρίτης δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος, ἰσχυρὰ ἐξέγερσις καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ πνευματικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως κρατήσαντα χειμῶνα, κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ ὁποίου νύκτα παροδικὸς τις, μονήρης ἀστήρ, ἐφωτοβόλει ἐνίοτε ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ στερεώματος, ἤρχετο τὸ ἔαρ μὲ τὰ εὐώδη αὐτοῦ ἄνθη καὶ τοὺς εὐρώστους καρπούς, ὑπὸ νέους οἰωνοὺς καὶ προσδοκίας. Λαμπρὰ πνεύματα ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ἔξοχοι πολιτικοὶ χαρακτήρες, ὕψουν τὴν σημαίαν τοῦ νέου καθεστῶτος, ὅποσον ἐνεκαινίσθη διὰ τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ πνευματικὴ αὕτη περίοδος εἶνε ἐφάμιλλος τῶν δύο προηγηθεισῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἐμελλε νὰ ὑποκύψῃ ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἐπίδρασιν ταύτην· καὶ κατῆλθεν ἀμέσως ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν νέων ἰδεῶν, ἀγῶνος γονιμωτάτου, εἰς ὃν ἐμελλε νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ ὑπέρροχον αὐτοῦ κύρος καὶ τὴν σφραγίδα. Τὸ πνεῦμα τῆς Ἐπαναστάσεως κατίσχυεν ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμασι. Οὐδεὶς δ' ἴσως ὑπέστη μᾶλλον τὴν ἐπίδρασιν ταύτην, ὅσον ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ, κατὰ τὴν νέαν ταύτην τῆς μεταμορφώσεώς του περίοδον.

Ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς μεταμορφώσεως ταύτης ἦσαν τὰ « Ἀνατολικά Ἄσπρατα. » Ὁ ποιητὴς τῆς θεοκρατικῆς μοναρχίας καθίσταται ἤδη ὁ ραψῶδὸς τῆς ἐλευθερίας: τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ποιητικῆς ταύτης συλλογῆς του κηρύττει ἐν πρώτοις τὸν πόλεμον κατὰ τῆς κριτικῆς, ἀμφισβητῶν αὐτῇ τὸ δικαίωμα νὰ ἐξετάξῃ, τὸν ποιητὴν περὶ τῆς φαντασίας του, νὰ ἐρωτᾷ αὐτὸν διατί ἐξελέξατο τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, διατί μετεχειρίσθη τοιοῦτον χρῶμα, ἔδρεψεν ἀπὸ τοιοῦτου δένδρου, ἠντλησεν ἀπὸ τοιαύτης πηγῆς. Καὶ ἔχει δίκαιον. Τί εἶνε ἡ τέχνη, ἡ ποίησις; τέχνα τῆς φαντασίας. Ἄλλ' ἡ φαντασία δυσχερῶς δύναται νὰ φέρῃ τὰ δεσμὰ ὠρισμένου κανόνος, καθεστηκότος τύπου· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀσφυκτιᾷ, μαραίνεται, κόπτει μόνη τὰς πτέρυγὰς της. Ἡ φαντασία εἰσδύει πανταχοῦ, ἐκλέγουσα ὅ,τι ἄριστον, ὅ,τι ἄξιον τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει. Μὴ ζητήσητε παρὰ τοῦ ποιητοῦ πίστιν εἰς τὰ κρατοῦντα κείμενα· οἱ κανόνες τῆς τέχνης δὲν εἶνε ἀπόλυτα θέσφατα, εἰς οὐδεμίαν ὑποκαίμενα διαμφισβήτησιν. Ἔχει καὶ ἡ τέχνη τὰ μυστηριώδη αὐτῆς Avatar, τὰς θεολογικὰς μεταμορφώσεις, ὡς ἔχει τοιαύτας ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία. Ἀπαιτήσατε μόνον παρὰ τοῦ ποιητοῦ τὸν σεβασμὸν τῆς ἀληθείας, τὴν εὐλαρινῆ παράστασιν τοῦ καλοῦ, ἀδιαφοροῦντες ἂν ἐν τῇ ἐργασίᾳ του

ήκολούθησε νέας τρίβους, αγνώστους τέως, αρκεί ὅτι αὐταὶ ὁδηγοῦσι πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν.

Ἡ ποίησις τῶν «Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων» εἶνε ἡ ποίησις τῆς ἐλευθερίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ὡς ἐπὶ αἰθερίου δίφρου ἐλαυνόμενος ὁ ποιητής, μεταβαίνει πανταχοῦ, ὅπου ἡ φαντασία ἀποκαλύπτει αὐτῷ νέους κόσμους, ὅπου δεικνύει αγνώστους ὀρίζοντας. Ἡ στιχοουργία του εἶνε ἄρμονικῆ, εὐκαμπτος, αἰθερία· ἀκτινοβολεῖ ἐπ' αὐτῆς ὁ αἶθρ τῆς Ἀνατολῆς, παρ' ἧς κατ' ἐξοχὴν ζητεῖ τὰς ἐμπνεύσεις του. Ὁ ποιητής μεταδίδει πιστότατα δι' ἀπαραιμιλλῶν, μαγευτικῶν εἰκόνων, τὸ πνεῦμα τῶν τόπων ἐκείνων, οὓς κατὰ πρῶτον φωτίζει ὁ ἥλιος ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ περιφορᾷ, καὶ τὸ φῶς τοῦτο εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ποιήσεως τῶν «Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων.» Ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἐν ἣ ἡ ποίησις εἶνε ἐξίσου ἄρμονικῆ, ὅσον τὸ ἔσμα τῶν πτηνῶν, περιπαθῆς καὶ θερμῆ, ὡς τὸ πῦρ, τὸ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκπεμπόμενον τῆς παρθένου, φερομένης ἐν μέσῳ τῶν ροδωνιῶν ἀρωματώδους Γκιουλιστάν, ζητεῖ ἐμπνεύσεις παρὰ ποιητῶν, ἐπίσης ἄρμονικῶν, ὡς ἡ ἄρμονία τοῦ τόπου. Ἐκάθισε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Χαφιζ, τοῦ Σααδῆ, τοῦ Φιρδούση, καὶ ἀπεκόμισεν ἄφθονον συγκομιδὴν μελωδίας, ἄρμονίας, ἀβρότητας, ρεμβασμῶν, ὡσεὶ διετέλεσε μετ' αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μυστικοῦ ὀπίου τῆς ἀνατολικῆς ποιήσεως, τοῦ λύντος τοσοῦτον ἐπαφροδίτως τὰ δεσμὰ τῆς γηίνης ὑπάρξεως, ἀναθιβάζοντος δὲ διὰ κολοσσιαίας κλίμακος τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐκ περιτροπῆς ψάλλει τὸ Οὐράνιον πῦρ, τὸ κατακαίον τοὺς ἀσεβεῖς, τοὺς κερανοὺς τῆς Τελευταίας Κρίσεως, καὶ τοὺς ἡδυπαθεῖς ρεμβασμοὺς ἐν τῇ Σάρα τῇ Λουομένη. Αἱ ἡμέραι αὐτοῦ παρέρχονται διὰ τῶν ὄνειρων τῆς φαντασίας καὶ τῶν ἐμπνεύσεων. Τὰ πάντα καθιστῶσιν αὐτὸν ὄνειροπόλον! ἡ ἀτμόσφαιρα, οἱ λειμῶνες, τὰ ὄρη, τὰ δάση· ὅταν ὑποφώσῃ τὸ λυκαυγές, ἐν τῷ βῆθει μελαινης μικρᾶς κοιλάδος, ἀρέσκειται νὰ θεωρῇ μεγάλην κατάργυρον λίμνην, βαθύ καὶ διαυγές κάτοπτρον, ἐφ' οὗ κατοπτρίζονται τὰ νέφη. Τοιοῦτοτρόπως πλανᾶται πανταχοῦ, ὅπου δύναται νὰ θέλξῃ αὐτὸν τὸ φῶς τῶν φώτων: ἀπὸ τῆς πόρρω Ἀνατολῆς μέχρι τῶν μαγικῶν ὄχθων τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἀπὸ τῶν τεμενῶν τῆς μωριτανικῆς Ἰσπανίας μέχρι τῶν ἀκτῶν, τῶν δασῶν καὶ τῶν ὄρεων τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος.

Εἶπον ὅτι ἡ ποίησις τῶν «Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων» εἶνε ἡ ποίησις τῆς ἐλευθερίας. Καθ' ὃν χρόνον ἐνεπνέοντο τὰ ἔσματα ταῦτα, ἡ ἐλευ-

θερία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καθαρώτερον, ἢ διὰ τῆς ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀναστάσεως τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ μυστηριώδους Ὀλύμπου ἐξέρχεται ἡ ὁμολογία τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους ἐκείνου, τοῦ ὁποίου κατ' ἐξοχὴν ἡ ἱστορία εἶνε ἡ ἱστορία τῆς ἐλευθερίας. Ἦτο ἡ πρώτη ἔνοπλος διαμαρτύρησις κατὰ τῶν ἐν Βιέννῃ ἀνακηρυχθέντων πολιτικῶν δογματῶν ὑπὸ τῆς κληθείσης *Ἰε-ρῶς συμμαχίας*: ἡ πρώτη ἐξέγερσις τῆς ἐλευθερίας, ἐπικαλουμένης ἐπὶ τῶν ὁρέων καὶ τῶν θαλασσῶν τῆς Ἑλλάδος τὰς ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνακηρυχθείσας ἀρχάς. Τὰ νέα ἀνδραγαθήματα ἀπαραιμύλων ἀγωνιστῶν τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας ὑπομιμνήσκουσιν εἰς τὴν ἔκπληκτον Εὐρώπην τὰς μεγάλαις ἡμέραις τῶν περσικῶν πολέμων. Ἦτο ὁλόκληρος ἐποποιία, μὲ τοὺς Ἀχιλλεῖς αὐτῆς καὶ τοὺς Ὀδυσσεῖς, μὲ τοὺς Μιλτιάδαις καὶ τοὺς Κυναίγειρους, ἧς ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὑμνήσῃ τὰ ἐπεισόδια καὶ τὰς περιπετείας ἡ εὐρωπαϊκὴ ποίησις, οἰκνῆθητε καὶ ἂν ὠμολόγῃ πολιτικὴν πίστιν. Ὁ ἐν Μεσολογγίῳ θάνατος τοῦ μετὰ τὸν Γκαίτην μεγίστου τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου ἐκείνης Βύρωνος δὲν ἦτο μοναδικὸν φαινόμενον τοῦ καταλαθόντος ἐνθουσιασμοῦ τὴν Εὐρώπην ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐνθουσιώδεις ποιηταὶ καὶ ὑπολογισταὶ πολιτικοὶ παρεσύρθησαν ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τοῦ φλογεροῦ ἐκείνου πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθήματος, τὸ ὅποσον ἀπεκλήθη *φιλελληνισμός*. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγρῶ, καθ' ἣν στιγμὴν διὰ τῶν « Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων » ἔθυσ τῇ ἐλευθερίᾳ ὑπὸ πάσης αὐτῆς τὰς σχέσεις, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινήθῃ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἥρωες αὐτῆς, τοὺς ὁποίους ἀναμένουσι, θνήσκοντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὁ *Ὀλυμπος* καὶ ὁ *Οὐρανός*, πλαυῶνται ἐπὶ τῶν χορδῶν τῆς λύρας του· ἀπαράμιλλα ἄσματα ἐξέρχονται ἀπὸ τῆς μαγικῆς λύρας, ἣν μέχρι τῆς χθὲς ἐγόητευον τὰ ρόδα τοῦ *Γκιουλιστὰν* καὶ τῆς *Μπουμπουῦλ* τὸ αἰθέριον μέλος· εἶνε τὸ *ἐνάμιον* ἄσμα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἦρωες, παραπλήσιον τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἄλλον ἡ ἱστορία, προσφέρει, διὰ τῆς χειρὸς του μόνον, μυριονέκρους ἐκατόμβαις εἰς τὴν θεότητα τῆς ἐλευθερίας· ὡς αἱ ἄγριαὶ τῶν πρώτων λαῶν θεότητες, τρέφεται δι' ἀνθρωπίνου αἵματος καὶ αὐτὴ, ὅσον καὶ ἂν λαλῶσιν οἱ πολιτικοὶ ὑποκριταί, εἴτε ἀπὸ ἀπροσπελάστων θρόνων, εἴτε ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν Κοινοβουλίων, μετὰ στόμου περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἰσότητος, περὶ ἐλευθερίας. Ἡ Ἑλλὰς προσφέρει τὴν θυσίαν αὐτὴν, θυσιαζοῦσα καὶ θυσιαζομένη· δὲν ὑπάρχει κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς σφαγῆς καὶ τῶν δρώσεων μεγαλύτερος ἱεροθύ-

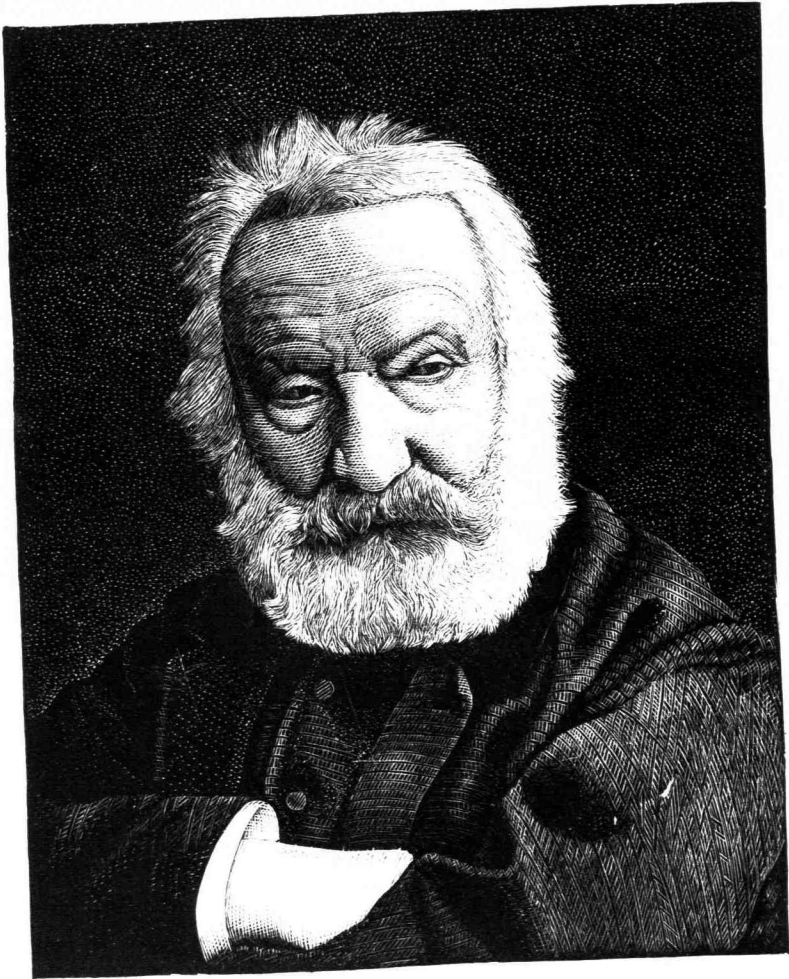
της, ἀδυσωπητότερος τοῦ Ναύτου τῶν Ψαρρῶν. Ἐπὶ τῷ μελωδικῷ ὀνόματί του ὁ κόσμος σύμπας καταλαμβάνεται ὑπὸ καταπλήξεως, ἀλλ' ἄμα καὶ ὑπὸ δέους καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ σύγχρονος ποίησις προσπαθεῖ νὰ πλέξῃ τὸν ὠραιότατον τῶν στεφάνων, ἵνα προσενέγκῃ αὐτὸν εἰς τὸν νικητὴν τῆς Χίου καὶ τῆς Μυκάλης, εἰς τὸν ἀποτυχόντα ναυβάτην τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλ' αἰεποτε ἀπαράμιλλον ἥρωα καὶ δὲν ἔχει χεῖρα νὰ πλέξῃ τὸν στέφανον τοῦτον καταλληλοτέραν τῆς χειρὸς τοῦ ψάλτου τῶν « Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων. » Ὁ Κανάρης εἶνε ὁ λυρικός ἥρωας τῆς ἀνδρικῆς ταύτης ποιήσεως, ἥτις ἐνέπνευσε νέους ὀρίζοντας εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ἥτις ἐπανεῖρεν ἐμπράκτως εἰς τὴν μνήμην τὰς εὐλαεστέρας ἡμέρας τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς, ἥτις εἶνε τόσον ὠραία, γεννημένη διὰ τὴν ζωὴν, ἢ διὰ τὸν θάνατον, εἶνε τὸ ἀντικείμενον πλείστων σελίδων τῆς μαγικῆς ταύτης ποιήσεως, ἥτις ἐλευθερὰ ὡς ἡ φαντασία, τίθησι τὰ θεμέλια νέας ποιητικῆς ἐν Γαλλίᾳ δημιουργίας, ἧς αἰρεσιάρχης ἀνεγνωρίσθη ἀναντιρρήτως ὁ ποιητὴς τῶν « Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων. »

Ἡ θερμὴ αὐτῆ, γοργὴ καὶ ἰσχυρὰ ἔμπνευσις διαπνέει καὶ τὰ μετὰ ταῦτα δημοσιευθέντα λυρικά ἔργα τοῦ ποιητοῦ. « Τὰ φύλλα τοῦ Φθινοπώρου », τὰ « Ἀσματα τοῦ Λυκαυγοῦς », αἱ « Ἐνδόμυχοι Φωναί », αἱ « Σικιαὶ καὶ αἱ Ἀκτινες », καὶ ἡ ἐξοχωτάτη ἴσως πασῶν τούτων λυρικῆ συλλογῆ κατὰ τὴν μετὰ τὸ 1830 ἱστορικὴν περίοδον τῆς Γαλλίας, νέαν δὲ περίοδον τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ, προφανῶς διάφορον, νεωτερίζουσιν ἤδη ἐν πολλοῖς, ἡ συλλογῆ τῶν « Μελετῶν », φέρουσι τὸν αὐτὸν τύπον τῆς δημιουργικῆς ἐμπνεύσεως, τῆς πρωτοτυπίας, ἀλλὰ καὶ μελαγχολίας, σκεπτικῆς τινος δισταγμοῦ, ἐλλείποντος πάντη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου, ἧς τὸ κατακόρυφον σημεῖον ἀπὸ τῆς ποιητικῆς ἀπόψεως πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ « Ἀνατολικά Ἀσματα ». Μειοῦται ὁ ἐνθουσιασμὸς ἀπὸ τῶν νέων τούτων ποιήσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ περιπάθεια, ἡ πίστις, ἡ στοργὴ πρὸς πᾶν τὸ καλὸν καὶ ἰδεῶδες. Ἡ στιχουργία εἶνε ἀπαράμιλλος, ἐνεργητικὴ, ἀκατάσχετος. Αἱ ἰδέαι εὐγενεῖς ὡς τὰ θέματα, ὑπὲρ ὧν ἀπολογεῖται καὶ δὲν περιορίζει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἀληθῶς παγκόσμιον, ὁ ποιητὴς, εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, εἰς τὴν παράστασιν μιᾶς μόνον ἰδέας. Ἀναβαίνει εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν οὐρανῶν, ἐνώπιον ἀπεράντου παραλίας, καὶ ἐκεῖ κλίνων ἐπὶ τοῦ κύματος καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπείρου, ἀφ' ἐνὸς μὲν θεωρεῖ τὴν γῆν καὶ ἀφ' ἐτέρου τὴν θάλασσαν ἀκροάζεται τὸν εὐρύν

καὶ συγκεχυμένον ψίθυρον τοῦ παντός, πλήρη λαμπρᾶς μελωδίας, ἀκούει τὸ παγκόσμιον ἄσμα τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, τὸ μὲν ψᾶλλον τὴν δόξαν, ἄσμα εὐτυχίας· τὸ δὲ θλιβερόν· εἶνε ὁ ψίθυρος τῶν ἀνθρώπων. Ἡ χαλίνωτος αὐτοῦ φαντασία πλανᾶται ἀπὸ τοῦ κολοσσαίου Ἄτλαντος μέχρι τῶν χαρωπῶν ἀκτῶν ἡρέμου παραλίας, διὰ σκέψεως ἀτετείου τάχους μεταβαίνουσα εἰς τὰ μᾶλλον ἀντίθετα ἀντικείμενα. Εἶνε Πρωτεύς ὁ ποιητής, ἀλλὰ Πρωτεύς, ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές· καὶ ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ὑπὸ Πρωτεύως μεταμορφώσεις, μεταφέρεται ἀκατάσχετος εἰς τὰς ποικίλας χώρας τοῦ καλοῦ, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν εἶνε ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι καὶ μεμακρυσμένοι.

Καὶ ἐνῶ ψάλλει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀτρόμητον μυθικὸν ἥρωα, ἀκατάβλητον πρὸ τῶν κινδύνων, ἐκδικητὴν τῆς ἀρετῆς, φιλόανθρωπον πρὸς τοὺς πάσχοντας, ἀμείλικτον κατὰ τῶν κακοποιῶν, ἕνα Νεβρώδ, ἕνα Κυνκίγειρον, ἕνα Ρολάνδον, ἕνα Κανάρην, καὶ νομίζει τις ὅτι εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ ἥρωας, ἐν τῷ ποιητῇ ὑποστὰς μυστηριώδη τινὰ μεταμόρφωσιν, αἴφνης αὐτὸς, ὁ ἀδυσώπητος ὡς τὰ πάθη, τὰ ὅποια ἀπεικονίζει, ὁ ἄγριος, καθίσταται τρυφερώτατος πρὸ τῆς μορφῆς κοιμωμένου βρέφους, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐκχέεται εἰς περιπαθεστάτας στροφάς, διεκδικητῆς παραγνωρίζομένης ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀρετῆς καὶ ἀξίας μεγάλου ἀνδρός, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ μέλλον. Καὶ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ὁ ποιητής εἶνε ὁ ὑποφῆτης τοῦ μέλλοντος; Σήμερον καλεῖ τὸ ἀθῶν παιδίον νὰ ρίψῃ ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγας χρυσᾶς ἀκτῖνας, καὶ διὰ τῆς φωνῆς του νὰ θέλξῃ τὰς ὥρας του. Αὔριον ὁ ἄλλοτε μοναρχικὸς αἰοιδὸς διέρχεται ἐν τελετῇ ἐνώπιον βασιλέως. Βασιλέως! guarda e passa. Αὐτὸς εἶδε τοσοῦτους βασιλεῖς ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα! δὲν ἐνδιαφέρεται πλέον ἢ καρδίᾳ του ἐπὶ ταῖς γεννήσεις τῶν βασιλέων· στρέφει τὸ βλέμμα του ἀλλαγῶ, πρὸς τὸν Θεὸν μόνον. Λάμπουσι τὰ στέμματα καὶ αἱ χρυσαὶ μίτραι, ἀλλὰ διαρκοῦσιν ὀλίγον· καὶ οὔτε ἔχουσι τὴν ἀξίαν τοῦ δένδρου, τὸ ὅποιν δημιουργεῖ ὁ Θεὸς διὰ τὴν φωλεὰν τῆς χειλιδόνος! Εἶνε ἀνώτερος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ὀπτασιαστῆς τοῦ μέλλοντος, ἀποτυπῶν τὰς ὀπτασίας του ἐπὶ τοῦ χάρτου, ὡσεὶ ἦσαν πραγματικαὶ παραστάσεις τοῦ παρόντος, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμεναι ἀμφιβολίαν.

Ἡ περίοδος αὕτη τοῦ ποιητικοῦ βίου τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ εἶνε ἀληθῶς ιδεώδης. Διατελεῖ εἰς ρῆξιν μετὰ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ἡ ρῆξις αὕτη δὲν φέρει ἔτι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς, ἣν λαμβάνει

ΒΙΚΤΩΡ ΟΥΓΚΩ

βραδύτερον, μετὰ τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ Δεκεμβρίου. Παλαίει, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὠρισμένων κοινωνικῶν ἢ πολιτικῶν ἐχθρῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῶν ἀμφιβολιῶν τῆς περὶ αὐτὸν κοινωνίας. Καὶ ἐν ταῖς λυρिकाῖς αὐτοῦ ποιήσεσι καὶ ἐν τοῖς δράμασι δὲν παρίσταται ἔτι ὁ ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ Βοναπαρτισμοῦ, τοῦ ἱερέως, τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ξένου ἐπιδρομέως, ὁ ὀργίλος καὶ ἀσπληρὸς ἀναθεματιστὴς τοῦ πολιτικοῦ τόλμηματος ἢ τῆς ξένης κατακτήσεως. Ἀποκλίνει πάντοτε, ἰδίως ἐν ταῖς λυρिकाῖς ποιήσεσι, πρὸς τὴν θεωρίαν, πρὸς τὴν μελαγχολικὴν μελέτην τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τὰ ὅποια λυπεῖται βλέπων ἀνελίσσόμενα παρὰ τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν, τὸ προσηκόν. Ἐν ταῖς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἰδίως γραφεῖσαις, βραδύτερον δὲ δημοσιευθείσαις «Μελέταις» (Contemplations), ἐπικρατεῖ ἰδίως ὁ χαρακτήρ οὗτος. Ὁ ποιητὴς παλαίει καὶ ὄνειροπολεῖ. Ὅποια ὄνειροπολία! Κεφάλαιον τῆς συλλογῆς φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: Ἄγῶνες καὶ Ὀνειροί. Μία δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ποιήσεων λέγεται *Μελαρχολία*. Ἐνθυμεῖσθε τὴν ἀλληγορικὴν ἐκείνην παράστασιν τῶν ἀγῶνων τῆς Μεταρρυθμίσεως, τὴν γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ ζωγράφου τῶν χρόνων τούτων, τοῦ ἐκ Νυρεμβέργης Ἀλθέρτου Δύρερ; Νομίζει τις, ὅτι ὑπὸ τὰς πτέρυγας κολοσσίου πτηνοῦ, αὐτὸ τὸ κακὸν παριστῶντος, περιφέρεται ἡ ἀνθρωπότης παλαιούσα, ὑποφέρουσα, βασιανίζομένη, ὄνειροπολοῦσα, σήμεριν λιπύθυμος, αὔριον ἐξεγειρομένη, ἀλλὰ στρέφουσα πάντοτε τοὺς πόθους τῆς πρὸς τὴν εὐτυχίαν, ἣτις διαφεύγει αὐτὴν ἐκάστοτε. Τοιοῦτόν τι αἶσθημα, ἀσπληρὸν καὶ παθητικόν, διαπνέει τὰς στροφὰς τῆς ποιήσεως ταύτης. Ἀντιγράφω ὀλίγας στροφάς. Εἶνε ἢ ἐκδικησις τῆς μεγαλοφυίας, παραγνωριζομένης, ἀποτινύσης τὸν φόρον τῆς ὀδύνης καὶ τῆς ἀγρυπνίας, διότι ἠγάπησε πολὺ, διότι ἐτίμησεν ὑπὲρ τὰ συμφέροντα αὐτῆς τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος.

«Μεγαλοφυῆς ἀνὴρ ἐπιφαίνεται. Εἶνε γλυκὺς, εἶνε ἰσχυρὸς, εἶνε μέγας· εἶνε ὠφέλιμος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὡς τὸ λυκόφως, τὸ κυλιόμενον ἐπάνω τοῦ ὠκεανοῦ, χρυσαίξει δι' ἀκτίνος ἅπαντα τοῦ πλήθους τὰ μέτωπα· ἀκτινοβολεῖ καὶ εἶνε λαμπρὸν τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπεμπόμενον φῶς· φέρει ἰδέαν εἰς τὸν αἰῶνα, ὅστις ἀναμένει αὐτήν· ἐκτελεῖ τὸ ἔργον τοῦ ζητεῖ πραγματὰ ἀναγκαῖα, νὰ καταστήσῃ τὰ πνεύματα μεγαλύτερα, νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀθλιότητα... Ἔρχεται... Βεβαίως θελοῦσι τὸν στεφανώσαι! Γιουχαῖζουσιν αὐτόν! γραφίσκαι, σοφοί, λογοποιοί, αἱ αἰθεῖσαι, ὁ ὄχλος, οἱ μηδὲν ἀγνοοῦντες, οἱ περὶ πάντων ἀμφιβάλοντες, οἱ κίλακες τοῦ βασιλέως, οἱ κίλακες τοῦ βορβόρου, ἅπαντες ταυτοχρόνως

ώρουνται, άπαισιώς θορυβοῦντες. Συρίζεται, εἶτε ρήτωρ εἶνε, εἶτε ὑπουργός. "Αν εἶνε ποιητής, ἀκούει ἐν χορῶ: «'Ανόητον! ψευδές! τερατώδες, κινεῖ εἰς ἀγανάκτησιν». 'Αλλ' ἐκεῖνος, ἐνῶ στολίζουσι τὸν στίφανόν του, ὄρθιος, ἐσταυρωμένους ἔχων τοὺς βραχίονας, ὑπερήφανον τὸ μέτωπον, γαλήνιον τὸν ὀφθαλμὸν, μελετᾷ ἡρεμὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ τὸ καλόν. 'Ονειροπολεῖ, σείων ἐνίοτε λαμπάδα, ἥτις ὑπὸ τοὺς πόδας του, ἐν τῇ σκιᾷ, ἐκθαμβοῦσα τὸ μῖσος, φωτίζει αἴφνης τὰ ἐνδότατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. "Η, ὑπουργός, καταναλίσκει τὰς ἡμέρας αὐτοῦ καὶ τὰς νύκτας: ρήτωρ, ἐπισωρεῖ αἰγῶνας, ἐργασίαν, ἀγορεύσεις: βαδίζει, παλαίει! Φεῦ! ἡ σφοδρὰ καὶ θλιθερὰ ὕβρις, εἰς ἕκαστον αὐτοῦ βῆμα, μεταμορφοῦται καὶ κρτερεῖ... Θνήσκει. Τότε ὁ φθόνος, ὁ ἄγρυπνος οὔτος δαίμων, σπεύδει, τὸν ἀναγνωρίζει, κλείει τὰ βλέφαρα αὐτοῦ: φροντίζει νὰ τὸν καθηλώσῃ διὰ τῶν χειρῶν του ἐν τῷ φερέτρῳ κλίνει, ἀκροᾶται, κατασκοπεῖ ἐν τῇ σκοτεινῇ ταύτῃ νυκτὶ, ἂν ὄντως ἀπέθανεν, ἂν δὲν προξενῇ θόρυβον, ἂν δὲν δύναται πλέον νὰ γινώσκῃ διὰ τίνος προσφωνεῖται ὀνόματος, καὶ τότε σφογγίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐπιφωνεῖ: Μέγας ἀνήρ!»

Οὔτως ὑψοῦται καθ' ὅλην ταύτην τὴν μακρὰν, τὴν ἀνδρικὴν ἤδη, περίοδον τοῦ βίου του πρὸς τὰ τολμηρότατα ὄνειρα, πρὸς τὰς ὑψίστας τῶν ἐμπνεύσεων. Μυσταγωγός νέων ἰδεῶν, αἰρεσιάρχης, ἄρχεται ρίπτων ἤδη τὸ χειρόκτιον κατὰ τῆς κοινωνίας. ἥτις θέλει ὑποταχθῆ ἡμέραν τινὰ, ἵνα τὸν ἀναγνωρίσῃ καὶ τὸν προσκυνήσῃ, ἀγωνιζόμενον καὶ θριαμβεύοντα ἐπὶ εὐρύτερου καὶ γενναϊότερου σταδίου, ἥτις θέλει τῷ εἶπει μετὰ τοῦ Δάντου:

«tu duca, tu signore, e tu maestro».

II.

'Η ἐπανάστασις ἐν τῷ βίῳ τοῦ ποιητοῦ τῶν «'Ανατολικῶν 'Ασμάτων» προβαίνει κατὰ διαλεκτικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων εἰς τὰ σύνθετα. Διὰ τῶν λυρικῶν συλλογῶν τῆς περιόδου ταύτης, ἥτις κυρίως εἰπεῖν ἄρχεται ἀπὸ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Παλινορθώσεως καὶ λήγει εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848, ἀνέτρεψε τοὺς παραδεδεγμένους τεχνικοὺς τύπους καὶ κανόνας, ἀναπτύξας νέους ὀρίζοντας, οἷους δὲν ἐφαντάσθη μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων τὸ γαλλικὸν πνεῦμα. 'Η λυρικὴ ποίησις τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ δὲν ἦτο ἡ νωχελῆς, τρυφερὰ, μαλακὴ ποίησις τοῦ λοιδοῦ τῶν «Ποιητικῶν Μελετῶν», τοῦ ὁποῖου ἡ Μοῦσα, ὡς αἰθερία τις νύμφη τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς 'Ιταλίας, ὡς

τις Πυθώνισσα τοῦ ἑπαφροδίτου κόλπου τῆς Νεαπόλεως, ἡδύνατο ἐπὶ μίαν στιγμήν νὰ συγκινήσῃ ὄνειροπολοῦσαν παρθένον, ἀλλὰ χωρὶς νὰ καταλίπη ὀπίσω ἴχνος. Δὲν ἦτο ἢ μέχρι μισανθρωπίας ἐξικνουμένη ποίησις τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ῥόλλα, τῶν Νυκτῶν καὶ τῆς Ναμουναῆς ποίησις λαμβάνουσα πλέον ἢ ἀπαξ τοὺς ἀκκισμούς καὶ τὰ θέληγτρα παρισινής ὑββαλίδος· δὲν ἦτο ἢ ποίησις τοῦ μεγάλου τῆς Γαλλίας ἄσματογράφου, ἐπιπόλαιος, χαριεντιζομένη, καταρχομένη πολλακίς εἰς τὴν θεραπείαν κοινωνικῶν παθῶν καὶ ἐνοστίκτων. Ἦτο ποίησις ἀληθῶς πρωτότυπος, ἀνδρική, διαπνεομένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀνυκαίνισσως, ἐπαναστατικῆ ἄμα καὶ δημιουργικῆ κατὰ τε τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν. Ἀπετύπου πράγματι τὸ πνεῦμα τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου ἐν Γαλλίᾳ, ἥτις χθὲς ἔτι ἐξελθοῦσα ἀπὸ τῶν κλονήσεων τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ἠσθάνετο ἐπιβαλλόμενον ἐαυτῇ τὸ καθήκον τῆς δημιουργίας, συμφώνως πρὸς τοὺς νέους τύπους τῆς ὑφισταμένης καὶ λειτουργούσης κοινωνικῆς ἐξελίξεως.

Ἄλλ' ἢ ἐπανάστασις αὕτη, ἢ ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει κατὰ πρῶτον τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ ἐκδηλουμένη, δὲν παριστᾷ ἢ τὴν πρώτην μόνον αὐτῆς πρᾶξιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ποιητοῦ· διὰ νὰ ἦνε αὕτη πλήρης, πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματός του. Ἡ λύρα ἐκπροσωπεῖ βαθυτάτην μὲν, ἀλλ' ὑποκειμενικὴν μόνον καὶ ἀφρημένην διάθεσιν τῆς ψυχῆς. Πρέπει ἢ ἐπανάστασις νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδότεα τοῦ ποιητοῦ, τοιουτοτρόπως δὲ νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτῷ τὴν εὐρυτάτην ἀποστολήν, ἣν κέκληται νὰ πραγματοποιήσῃ καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Οὕτως ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, καθ' ἣν στιγμήν ἀνεκέρυττεν ἐν Γαλλίᾳ νέους τῆς λυρικῆς ποιήσεως κανόνας, διετύπου συγχρόνως καὶ νέαν θεωρίαν ἐν τῇ δραματικῇ τέχνῃ. Τὸ δράμα εἶνε ἡ καθαρωτάτη παιητικὴ ἐκδήλωσις κοινωνίας ὀρίμου ἤδη καὶ πεπολιτισμένης, κεκτημένης πολυσύνθετον βίον, ἐν ᾧ παλαίουσι διάφορα στοιχεῖα, ἀντίθετα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, ἀλλ' ἅπαντα τείνοντα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς καθάρσεως. Ἐν τῷ δράματι κατ' ἐξοχὴν δείκνυται ἢ δημιουργικῆ τοῦ ποιητοῦ δύναμις, συνδυάζουσα ἐν ἁρμονίᾳ τὸν ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου κόσμον, ἀποκαλύπτουσα, οἰονεὶ ἐντὸς περιφανοῦς πλαισίου, τὰ ποικίλα αἰσθήματα καὶ πάθη, τὰ συγκινούντα καὶ ἀπασχολούντα τὸν βίον τῆς κοινωνίας. Συνήθως οἱ μεγάλοι λυρικοὶ ποιηταὶ, οἱ κεκλεισμένοι ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὑποκειμενι-

κόπτης αὐτῶν, ἤμιστα εἶνε προσφυεῖς πρὸς τὴν δραματοουργίαν, ἀπαιτοῦσαν κατ' ἐξοχὴν τὰ χαρίσματα τῆς ἀντικειμενικῆς μελέτης τῆς κοινωνίας. Ὀλίγα ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις καὶ αὐταὶ λέγονται Σχίλλεροσ, Γκαίτης, καὶ εἴ τις ἄλλοσ. Ὁ λυρικόσ ποιητήσ συγκεντρῶ ἅπαντα τὸν κόσμον ἐν ἑαυτῷ, ἀγνοεῖ ἢ προσποιεῖται ὅτι ἀγνοεῖ πάντα τὰ μὴ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὠθῶν τὸ αἶσθημα τοῦτο μέχρι φιλαυτίας, μέχρις ἐλαττωματικότητοσ. Ἐνῶ οἱ περὶ αὐτὸν διεξάγουσι καθ' ἐκάστην τὸν περὶ τοῦ βίου ἀγῶνα, ἐκστατικόσ οὗτοσ θεωρεῖ μόνον τὸ ἀργυροῦν φῶσ τῆσ Σελήνησ, τὴν μελαγχολικὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου, τοὺσ γλαυκοὺσ ἢ τοὺσ μέλανασ ὀφθαλμοὺσ τῆσ παρθένου, τὸ μειδίαμα τοῦ βρέφουσ, ἐνωτίζεται τὸ ἔσσμα αἰολικῆσ κινύρασ, ἢ ἐρημικῆσ ἀηδόνοσ, τὸν ψίθυρον πολυφλοίσβου παραλίασ, χαίνων πρὸ τοῦ στίλβοντοσ φωτόσ τῶν ἀστέρων, ἢ πρὸ τῶν μεμακρυσμένων νυκτερινῶν στόνων ἐρωτικῆσ κιθάρασ. Τοῦναντίον ὁ δραματικόσ ποιητήσ εἶνε ὁ ἀγωνιστήσ τῆσ κοινωνικῆσ δημιουργίασ. Αὐτόσ εἶνε κεκλημένος ἐκ τῆσ ἀποστολήσ του νὰ ἀνασκάψῃ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, νὰ ἐρευνήσῃ ἅπαντα τὰ πάθη, νὰ μελετήσῃ πάσασ τὰσ ἀρετάσ καὶ τὰσ ἀδυναμίασ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ δὲν εἶνε μόνον ψυχολόγοσ ζωγράφοσ, ἀδιαφόρωσ ἀποτυπῶν ὅ,τι εἶδε καὶ ἐμελέτησεν ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀναθιβάζων πάντα ταῦτα ἐπὶ τῆσ σκηνῆσ δικην νευροσπάστων ἀψύχων, ὀφείλει καὶ αὐτόσ νὰ συμμετάσχη τοῦ ἀγῶνοσ τούτου, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον πλήρουσ ἀμεροληψίασ. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διεξάγουσι καταστρεπτικὸν ἀγῶνα ζωῆσ καὶ θανάτου, τὸν περὶ ὑπάρξεωσ τῆσ κοινωνίασ, δύο ἀντίθετοι ἀρχαὶ, ἀλληλθαναιρούμεναι, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, ὁ Ἀριμάνησ καὶ ὁ Ὁρομάσθησ, ἢ δὲ πάλη αὔτη πληροῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν. Τὴν πάλην ταύτην καθ' ὅλασ τὰσ σχέσεισ τοῦ βίου εἶνε κεκλημένος νὰ παραστήσῃ ὁ δραματικόσ ποιητήσ. Ἐὰν ἡ ἱστορία εἶνε τὸ πανόραμα τοῦ βίου, ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ δύο αὐταὶ ἀνακυκλοῦνται ἀντίθετοι δυνάμεισ, ἀλλ' ἤτισ πληροῦται ἐπὶ τέλοσ διὰ τοῦ θριάμβου τοῦ ἀγαθοῦ πνεύματοσ, ὁ ποιητήσ ὀφείλει νὰ παραστήσῃ τὴν νίκην ταύτην. Οὕτω καθίσταται οὐ μόνον πιστόσ ζωγράφοσ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὁ διδάσκαλοσ τῆσ κοινωνίασ, ὁ ὁδηγόσ αὐτήσ, ὁ κεκλημένος ν' ἀνυψώσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ παραστή ὁ ὑπέρμαχοσ αὐτοῦ καὶ ἐκδικητήσ ἐν τῷ θεελλῶδει ἀγῶνι τοῦ βίου.

Τοῦτου οὕτω θεθέντοσ, ἡ δραματικὴ ποίησισ πρέπει ν' ἀπορρέῃ ἀπὸ τῶν ἐνδοτάτων αἰσθημάτων τῆσ κοινωνίασ, νὰ παριστάνῃ ἀκριβῶσ τὸν

ἀγῶνα αὐτῆς, τὰς καταβαλλομένας πρὸς ἀνόρθωσιν αὐτῆς προσπάθειας. Τὸ δράμα, διὰ νὰ ᾔηνε ἀληθές, πρέπει νὰ ᾔηνε ἢ ἐκάστοτε ἐκδήλωσις τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, τότε δὲ καὶ μόνον πληροῖ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Καθὼς δὲ ἡ κοινωνία μεταβάλλεται ἑσμημέραι καὶ κατ' οἰσίαν καὶ κατὰ τύπον ἐν τῇ ροῇ τῆς ἱστορίας, οὕτω κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἱστορικὴν ταύτην μεταμόρφωσιν καὶ τὸ δράμα, κατὰ τε τὸν ἐξωτερικὸν τύπον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν. Ἡ γενομένη ἐπανάστασις ἐν τῷ βίῳ τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐν τῷ δραματι, διὰ νὰ ᾔηνε τοῦτο ἀληθές. Ἡ ἀνθρωπότης δὲν δύναται ν' ἀποκρυσταλλωθῇ ἐντὸς ὀρισμένου σημείου, εἴτε ἠθικοῦ, εἴτε πνευματικοῦ, εἴτε κοινωνικοῦ, εἴτε πολιτικοῦ ἢ μεταμόρφωσις πρέπει νὰ εἰσδύσῃ ἐν αὐταῖς ταῖς ρίζαις τοῦ βίου της, ἵνα τελεσθῇ ἢ μεταβολῇ πλήρης καὶ καθ' ὅλοκληρίαν.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία ἐμόρφωσεν ὀρισμένον τύπον δραματος, σύμφωνον πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῆς καταστασιν. Ἐν τῇ ἐκπροσωπούσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀρχαιότητος Ἰσοπέφῳ τῶν Ἀθηναίων πόλει τὸ δράμα τοῦ Αἰσχύλου, τὸ δράμα τοῦ Σοφοκλέους, τὸ δράμα τοῦ Ἀριστοφάνους εἶνε αὐτὸ τὸ δράμα τῆς πόλεως. Ὁ ποιητής, εἴτε ἀναδιβάζει ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν ἰσόθεον φυσιογνωμίαν τοῦ Προμηθέως, παλαιόντος κατὰ τῆς εἰμαρμένης, ἀναζητοῦντος τὸ πρόβλημα τοῦ βίου, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, εἴτε ἐτραγωδεῖ τὰ παθῆ τοῦ Οἰδίποδος, τὴν ἀφροσύνην τῆς Ἀντιγόνης, τὰς περιπετείας τοῦ Φιλοκλήτου, τὴν ἀτυχίαν τῆς Ἀλκίσιπιδος, εἴτε ἐπὶ τέλους διακωμωδεῖ ἐπιστήμως τὸν Σωκράτη, ἐξευτελίζει τοὺς νεωτερίζοντας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ θρησκείῃ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ, παρίστησιν αὐτὸ τὸ δράμα τῆς πόλεως, τῆς Ἑλλάδος, αὐτὰς τὰς περιπετείας τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐν τῇ ἀνελιξίᾳ αὐτῆς καθ' ἅπασας τὰς σχέσεις τοῦ βίου, τὰς θρησκευτικὰς, τὰς πνευματικὰς, τὰς κοινωνικὰς. Ἐντεῦθεν τὸ θέατρον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἦτο τὸ διδασκτικώτατον τῶν παιδευτηρίων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Τίς ἀγνοεῖ τὴν ἀποστολὴν τοῦ χοροῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ; Ἡ δημοτικὴ γνώμη δὲν ἠδύνατο νὰ τύχῃ κρείττονος ἀντιπροσώπου, ἐκδηλοῦντος ἐκάστοτε τὸ ὑφισταμένον φρόνημα, ἐμμέσως δὲ καὶ δι' ὑπαίτιμῶν προσπαθοῦντος διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν χαρίτων τῆς ποιήσεως νὰ διατυπώσῃ αὐτὸ, νὰ τὸ ἐπιβάλλῃ, νὰ τὸ καταστήσῃ κτῆσιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἀρχαία τραγωδία συνεχίζει κατὰ τὰς λαμπρὰς τοῦ ἑλληνικοῦ

πολιτισμοῦ ἡμέρας τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν. Ὅτι ἐν ταῖς πρώτοις χρόνοις ἡ θρησκεία, τοῦτο ἐν ἀκμάζοντι ἤδη ἱστορικῷ βίῳ ἢ ποίησις, καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ τελειότατος τῶν τύπων αὐτῆς, τὸ δράμα. Ἐξῆλθε τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐορτῆς τῶν Διονυσίων, τῆς δημοτελεστάτης τῶν ἐορτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῆς ὑψίστης παραστάσεως τοῦ θρησκευτικοῦ βίου του, καθ' ὅσον δ' ὁ κοινωνικὸς οὗτος βίος ἀνεπτύσσετο, κατὰ τοσοῦτον καὶ τὸ δράμα ἐλάμβανε πληρεστέρους τύπους, συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὁσημέραι ἀναπτυσσομένην ἐθνικὴν συνειδήσιν. Ἐν ἀκμάζοντι πολιτισμῷ αἱ θρησκευτικαὶ τάσεις ἀντικαθίστανται ἐπὶ τέλους δι' ἐτέρων πνευματικῶν τάσεων, ἐξίσου ψυχαγωγικῶν, ἐξίσου ἀγαθοποιῶν, ὅσον αἱ πρώται. Τὸν κύκλον τῶν θεῶν καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ὄντων, συλλήψεων ἀχαλινώτου φαντασίας, διαδέχεται ὁ κύκλος τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἷος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον παρίσταται ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὰ θρησκευτικὰ σύμβολα τῆς πρώτης περιόδου διαδέχονται αἱ ἰδέαι, τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη, ὡς αἱ κατ' ἐξοχὴν ἰδέαι τῆς ὑφισταμένης ἤδη καὶ λειτουργούσης κοινωνικῆς κινήσεως. Τοιοῦτοτρόπως τὸ δράμα ἔσται τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος, τοῦ ὁποίου ἅπαντες οἱ ποικίλοι παράγοντες ἀναβιβάζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τῆς ἀοράτου χειρὸς τοῦ δραματογράφου, ἐν μικροσκοπικῷ, ἀλλὰ πιστῷ πανοράματι, διατυπῶντος τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία ἐμόρφωσε κατ' ἀνάγκην ὠρισμένον τύπον δράματος, σύμφωνον πρὸς τὰς τάσεις αὐτῆς, τὰς ἰδέας, τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ αἰσθήματα καὶ πάθη. Τὸ τοιοῦτο δράμα βεβαίως οὔτ' ἠδύνατο, οὔτε ὤφειλε νὰ ἐπιζήσῃ τοῦ λαοῦ, ὑφ' οὗ ἐδημιουργήθη. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, καθ' ὅλον τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ βίον, ἔφερε τὸν τύπον τῆς νεότητος, ὃν τηρεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ ἐν ταῖς τελευταίαις τῆς πτώσεώς του ἡμέραις. Προήρχετο τοῦτο βεβαίως, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἀείποτε θαλερᾶς καὶ νεαζούσης, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἔτι μακρᾶς ἱστορικῆς πείρας καὶ γνώσεως, ἄρα περιπετειῶν καὶ δοκιμασίης. Νομίζει τις, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης διατελεῖ ἔτι ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς πρώτης αὐτῆς νεότητος, περιβαλλομένη ὑπὸ τινος ἀοράτου, ὑπερφυῶς ἀτμοσφαιρᾶς ἐλπίδων, πόθων, ἀθανασίας. Ἄλλ' ἀντίθετόν τι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπῆλθεν ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ. Ὅτε κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα, μετὰ μακροῦς αἰῶνας ἀναστατώσεων καὶ ἀγώνων, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διετύπωσε τὰς νέας αὐτοῦ τάσεις καὶ τὰ ἰδεώδη,

κκτενόησεν ἄλλως τὸν βίον, ἢ ὅπως ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης, μετ' ὅλην τὴν ἐξαισίαν αὐτῆς ἐπίδρασιν. Ἡ παρελθοῦσα ἱστορικὴ πεῖρα ἔρριψε μελαγχολικὴν σκιάν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ νέα θρησκεία δὲν ἦτο πλέον ἡ εὐχάρις ἐκείνη θρησκεία, ἡ δημιουργηθεῖσα ἐπὶ τινων εἰδυλλιακῶν κοιλάδων τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Ἰδῆς, ἡ ἐμπνεομένη καὶ ζωογονουμένη ὑπὸ τῶν καλλονῶν καὶ τῶν χαρίτων τῆς φύσεως. Αὕτη ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου διαμονὴ εἶνε προπαρασκευὴ διὰ τὸ μέλλον, τὸ ἄγνωστον. *Ματαιότης, ματαιότης τὰ πάντα ματαιότης!* Πανταχοῦ αἰσθάνεται τις τὸ θλιβερὸν πρόβλημα τοῦ Ἀμλέτου, τὰς σκοτεινάς ἀπορίας τοῦ πνεύματος περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπάρξεως. Πανταχοῦ ἐννοεῖ τις πόσον ἀληθῆς, πόσον ἀνθρώπινος εἶνε ὁ Φαῦστος ἐκεῖνος τῆς παραδύσεως, δικαίως μέλλων νὰ καταστῇ ἐπὶ τέλος ὁ Φαῦστος τῆς ἐπιστήμης, τὰ μυστήρια τῆς ὁποίας ζητεῖ ν' ἀνεύρη καὶ νὰ διατυπώσῃ. Ὁ φρονῶν ἑαυτὸν *ισόθεος* ἄνθρωπος, ὁ πολυῶν νὰ διατυπώσῃ, νὰ μεταμορφώσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, εἶνε μὴδὲν ἀπέναντι τῆς καταστροφῆς. Τί νέον ἀνεκάλυψε διὰ νὰ ματαιώσῃ αὐτὴν, τοῦλάχιστον νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὴν φθοροποιὸν αὐτῆς δύναμιν; Οὐδέν. Καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιτελεσθεῖσα ἐν διχστήματι τοσοῦτων αἰῶνων πρόοδος τί εἶνε ἄλλο, ἢ ἡ πίστῳσις τῆς ἀνθρωπίνης μηδαμινότητος; Ὑπάρχει βεβαίως πρόοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ: πρόοδος, καταφαινόμενη προχείρως ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ὀργανώσει τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ πρόοδος αὕτη κατέστησεν εὐτυχέστερον τὸν ἄνθρωπον; ἠλάττωσε καὶ κατ' ἐλάχιστον τὰς ἀπορίας του; Ἐξ ἐναντίας: ἐπηύξησεν ἴσως αὐτάς. Καθ' ὅσον καθίσταται ἰσχυρότερος, κατὰ τοσοῦτον αἰσθάνεται ἑαυτὸν καὶ δυστυχέστερον. «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει!» εἶπεν ἡ θρησκεία πρὸ δέκα καὶ ἐννέα αἰῶνων. «Alles was entsteht, ist auch werth, dass es zu Grunde geht» διδάσκουσιν ἤδη ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ποίησις. Μάτην εἶσαι Γαλιλαῖος, Κοπέρνικος, Νεύτων· μάτην ἀνεκάλυψας νέον τινα νόμον παγκόσμιον μάτην εἶσαι Βοερχάβιος, Φούλτων, Οὐμβόλδος, Δαρβίνος· μάτην λέγεσαι Βάκων, Λεϊβνίτιος, Κάντιος, Γκαίτης· μάτην εἶσαι Φρειδερίκος μέγας, Ναπολέων. Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει. Οἱ ἀρχαῖοι ἠγνόουν τὰ αἰσθήματα ταῦτα· ἔζων ἐπὶ τῆς πλατείας, ὑπὸ τὰς στοάς, ἐν τοῖς συμπόσις, ὑπὸ ἐλεύθερον οὐρανὸν, ἐλευθέρως ἀναζητοῦντες καὶ ἐρμηνεύοντες τὰ μυστήρια τοῦ βίου· σπανίως ἐξέρχεται τις μελαγχολικὴ κραυγὴ ἀπὸ τοῦ ἐλευθέρου στήθους ἐλευθέρων ἀληθῶς ἀνθρώπων· σπα-

νίως θέλει εύρεθῆ Πίνδαρός τις, ἢ ἀνακράξῃ ἐν τῇ ὑψίστῃ στιγμή μακκαρίας πτήσεως : *Σκιῆς ὄναρ ἀνθρώπου!*

Τοιαύτης οὔσης τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ἐμελλε καὶ τὸ δράμα αὐτῆς νὰ προσλάβῃ διάφορον τύπον, παντὴ ἀνκλογον πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῆς, τὰ αἰσθηματὰ, τὰ πάθη, τὰς περιπετείας. Τὸ νεώτερον δράμα ἐξήλθεν ἐπίσης ἀπὸ τῆς θρησκείας, ὅπως καὶ τὸ ἀρχαῖον δράμα· ἐξῆλθε, δύναμαι νὰ εἶπω, ἀπὸ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐντυπώσεων τῆς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου μελαγχολίας ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς δραμασι τοῦ καθολικοῦ Καλδερωῆνος, ἵνα εὕρῃ ἐπὶ τέλους τὴν ὑπάτην αὐτοῦ ἐξέλιξιν διὰ τοῦ Σαϊξπείρου κατὰ πρῶτον, μέχρι τῶν δύο μεγάλων δραματικῶν τῆς Γερμανίας, τοῦ Σχιλλέρου καὶ τοῦ Γκαίτου. Πόση ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος, τοῦ ἀπέχου τούτου, πλήρους προλήψεων καὶ σκοτεινῆς θαυματοποιίας δραματικοῦ ἔργου τοῦ μέσου αἰῶνος, μέχρι τοῦ ἐλευθέρου δράματος τοῦ Φαύστου τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, οἷον παρεστήσεν αὐτὸ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Γκαίτου! Καὶ ἐν τούταις τὸ νεώτερον δράμα, οἷον πληροῖ σήμερον τὸν προορισμὸν του, εἶνε μεταμορφωμένον τὸ μυστήριον τοῦ μέσου αἰῶνος, καθὰ διδασκεται μέχρι τῆς σήμερον εἰς τοὺς χωρικοὺς τῆς βαυαρικῆς Oberammergau ἐν ἀκατανόητῳ ἀναμίζει, καὶ ἄνευ διακρίσεων χρόνου καὶ τόπου, τῆς Κοσμογονίας καὶ τῶν Παθῶν τοῦ Σωτῆρος, τῆς καταστροφῆς τῶν Σοδόμων καὶ τῆς ἐν Θαβῶρ μεταμορφώσεως, πλήρες κυχγασμῶν, γέλωτος, παρωδίας, δακρύων, συγκινήσεων, αἰσθηματικωτάτης περιπαθείας. Τοιοῦτον εἶνε τὸ νεώτερον δράμα, ἀληθῶς ἀκριβῆς παραστασις τῆς κοινωνίας, κεκορημένης, σκεπτικῆς, ἀρνητικῆς· ἀλλ' ἅμα καὶ βεβακχευμένης, οἰσθηματικῆς, μικροκόσμος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς κοινωνικῆς βλομελείας. Ὁ Βρετανὸς Σαϊξπείρος ὑπῆρξεν ὁ μεταρρυθμιστὴς τῆς δραματικῆς σκηνῆς, ὁ ὑποδείξας τοὺς νέους ὀρίζοντας, πρὸς οὓς ὄφειλε νὰ βαδίσῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ δραματικὴ τέχνη, ἂν ἀληθῶς ὄφειλε νὰ πληρώσῃ τὸν προορισμὸν τῆς, ἐπὶ τὰ ἴχνη δ' αὐτοῦ ἐβαδίσαν κατ' ἀνάγκην ἅπαντες σχεδὸν οἱ δραματουργοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅσοι κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσι ζωντανούς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τύπους, ἀντὶ τῶν νεκρῶν καὶ ἀσωμάτων εἰδώλων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασσικῆς τέχνης εἶχον παραχθῆ καθ' ἅπασαν μὲν τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, ἀλλ' ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ ὀγδόου αἰῶνος, τοῦ Κορνηλίου, τοῦ Ρακίνα καὶ τοῦ Βολταίρου.

Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὁ πρῶτος ἀποκαλύψας εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς αὐτὴν τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀμιλέτου, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν *βάρβαρον*, ἀλλ' ὁ βάρβαρος ἐμέλλε μετ' ὀλίγον νὰ κατακτήσῃ πάντα τὰ πνεύματα, διότι ἦτο φυσικὸς, ἀπαρμιλλὸς ζωγράφος τῶν ποικίλων αἰσθημάτων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ζωντανοὶ, αἰώνιοι, διατηροῦνται ἤδη οἱ δραματικοὶ τύποι, ἐνὸς Ἰαγού, Φιλσταφφ, Μακβεθ, Ὁθέλλου, ἢ οἱ τῆς Ἰουλιέττης, τῆς Ὀφηλίας καὶ τῆς Κορδηλίας, διότι ἐλήφθησαν ἀπ' αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ φύσεως· ἀλλ' οἱ δραματικοὶ τύποι, οἷς παρέστησαν οἱ νεώτεροι κλασικοὶ, μένουσιν ἤδη λησμονημένοι, ἐξαιρουμένων παντοτε δύο ἢ τριῶν κωμικῶν χαρακτήρων, οἷς ἀπηθνατίσεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Μολιέρου.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ κλασικὴ παραδοσις οὐδέποτε εἶχεν ἀπολέσει ἐν Γαλλίᾳ τοὺς πιστοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς προσηλύτους. Ἐν Γερμανίᾳ, ὑπὸ τοὺς δημιουργικοὺς κανόνας τῆς κριτικῆς τοῦ Λέισιγκ, ὁ Σχίλλερὸς καὶ ὁ Γκαίτης ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ Σαιξπείρου, καὶ ἐπλαστούργησαν τόσα πρόσωπα δραματικὰ, ἀποτυποῦντα τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν, ὑπὸ τοῦ ἀκαταδραμαστοῦ τελευταίου ἱππότητος τοῦ μέσου αἰῶνος Gütz von Berlichingen καὶ ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ ἀποστάτου τῶν κοινωνικῶν καθεστώτων Μούρ, μέχρι τοῦ Βαλλενσταϊν καὶ τοῦ Φαύστου. Ἐνθ' δὲ ἀμίμητος γερμανικὴ μεταφρασις τοῦ Σαιξπείρου, ὑπὸ δύο τῶν κορυφαίων ρωμαντικῶν γενομένη, τοῦ Σχλεγγέλου καὶ τοῦ Τεϊκ, ἐπολιτογράφει Γερμανὸν τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀμιλέτου, ἡ Γαλλία ἀνεγίνωσκε τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς νεωτέρας δραματικῆς ποιήσεως διὰ τοῦ κλασικοῦ φηκοῦ τοῦ μεταφραστικοῦ μικροσκοπίου τοῦ Ducis. Ὁ Σαιξπείρος ἐθεωρεῖτο ἔτι βάρβαρος, ὡς τοιοῦτος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀναγνωρίζομενος καὶ ὑπὸ τῆς κριτικῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημείας.

Ἐν ἔτει 1827 ὁ λυρικὸς ποιητὴς Βικτωρ Οὐγγὼ ἐξέδιδε τὸ πρῶτον αὐτοῦ δραματικὸν δοκίμιον: τὸν Κρόμβελλον. Τὸ τεραστίον τὰς διαστάσεως τοῦτο δράμα δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν ἀξίαν, ἡ δὲ ὑπερκριτικὴ ἠδύνατο νὰ μεμρῆθῇ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τινι ὀλιγοφίᾳ τῆς ἀκριβοῦς ἱστορικῆς γνώσεως τῶν προσώπων του. Ἀλλ' ὁ προταχθεὶς τοῦ δραματός πρόλογος ἐνεποίησε γενικὴν αἴσθησιν, διότι περιελάμβανε τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν ὁμιλοφάνειαν νεᾶς Σχολῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐμφανισις, μεθ' ὅλας τὰς ἀείποτε νεωτεριστικὰς διαθέσεις τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, ἐμέλλε νὰ ἐγείρῃ μέγιστον ἀντιδρασεως θέρουον, ν' ἀναρχοφῆ δ' ἀληθῶς νεὰ περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γαλλικῶν γραμμάτων.

Ὁ ποιητὴς διαγράφει τὸν νέον τύπον τοῦ δράματος κατὰ τὰς ἀξιώσεις, τὰς ιδέας καὶ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας. Αἱ νέα ιδέα ζητοῦσι νέους τύπους, ἵνα λάβωσι τὴν προσήκουσαν ἐνσάρκωσιν, αὕτη δὲ ἢ μεταμόρφωσις τελεῖται μὲν πανταχοῦ τῶν δημιουργημάτων τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἰδίως ἐν τῷ δράματι. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἱστορίας, ἐξεγειρομένου τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀρτιτόκῳ κόσμῳ, ἐξεγείρεται μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ποίησις· αὕτη εἶνε τότε θρησκεία, ἢ δὲ θρησκεία νόμος. Ἡ ἐκδήλωσις τοιοῦτου πολιτισμοῦ εἶνε ἡ ἐποποιία, ὡς εἶνε ἐπίσης ἐπικὴ καὶ ἡ ἱστορία τῶν τοιούτων καιρῶν, διαφαίνονται δὲ τῆς ἐπικῆς ταύτης ἐπιδράσεως προφανῆ ἔχνη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τραγωδίᾳ, εἰ καὶ ἐν ἀκμάζοντι ἤδη πολιτισμῷ ἀναπτυσσομένη. Τοῦτου ἕνεκα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας εἶνε θεοὶ, ἡμίθεοι, ἥρωες. Τὸ θέατρον τῶν ἀρχαίων εἶνε, ὡς τὸ δράμα αὐτῶν, μεγαλοπρεπές, ἐπικόν. Ἡ ἀρχαιότης δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τι μεγαλοπρεπέστερον τοῦ δράματος. Οἱ ἥρωες τῆς ἀρχαιότητος εἶνε μεγάλοι ὡς οἱ θεοὶ τῆς τραγικῆς ὡς αὐτοὶ. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιφυσᾶται νέον πνεῦμα, νέον αἶσθημα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἱστορικῆς ἐμφανείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ ἄνθρωπος ἠσθάνθη ἑαυτὸν πεπόντα. Ἐν ταῖς μεγάλαις καταστροφαῖς τῶν χρόνων ἐκείνων ἐγεννήθη νέα θρησκεία, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ νέα ποίησις. Αὕτη ἔσται ἀληθής. Ὡς ὁ χριστιανισμὸς, ἢ νεωτέρα μουσα θέλει κατοπτεῦσαι τὰ πράγματα ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλοτέρας, εὐρυτέρας. Θέλει αἰσθανθῆ, ὅτι δὲν εἶνε τὰ πάντα ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀνθρωπίνως καλὰ, καὶ ὅτι παρὰ τὸ καλὸν ὑφίσταται τὸ δυσειδές, ἢ δυσμορφία παρὰ τὴν χάριν, τὸ γελοῖον ἀντιθέτως πρὸς τὸ ὑψηλόν, τὸ κακὸν παρὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ σκιά παρὰ τὸ φῶς. Ἡ ἀρχαία τέχνη εἶνε σήμερον νεκρά, ἀλλ' ἡ νέα ζωντανή. Καὶ τὴν μὲν πρώτην καλεῖ ὁ ποιητὴς *κλασικὴν*, τὴν δὲ δευτέραν *ρομαντικὴν*. Ἡ κωμωδία οὐδαμῶς πρωταγωνιστεῖ ἐν τῇ ἀρχαιότητι· τὸ ἀρχαῖον γελοῖον εἶνε δειλόν, ζητοῦν πάντοτε νὰ ὑποκρύπτηται. Σπερεῖται τοῦ προσήκοντος ἐδάφους, διότι δὲν εὐρίσκειται ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ θέσει, ἀποκρύπτεται δὲ ὅσον δύναται. Τοῦναντίον δὲ ἐν τῇ σκέψει τῶν νεωτέρων τὸ γελοῖον ἐξόχως πρωταγωνιστεῖ. Εὐρίσκειται πανταχοῦ· καὶ ἀφ' ἐνός μὲν δημιουργεῖ πᾶν ὅ,τι δύσμορφον καὶ τρομερόν· ἀφ' ἑτέρου δὲ πᾶν ὅ,τι κωμικόν καὶ γελοῖον. Τὸ γελοῖον τοῦτο σπεῖρει πανταχοῦ ἐλευθέρῃ τῇ χειρὶ ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ, ἐν τῷ ὕδατι, ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν τῷ πυρὶ, τὰς μυριάδας ἐκείνας ἀτελευτήτων ὄντων, ἅτινα ἐπανευρίσκομεν ἅπαντα ζῶντα ἐν ταῖς δημοτικαῖς πα-

ραδόςσει τοῦ μέσου αἰῶνος. "Αν δὲ ἀπὸ τοῦ ιδεώδους κόσμου μεταβαίνει εἰς τὸν κόσμον τῆς πραγματικότητος, ἀναπτύσσει ἐν αὐτῷ ἀνεξαντλήτους παρῳδίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐνα μόνον ἔχει τύπον τὸ ὠραῖον, ἐνῶ τὸ δυσειδές ἔχει μυρίους. Τὸ ὠραῖον εἶνε τὸ εἶδος, ἐξεταζόμενον ἀπὸ τῆς ἀπλουστάτης αὐτοῦ μορφῆς, ἀπὸ τῆς ἀπολυτωτάτης συμμετρίας, ἀπὸ τῆς ἐσωτάτης αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἡμετέρου ὀργανισμοῦ ἀρμονίας· τοῦναντίον τὸ δυσειδές εἶνε λεπτομέρεια μεγάλου συνόλου, διαφεύγοντος ἡμᾶς, καὶ τὸ ὅποῖον ἔρχεται εἰς ἀρμονίαν, οὐχὶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μεθ' ἀπάσης τῆς δημιουργίας. Τούτου δὲ τοῦ λόγου ἕνεκα παρουσιάζει ἡμῖν ἀκαταπαύστως νέας ἀλλ' ἀτελεῖς ἀπόψεις.

Ὁ πρόλογος τοῦ Κρομβέλλου εἶνε πλήρες πρόγραμμα νέων περὶ ποιήσεως θεωριῶν καὶ σκέψεων, αἵτινες ἔλαβον πραγμάτων ἐν ὅλοις τοῖς ποιητικοῖς ἔργοις τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, ἐπέδρασαν δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει, καὶ ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῇ μυθιστοριογραφίᾳ καὶ ἐν τῇ κριτικῇ τέχνῃ διὰ προσηλύτων, ὧν οὐδεὶς προστήγησε τὰ ἔχνη τοῦ διδασκάλου, ὅστις διατελεῖ ἀληθῶς μέχρι τοῦδε μοναδικόν, ἀλλὰ λαμπρόν φαινόμενον ἐν τῇ γραμματολογικῇ ἰστορίᾳ τῆς Γαλλίας.

Ὁ λεγόμενος ρομαντισμὸς τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, ὡς προχείρως κατδείκνυται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφομένων κινήσεων, δὲν εἶνε ἡ ὠχρὰ ἐκείνη, ἄτονος, καχεκτικὴ καὶ μεταφυσικὴ μᾶλλον τέχνη τῆς ἐν Γερμανίᾳ πολυθρυλήτου καὶ ἐν τῇ ποιήσει, καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ρομαντικῆς σχολῆς, τὸ κυανοῦν ἐκεῖνο ἄνθος τοῦ Νοβάλη, «τὸ μυστικὸν ἄνθος, τὸ ὅποῖον ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου δὲν εἶδεν ἀκόμη, καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ ἄρωμα πληροῖ ὅλον τὸν κόσμον,» ἀλλὰ πράγματι ἀσθενὲς τὴν χροιάν καὶ ἐστερημένον παντὸς ζωτικῆς χυμοῦ. Ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν μέσον αἰῶνα, εἰς τοὺς μυστικούς αὐτοῦ τύπους καὶ τὰ αἰσθήματα, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς τοῦ "Απτα Τρόλλ, ὁ εἰπὼν περὶ ἐαυτοῦ, ὅτι ἔψαλε τὸ κύκνειον ἄσμα ἐν τοῖς ἐρημωθεῖσιν ἄλσεσι τοῦ ρομαντισμοῦ, παρέβαλε μὲ τὸ φρενοκομεῖον τῆς Charenton. Ἐν Γερμανίᾳ ὁ ρομαντισμὸς ἐξῆλθεν ὅλως ἀπὸ ἀντιθέτου συλλήψεως· ἦτο ἡ μυστικὴ ὀπτασία τοῦ μέσου αἰῶνος, ἄσαρκον εἰδῶλον τοῦ παρελθόντος, παρᾶξεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς τὰ ὄνειρα ἀνησύχων τινῶν πνευμάτων καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐπηρεασθέντων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὑπὸ τῆς ἰσχυράσης ἀντιδράσεως. Ἀληθῶς εἶχε παραπλανήσει, εἶχεν ἀξιώσει ἡ ρομαντικὴ Σχολή, ὅτι ἐμελλε νὰ δια-

τυπώση καὶ πάλιν τὸν κυριαρχικὸν λόγον τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἶχε ψά-
λει τὸν θρίαμβον αὐτῆς ἐπὶ τῆς μυστικῆς λύρας τοῦ Νοβάλη, εἶχε δια-
τυπώσει τὰς ἀξιώσεις τῆς διὰ τῶν φανταστικῶν πλασμάτων τοῦ Φρει-
δερίκου Σχλεγγέλου, τοῦ Τεϊκ καὶ τοῦ Βρεντάνου, εἶχε φιλοσοφήσει ἐπὶ
τινα στιγμὴν μετὰ τοῦ Σχελιγγίου, ἀνήλθε δὲ μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ
προσωπικοῦ θρόνου διὰ τοῦ Ρωμαντικοῦ ἐκείνου ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καί-
σάρων ἢ πολιτικῆ αὐτῆ θεωρίας τοῦ Γιέντς καὶ τοῦ Ἄδαμ. Μυλλέρου,
ἀλλὰ τοῦτο παρῆλθεν ὡς μάταιον ἱστορικὸν ὄνειρον, καταβλήθην ἐν τάχει
ὑπὸ τῆς ἀδυσωπήτου διαλεκτικῆς τῶν περὶ τὸν Ἐγγelon, ἢ τῆς ἀγνῆς καὶ
ἀσπίλου τέχνης τοῦ Γκαίτου καὶ τοῦ Σχίλλερου. Ἡ ρωμαντικὴ Σχολὴ
τῆς Γερμανίας ἦτο ὅλως ἀντίθετος τῆς ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ
μορφωθείσης. Ἡ πρώτη ἦτο ἡ ἀντιδρασίς κατὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν
τάσεων τῆς νέας κοινωνίας, ὁποῖα ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ λείθητος τῆς ἐπανα-
στάσεως. Τὸναντίον ἡ ρωμαντικὴ τέχνη τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ εἶνε αὐτὴ
ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἐλευθερία, καὶ ἐν τῇ συλλήψει καὶ ἐν τῇ ἐκτελέσει.
Καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐγραφήσαν ἅπαντα τοῦ ποιητοῦ τὰ ἀριστοτε-
ρήματα καθ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως, λυρικά, ἐπικά, δραματικά,
μυθιστορικά, ἅπαντα διαπνεόμενα ὑπὸ τῆς ζωηφόρου πνοῆς τῶν νέων
ἰδεῶν καὶ τῶν νέων τάσεων, ἀκολουθοῦντα τὴν αὐτὴν πορείαν, ἣτις
ἐπεβάλλετο εἰς τὴν νέαν τέχνην ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ἀναγκ-
ῶν τῆς ἀναγκαιωθείσης κοινωνίας, ἐπέδρασαν δὲ οὐκ ὀλίγον ἐπὶ τῶν
συγχρόνων συγγραφέων, παρ' οἷς ἡ Μούσα τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ κατ-
εστη ἀληθῆς ἀποκαλυπτικὴ Σίβυλλα. Ἡ ποιησις αὕτη φέρει ἀκριβῶς
εἶπεῖν τὸν τύπον τῆς ὑποκειμενικότητος αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ὑποκειμενικότης
αὕτη δὲν εἶνε μονομερής, ὡς ἡ τοῦ Βύρωνος, τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ
Χάινε, τοῦ Μυσσέ, τοῦ Λεοπάρδη, τῶν πλείστων ποιητῶν τῆς συγχρό-
νου Εὐρώπης, οἵτινες ἐν ὅλοις αὐτῶν τοῖς ποιητικοῖς δημιουργήμασιν
ἀναπαριστῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰ προσωπικὰ αὐτῶν αἰσθή-
ματα καὶ πάθη. Εἶνε ἡ γνησιωτάτη ἀναπαράστασις καὶ ἐκδήλωσις αὐτῆς
τῆς κοινωνίας, τὰ αἰσθήματα τῆς ὁποίας καὶ τὰς τάσεις ὁ ποιητὴς ἐπι-
διώκει καὶ ἐκφράζει. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ εὐρυτέρα τοῦ ἀνδρὸς δημοτικότης,
ἡ καθολικὴ αὐτοῦ ἐπίδρασις, οὐχὶ ἐπὶ ὀρισμένης μόνου Σχολῆς, ἀλλ'
ἐπὶ τῆς ὅλης γραμματολογικῆς κινήσεως, ἐπ' αὐτῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς
κοινωνίας. Ἄληθός δὲν ἦτο ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ποιητικῶς ραψῶδός μόν-
ον, ἦτο κοινωνικῶς προσφῆτης. Ἐν τούτῳ δὲ κείται κατ' ἐξοχὴν
ἅπαντα αὐτοῦ ἡ σημασία, δι' ἧς κατέκτησε μίαν τῶν ἐπιφανεστάτων

κορυφῶν ἐν τῇ πνευματικῇ ἱστορίᾳ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Εἶπον ὅτι ὁ Κρόμβελλος, τὸ πρῶτον δραματικὸν ἔργον τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, δὲν δικαιούται νὰ διεκδικήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ πλήρη τῆς κριτικῆς τὴν εὐμένειαν. Ὁ ποιητὴς ἤγγε τότε τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἣ δὲ ὑπόθεσις τοῦ δράματος, πλήρους περιπετειῶν, ἀπεικονίζοντας μίαν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερουσῶν πράξεων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ἦτο δυσχερεστάτη πρὸς δραματοποίησιν. Ὁ Κρόμβελλος ἦτο γνωστότατον ἱστορικὸν πρόσωπον, καὶ πρόσωπον, ἰσχύμενον ἐπὶ ἐπιφανεστάτης περιουσίας, τοῦ βίου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὁποίου ἦσαν γνωσταὶ ἅπαντα αἱ λεπτομέρειαι, ἐπομένως ὁ ποιητὴς ἐστερεῖτο τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ἐλλειπούσης τῆς ὁποίας ἡ δραματικὴ τέχνη ἀστοχεῖ τοῦ σκοποῦ τῆς. Μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ ἐκτέλεσις εἶνε ἀρκούντως ἐπιτυχής. Ἡ χαρακτηρίζουσα τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Προστάτου ἀλλή μεταφέρεται διὰ τοῦ δραματικοῦ ποιήματος τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ ἐν πλήρει τῇ ζωῇ αὐτῆς καὶ μεγαλοπρεπέει. Μεθ' ὅλην δὲ τὴν ἀτελεῖ καὶ πλημμελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον παράστασιν δευτερευόντων τινῶν χαρακτήρων οἷον τοῦ ποιητοῦ Μιλτωνος, ἐν συνόλῳ τὸ δράμα εὐμοιρεῖ πλείστων ἀρετῶν. Ἡ ἐν τῇ πέμπτῃ ἰδίως πράξει ἀγόρευσις τοῦ Κρομβέλλου ἔχει τι τὸ κατὰπληκτικόν, ἄξιον τῆς ποιήσεως τοῦ Οὐγγῶ, ἄξιον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Προστάτου. Τὸ δράμα οὐδέποτε κατέστη δημοτικὸν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τοῦτο ἀποδοτέον ἀναμφιβόλως εἰς τὸ μήκος αὐτοῦ, εἰ καὶ ὁ ποιητὴς ἰσχυρίζετο, ὅτι συνέγραψεν αὐτὸ πρὸς παράστασιν ἐν συνόλῳ. Ἄλλ' ἐπὶ θεμάτων τοιούτων καταλληλότερος κριτὴς εἶνε βεβαίως τὸ δημόσιον, τὸ ὁποῖον ἐνῶ παρέσχεν ἐπανειλημμένως τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπευφημίας εἰς τὰ ἄλλα δραματικὰ ἔργα τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, ἠρνήθη ταῦτα εἰς τὸν Κρόμβελλον, μεθ' ὅλην τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἐν τῷ πολυβουλήτῳ Προλόγῳ ἀναγραφέντων νέων κανόνων περὶ δραματικῆς τέχνης.

Αἱ θεωρίαι τοῦ Προλόγου ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσι καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν δι' ἑτέρου τοῦ ποιητοῦ δράματος, τοῦ Ἐρνάνη. Τὸ ἔτος 1830 δὲν εἶνε μόνον ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῷ θριάμβῳ τῶν λεγομένων συνταγματικῶν ἀρχῶν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου. Ὀλίγους μῆνας πρότερον σφοδρὸς διεξήχθη ἀγὼν ἐν Παρισίῳ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν παρασκευηθῶν τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου, ἐν ταῖς αἰθούσαις τῆς Ἀκαδημίας, ἣ διὰ τοῦ παρισιανοῦ τύπου, οὐ συμμετέχε καὶ τὸ εὐρὺ τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης δημόσιον.

Ἐμελλε νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τῆς σκηνῆς ὁ Ἐρνάνης, « ὁ πρῶτος λίθος οἰκοδομήματος, ὑπάρχοντος ἔτι ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ποιητοῦ. » Ἡ τῶς κρατοῦσα σχολὴ διεμαρτυρήθη φυσικῶ τῷ λόγῳ κατὰ τῆς ἐπαναστατικῆς ταύτης καινοτομίας. Φοβερὸν σκάνδαλον! Ἐν τῷ κλασικῷ τεμνεῖ τῆς ποιητικῆς Ἐστιάδος τοῦ Κορνηλιού καὶ τοῦ Ρακίνα ἔμελλε νὰ ἐπιτραπῆ ἡ εἴσοδος εἰς ἓνα βάρβαρον, εἰς τὸν ἰσχυριζόμενον, ὅτι ἐν τῇ δραματικῇ τέχνῃ τὸ δυσειδὲς ἔχει ὅσα καὶ τὸ ὠραῖον τοῦλάχιστον δικαίωματα! Ἡ θεματοφύλαξ τῶν κλασικῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος γαλλικῆ ἀκαδημία ἀνηνέχθη εἰς τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας, τὸν θεματοφύλακα τοῦ θείου δικαίου, ἐπικαλουμένη τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς ρομαντικῆς τέχνης. Ἀπάτη. Κάρολος ὁ δέκατος ὑπετάσσετο εἰς τὸ τετελεσμένον γεγονός τῆς γραμματολογικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ὑποκύβῃ εἰς ἕτερον τετελεσμένον γεγονός, τῆς ἀπωλείας τοῦ θρόνου του. *Ἐπὶ ζητημάτων τῆς τέχνης, ἀπεκρίθη εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς, ἐν μόνον ἔρω δικαίωμα, τῆρ ἐν τῷ θεωρεῖω θέσει μου. De profundis οἰχονται οἱ παλαιοὶ Θεοὶ· καὶ ἡ νέα ρομαντικὴ τέχνη ἐθριάμβευεν ἤδη ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοὺς αἰῶνας τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν πνευμάτων, ἥτις ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκδηλωθῆ ἐπισήμως διὰ τῆς δυναστικῆς μεταβολῆς τοῦ Ἰουλίου.*

Ὁ Ἐρνάνης ἐδιδάχθη ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ « Γαλλικοῦ θεάτρου » ἐν Παρισίοις τὴν 26 Φεβρουαρίου 1830. Τὸ γεγονός τοῦτο κέκτηται τοιαύτην σημασίαν ἐν τῇ γραμματολογικῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλίας, ὥστε ἡ ἀμνηστέρια τῆς πεντηκονταετίας τῆς πρώτης παραστάσεως δημοτελέστατα ἐπανηγγυρίσθη πρό τινων ἐτῶν ἐν Παρισίοις. Τὸ δρᾶμα εἶνε ἄξιον τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διεγερθείσης συγκινήσεως, ἄξιον τοῦ ποιητοῦ. Ζωηρὰ πάλιν αἰσθημάτων, παθῶν εἶνε ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ, καὶ ἡ πάλιν αὐτῆ εἶνε ἰσπανικὴ καθ' ὅλοκληρίαν. Ὁ Ἐρνάνης εἶνε ζωηρὰ ἀπεικόνισις τοῦ ἰσπανικοῦ βίου· ὁ ἀγνοῶν τὴν Ἰσπανίαν, δυσχερῶς θέλει ἐννοήσῃ τὸ δρᾶμα· ἀλλ' ἐπίσης ἥκιστα θέλει συγκινηθῆ ἐκ τῆς πλοκῆς αὐτοῦ ὁ μὴ συγκατατιθέμενος νὰ κατανοήσῃ τὸν ἱπποτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς, ἥτις ἐξελλίσσεται ἐν τῷ δρᾶματι. Ἡ μεγάλη κοσμοιστορικὴ πάλιν μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐκπροσωπεῖται διὰ τοῦ Καρόλου πέμπτου, τοῦ ὁποίου ὁ θαυμάσιος μονόλογος ἐν τῷ τέρῳ τοῦ Καρολομάχνου εἶνε ὑπὸ πολλὰς ἐπιφύσεις ἄξιος τοῦ πολυθρυλήτου μονολόγου τοῦ Ἀμλέτου. Ὁ φλογερὸς ἔρωσ, ἡ ἱπποτικὴ ἀρσένωσις, ἡ ζή-

ζηλοτυπία, αντίθετα αίσθήματα και πάθη, διαγράφονται μετ' ἀπαρχμιλλου τέχνης, ἥτις δικαίως κατέστησε τὸν Ἑρνάνην ἐν τῶν τελειοτάτων δραματικῶν προϊόντων τῆς γαλλικῆς γραμματολογίας.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μετὰ τὸν Ἑρνάνην ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλα δραματικὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ἅπαντα τυχόντα τῆς αὐτῆς καθολικῆς ἀναγνωρίσεως οὐ μόνον τοῦ γαλλικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου. Ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν παράστασιν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, εἰς τὴν ἀνέλιξιν ἱστορικῆς τινος ἢ κοινωνικῆς περιόδου. Ὑπάρχει κατ' ἐξοχὴν καὶ τις σκοπός. Ὁ ποιητὴς ζητεῖ οὐχὶ μόνον νὰ τέρψῃ, νὰ ἐξεγείρῃ πρόσκαιρόν τι αἶσθημα καὶ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἡρώων τοῦ δράματός του, ἀλλ' ἰδίως νὰ διδάξῃ, νὰ προκαλέσῃ συμπεράσματα παρὰ τῷ λαῷ, τὸν ὅποσον ἔχει ὑπ' ὄψει. Οὕτως ἡ *κάθαρις* ἔσται καθολικὴ, καὶ ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ κρατοῦσιν ἐν ἅπασιν τοῖς δραματικοῖς ἔργοις τοῦ ποιητοῦ, τούτου δ' ἕνεκα ἡ λογοκρισία πλέον ἢ ἅπαξ παρεκώλυσε τὴν ἀπὸ σκηνῆς παράστασιν αὐτῶν καὶ διδασκαλίαν. Τοιοῦτοτρόπως παρεμποδίσθη ἐπὶ τινὰ χρόνον ἡ παράστασις τῆς «*Marion Delorme*,» τοῦ ἀρίστου τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ, ἡ παράστασις τοῦ δράματος «*Ὁ βασιλεὺς εὐθυμεῖ*,» οὐ ἕνεκα ὁ ποιητὴς ἐζήτησε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου ν' ἀναβιβάσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, τὴν δὲ γαλλικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παράστασιν. Ἡ τέχνη, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἦνε ἐλευθέρη, εἰς αὐτὴν δ' ἀπόκειται νὰ καταστῇ ἄξιον τῆς ἐλευθερίας. Τὸ θέμα δὲ τοῦτο ὑπεστήριξε τὴν 19 Δεκεμβρίου 1832 ἐνώπιον τοῦ Ἐμποροδικαίου δι' ἀγορεύσεως, ἀξίας τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ὑποθέσεως, ὑπὲρ ἧς ἀπελογεῖτο. Μετὰ δυνάμειος λόγου προμαχρῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καθ' ὅλους τοὺς τρόπους τῆς δημοσιότητος αὐτῆς, διὰ τοῦ θεάτρου, ὅπως καὶ διὰ τοῦ τύπου, ἀπὸ τῆς ἑδρας, ὅπως καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος. Καὶ εἶχε δίκαιον ὁ ποιητὴς. Μὴ δὲν ἦτο ἡ ἐλευθερία, ἥτις ἐδημιούργησε τὰ κλασικὰ ἀριστουργήματα τοῦ ἀθηναικοῦ θεάτρου; Ὅταν περιορισθῇ αὕτη, ὁ ποιητὴς θέλει αἰσθανθῆ ψαλιδιζομένης τὰς πτέρυγας του, καὶ θέλει προσπαθεῖ νὰ ἀρῆσκη εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῆς λογοκρισίας μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀληθείας. Ἄνευ τῆς ἐλευθερίας ταύτης τί θὰ ἦτο ὁ Ἀριστοφάνης; Τὸ θεᾶτρον ἀνεπτύχθη πάντοτε ἐν ἐλευθέρῃ κοινωνικῇ ἀτμοσφαιρῇ, ἄνευ

δὲ τῆς ζωογόνου πνοῆς αὐτῆς ἡ τέχνη ἀπόλλυσι πᾶσαν δημιουργικὴν δύναμιν, ἐκπίπτουσα ἅμα τοῦ προορισμοῦ τῆς.

Μετὰ τὰ δράματτα ταῦτα ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐδημοσίευσεν τὴν «Λουκρητίαν Βοργιάν», «Μαρίαν Τυδορίδα», τὸν «Ἄγγελον, τύραννον Πιατσιού», τὸν «Ρύι Βλᾶς» καὶ ἄλλα κατὰ τοὺς αὐτοὺς κανόνας, τοὺς ἀναπτυσθέντας ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ «Κρομβέλλου.» Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς μεγάλους δημιουργοὺς ἢ καὶ κατ' ἐλάχιστον παρέκκλισις τῶν ὑπ' αὐτῶν τεθειμένων κανόνων. Διατυπώσαντες ἅπαξ ὠρισμένον σύστημα, ὅπερ θέλει καταστῆ ἱστορικὸς τῆς τέχνης σταθμὸς, καθήκον ἔχουσι ν' ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ συστήματος αὐτῶν καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν καὶ ὑπὸ πᾶσας τὰς ἐκδηλώσεις. Τοῦτο ἰδίως χαρακτηρίζει τὴν ποιητικὴν τέχνην τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, ἥτις ἀείποτε, ἐν διαστήματι ἕξ δεκαετηρίδων, παρέστη ἡ αὐτὴ, μεθ' ὅλην τὴν μακρὰν δρᾶσιν τοῦ ποιητοῦ, τὴν ποικιλίαν τῆς ἐργασίας του, τὴν διηνεκὴ μεταμόρφωσιν τῶν καιρῶν, τὰς περιπετείας, ἀτομικὰς τε καὶ ἐθνικὰς, ὧν ἐπανειλημμένως συνεικινήθη.

Ἡ «Λουκρητία Βοργιάν» εἶνε ἡ ἀποθέωσις τῆς μητρικῆς στοργῆς. Τὸ τρυφερώτατον τοῦτο αἶσθημα, φυσικὸν οὐ μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θηρίον, παρέστησεν ὁ ποιητὴς ἐν ἀπάσῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει, γοητεῦον τὴν μᾶλλον ἀπίθασσον καὶ σκληρὰν καρδίαν. Ἡ θηριωδία τῶν Βοργιῶν ὑπῆρξε πολυθρύλητος καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων, ἰδίως δὲ ἡ τοῦ ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης γυναικείου τέρατος, τῆς Λουκρητίας. Ἐν τῇ ψυχῇ τοιοῦτου ὄντος ὁ ποιητὴς ἐνεστάλαξεν ἰσχυρὸν ὅταν τὸ αἶσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς, ἔτι ἰσχυρότερον ἀναδεικνύμενον ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων παθῶν, τῶν πληροῦντων τὴν καρδίαν του. Ἡ αἰμοχαρῆς, ἀσελγῆς, ἀσυνείδητος Λουκρητία καθίσταται ἡ περιπαθεστάτη, ἡ τρυφερωτάτη τῶν μητέρων, ἅμα ἀνακαλύψασα τὸν υἱὸν αὐτῆς. Ἐγένετο τοῦτο ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἵνα ἀποκαθαρθῶσι διὰ τοῦ πυρὸς τῆς μητρικῆς στοργῆς αἱ λοιπαὶ τῆς γυναικὸς κακίαι; Οὐχί, παρατηρεῖ ὁ Saint-Marc-Girardin, ἀλλὰ πρὸς ἀντίθεσιν. Καὶ ἐν τούτοις ὁ θεατὴς αἰσθάνεται ἔλεον πρὸς τὴν κακοποιὸν γυναικα, πρὸς τὴν ἀτυχεῖ φιλόστοργον μητέρα, ἔλεον, τὸν ὅποιον ζητεῖ πολλάκις τὸ ἔγκλημα παρὰ τῆς κοινωνίας, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ἀνάξιον. Εἶνε πάντοτε ἀληθὲς τὸ τοῦ Ἰησοῦ: *Γύναι, συγγνωσθήσονται σοι αἱ ἁμαρτίαι, ὅτι ἠγάπησας πολὺ.*

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐγράφησαν καὶ τὰ λοιπὰ δράματτα: «Ἄγγε-

λος, τύραννος Παταβίου» ἐγράφη, λέγει ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν βαθύτατα ζητήματα θίγουσιν αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς κοινωνίας. Ὁ ποιητὴς ζητεῖ νὰ θέσῃ τὴν γυναῖκα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς κοινωνίας· τουτέστιν ἐν δυοῖς ζωντανοῖς τύποις ὅλας τὰς γυναῖκας, τὴν γυναῖκα συλλήβδην· νὰ καταδείξῃ τὰς δύο ταύτας γυναῖκας, αἰτινες συνοψίζουσιν ἐν ἑαυταῖς τὰ πάντα, αἰτινες εἶνε γενναϊόφρονες συνήθως, δυστυχεῖς πάντοτε· νὰ διδάξῃ κατὰ ποίων δοκιμασιῶν ἀνθίσταται ἡ ἀρετὴ τῆς πρώτης, εἰς ποῖα δάκρυα ἀπολούεται ἡ κηλὶς τῆς δευτέρας, νὰ ἀπολογηθῇ ὑπὲρ τῆς μιᾶς κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐτέρας κατὰ τῆς περιφρονήσεως. Ὁ «Ρύι Βλᾶς» διαπνέεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σατανικοῦ πνεύματος τῶν ἀντιθέσεων, τὸ ὅποῖον χαρακτηρίζει ἅπαντα τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ τὰ δραματικὰ ἔργα. Ἕλληλος κριτικὸς, ὁ Swinburne, λέγει ὅτι μετὰ τὸν Σαιξπηρον οὐδεὶς ποιητὴς κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ δράματι τὴν ὑψίστην κωμωδίαν καὶ τὴν ζοφερωτάτην τραγωδίαν, ὅσον ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐν τῷ «Ρύι Βλᾶς.» Ἡ ἐνόησις δ' αὕτη ἐπιτείνει τὴν ἀπαράμιλλον καλλονὴν καὶ ἀξίαν τοῦ δράματος, ἀληθῶς πιστῆς ἀπεικονίσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῶν τάσεων τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐτερον δῶμα, οἱ «Βυργάβοι,» ἐλήφθη ἐκ τῶν ἀναρχικῶν παραδόσεων τῆς μεσαιωνικῆς Γερμανίας. Ὁ πολυθρύλητος Βαρβαρόσσα, ὁ μέλλων ἐρημίτης τοῦ Κυφχάουζερ, ὁ παράκλητος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ὁ ἔνδοξος Χοχενστάουφφεν, ὁ λαμπρὸς ἱππότης καὶ πρῶτος καταστροφεὺς τῶν προνομιοῦχων, ἐμφανίζεται ἐν τῷ δράματι δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐπικῆς μεγαλειότητος καὶ δόξης. Ἐν ἔτει 1838 ὁ ποιητὴς ἐπεσεφόρη τὸν Ρῆνον. Πόσα διηγεῖται ὁ ἐπικός ποταμὸς, ἀπὸ τῶν μυθικῶν παραδόσεων τῆς Lurley, ἀπὸ τῶν ἀμφιβόλου ἱστορικῆς γνησιότητος πολυθρυλήτων γεγονότων τῶν Νειβελούγγων καὶ τῆς Gudrun, μέχρι τῶν ἡρωϊκῶν διηγήσεων τοῦ Βαρβαρόσσα, τοῦ Γκαϊτζ von Berlichingen, καὶ ὄλων τῶν θαυμασιῶν παραδόσεων, τῶν περιπλανωμένων περὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, τὰς ὁποίας τοσοῦτον ἐπωφελήθη ἐλάχιστε καὶ ἐξύμνησεν ἢ ποιήσῃς! Αἱ ἐντυπώσεις αὗται παρήγαγον τὸ ἀληθῶς ἐπικὸν δῶμα, τοῦ «Βυργάβου», ὅφρον πάντας τοὺς τύπους αἰσχυλείου δράματος, τραγωδίας ἅμα καὶ ἔπους, μετ' ἀπαράμιλλου τέχνης ἀπεικονίζοντος τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκείνους χρόνους τῆς παλαιᾶς Γερμανίας, ὧν ὑψίστη ἐκπροσώπησις ἐπὶ ὀλόκληρον ἱστορικὴν περίοδον εἶνε ὁ Βαρβαρόσσα.

Τότε ἐπίσης ἐγράφη ἡ «Παναγία τῶν Παρισίων.» Ὁ Βίκτωρ

Ούγγρῶ, νεώτατος ἔτι, πρὶν ἢ εἰσέτι συμπληρώσῃ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, εἶχε γράψῃ « Χὰν τὸν Ἰσλανδὸν, » καὶ τὸν « Βύργκ Ἰαργά-λιον, » ἐν ἔτει δὲ 1830 ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τύπον μυθιστορικῆς διηγήσεως τὴν « Τελευταίαν ἡμέραν Καταδίκου » κατὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Ὅσον ταῦτα καὶ ἂν ἦσαν ἄξια τοῦ ποιητοῦ ἔργα, ἦσαν δοκιμια μόνον, παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἐν ἔτει 1833 δημοσιευθεῖσαν μεγάλην μυθιστορίαν. Ἡ « Παναγία τῶν Παρισίων » εἶνε ἡ ἀναβίωσις τοῦ γαλλικοῦ μέσου αἰῶνος, ἐξαισίος ζωγραφία, πλήρης ζωηρῶν χρωματισμῶν τῆς ἐποχῆς, ἣν ἔχει ὑπόθεσιν. Ἐν τῷ μυθιστορήματι τούτῳ διαφαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἅπαντες οἱ τύποι τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ. Τὸ ὥραϊον μετὰ τοῦ δυσειδοῦς συγκρούονται ἀμειλίκτως, πολλάκις διὰ νὰ κατισχύσῃ τὸ δεύτερον. Ἔχει καὶ τὸ δυσειδὲς τὰ κάλλη του, ἄρα τὰς ἀξιώσεις του. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον: οἶα ἡ μορφῇ, τοιούδε καὶ ἡ ψυχῇ. Ἄλλ' ὁ Βίκτωρ Οὔγγρῶ ζητεῖ ν' ἀνατρέψῃ τοῦτο διὰ πάντων τῶν μέσων, τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῆς τέχνης· καὶ δημιουργεῖ τὸν Κουασιμόδον, τὸν κωδονοκρούστην τῆς Μητροπόλεως τῶν Παρισίων, ὑπὸ μορφῇν τέρατος ἐγκλείοντα τὰ εὐγενέστατα τῶν παθῶν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυστυχίαν. Τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶνε σχεδὸν μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης. Οὐδέποτε ἴσως ποιητῆς ἔθηκεν αἰσθήματα τοσοῦτον γενναῖα, τοσοῦτον σφοδρὰ ἐντὸς τοῦ στήθους ἀνθρώπου ἀποκλήρου τῆς κοινωνικῆς μοίρας, φέροντος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ σώματος τὴν ἀποκήρυξιν τῆς φύσεως καὶ τὴν κατάρτην τῆς κοινωνίας. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Κουασιμόδος εἶνε ὁ, τι εὐγενὲς καὶ γενναῖον ἐδημιούργησεν ἡ νεωτέρα τέχνη. Βεβαίως τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ, τὸ πάθος, ἃς μοι ἐπιτραπῆ νὰ εἶπω, πρὸς τὴν πτωγὴν Ἐσμερλάδαν, δύναται νὰ μὴ θεωρηθῇ ποιητικόν, κατὰ τὰ κρατοῦντα τῶς περὶ τέχνης θεωρήματα. Οὐχ ἤττον οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαίρεσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, νὰ παρὰσχῃ εἰς τούτους τοὺς ἀνθρώπους αἰσθήματα ἀνώτερα καὶ ὑψηλότερα τῶν ἄλλων· ὑπὸ τὴν καταδίκην τοῦ Παρίου δύναται νὰ ἐμφιλοχωρῶσιν αἰσθήματα, εὐγενέστερα πολλάκις τῶν ἐν τῇ φιλαυτῷ ψυχῇ προνομιούχου Βραχμᾶνος.

Ἡ « Παναγία τῶν Παρισίων » εἶνε ἐξαισίον μυθιστόρημα κατὰ τὴν πλοκὴν, τραγικώτατον ἐν τῇ πλῆθι τῶν ἀναπτυσσομένων παθῶν καὶ αἰσθημάτων. Ὑπομνησκαὶ τὴν περιφανῆ γοθθικὴν μητρόπολιν, ἧς τὸ ὄνομα φέρει. Καὶ ἂν δὲν ἦτο ὁ Βίκτωρ Οὔγγρῶ ὁ ποιητῆς τοῦ Ἐρνάνη καὶ τῶν Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων, ἤρκει ἡ Παναγία τῶν Παρισίων νὰ

κατατάξει αὐτὸν εἰς περιωπὴν, ἀνταξίαν τῆς τοῦ Βάλτερ Σκώτου.

Ὅπως ὁ Βίκτωρ Οὐγγὺ ἐξεβίασε, κατὰ τῆς ἀντιδράσεως τῶν θιασωτῶν τοῦ παρελθόντος, τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὸ πάνθειον τῆς φήμης, οὕτως ἐξεβίασε τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ καὶ τὴν κατάταξιν, τὸ πρῶτον μὲν μεταξὺ τῶν *Τεσσαράκοντα ἀθανάτων*, ἀκολούθως δὲ ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ὀμοτίμων. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀδιάφορον· ὑπάρχουσι τίτλοι, ἀνώτεροι τῶν τίτλων τῶν ἐφημέρων, διαρκέστεροι ἐκείνων, οὓς παρέχει τὸ ἐπίσημον καθεστῶς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἶνε οἱ τίτλοι τοῦ πνεύματος, οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ κύρους αὐτοῦ, οἱ ἀναγνωριζόμενοι, θάπτον ἢ βράδιον, οὐ μόνον ὑπὸ τινος μερίδος τῆς κοινωνίας, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς πατριδος, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ καὶ ἐπικυρούμενοι ἀμετακλήτως ὑπὸ τῆς ἱστορίας.

II.

Καθ' ὅλην τὴν δεκαοκταετῆ περίοδον τῆς ἰουλιανῆς Μοναρχίας ὁ Βίκτωρ Οὐγγὺ ὑπῆρξεν εἰς τῶν δραστηριωτάτων ἐργατῶν τῆς ὑπὸ τοῦς αἰωνοὺς τῶν διὰ τῆς νέας μεταβολῆς ἐγκαινισθεισῶν ἰδεῶν τελουμένης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν ἠύχαριστεῖτο μετὰ τοῦ ἐνεστῶτος. Ὑπάρχουσι χαρακτῆρες προωρισμένοι διὰ τὴν πάλιν, διὰ τὴν διαμαρτύρησιν. Ἡ δὲ τέχνη τότε ἀληθῶς ἐκπληροῖ τὴν θείαν αὐτῆς ἀποστολήν, διὰ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ ἰδεώδους, διὰ τῆς ἐργασίας πρὸς κτῆσιν ὑπερόχου καταστάσεως καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ βίου. Ἡ τέχνη, διὰ νὰ ἦνε ἀξία ἑαυτῆς, πρέπει νὰ ἦνε ἀνήσυχος, μηδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀποκνοῦσα, διαρκῶς ἐργαζομένη ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ τεχνίτου, μέχρις ὅτου παραγάγῃ τὸ ἀριστούργημα.

Ὑπὸ τὴν συνταγματικὴν Μοναρχίαν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἡ Γαλλία κατ' ἐλάχιστον ἠύχαριστήθη. Ὑπὸ τὸ καθεστῶς ἐκεῖνο νοθογενοῦς συστήματος, οὐκ ὀλίγον ὑποστηρίζοντος τὴν πολιτικὴν διαφθοράν, ἡ Γαλλία εὗρε πρὸς στιγμὴν μόνον τὸ ζητηθὲν καθεστῶς διὰ τοσοῦτων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπαναστάσεων. Εἶχε κατισχύσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τέλειον ἢ τρίτη τάξις, τῆς ὁποίας τὰ πρῶτα σημεῖα ἀπαντῶσιν ἤδη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ ἡμιαυτονομίᾳ κοινοτήτων τινῶν, ἀλλὰ καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς μοναρχίας καὶ τῆς προνομιακῆς ἀριστοκρατίας, μόλις κατώρθωσε νὰ εἴπῃ τὴν διαμαρτύρησιν τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς σημασίας ἐν τῇ περιωνύμῳ ὑπὲρ αὐτῆς συγγραφῇ τοῦ ἀββᾶ *Sieyès* κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἐκτοτε ἄρχεται τὸ κράτος αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ, ἀνελθὸν ἤδη

διὰ τῆς νέας μεταβολῆς εἰς τὸν κολοσῶνα τῆς δυνάμεώς του. Ὁ βασιλεὺς τῶν *Γάλλων*, ὁ βασιλεὺς τῶν *Ὀδοσραγαμάτων*, ὁ *πολίτης βασιλεὺς*, καθίσταται ὁ κατ' ἐξοχὴν βασιλεὺς τῶν *ἀστών*, τῶν κεφαλαίου-χων, τῶν μᾶλλον φορολογουμένων. Οὗτοι μόνον ἐψηφοφόρον, οὗτοι ἀντεπροσωπεύοντο ἰδίως ἐν ταῖς ἀκαδημαίαις, ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, οὗτοι ἦσαν ἡ ἐπικρατοῦσα τάξις ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἡ ἀριστοκρατία, καὶ ὁ κληρὸς, οἱ πάλαι ποτὲ παράγοντες τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν βασιλείαν; Παρῆλθον ἀπὸ τῆς σκηνῆς μετὰ τῆς λευκῆς σημαίας καὶ τῶν λευκῶν κρίνων. Μετὰ τῶν συμβόλων ἐξέλιπον ἤδη καὶ τὰ πράγματα. Ἄντι τοῦ Διὸς τοῦ θεοῦ δικαίου, *Δῖνος κυρὶ βασιλεύει.*»

Ἡ τρίτη τάξις ἐνόμισεν, ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ καταστῆ οὐχὶ κᾶτι, ὡς ἤξιον ὁ Sieyès, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐν Γαλλίᾳ. Δυστυχῆς πρόληψις, ἥτις ἐμέλλε νὰ προκαλέσῃ κοινωνικὴν θύελλαν, νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἄπανα ἡ πολιτικὴ δύναμις καὶ ὑπεροχὴ ἐν τῷ τόπῳ ἀπέρρεον ἀπὸ τοῦ τιμῆματος τῆς ψήφου. Οὕτως ἀνεπτύχθησαν τάσεις πρὸς ἀνισότητα μεταξὺ φορολογουμένων, ψηφίζόντων, καὶ μὴ τοιούτων, τοῦ λαοῦ, ἀποκλήρου πάσης ἐν τῇ πολιτείᾳ δυνάμεως. Αὗται ἐμέλλον παραχρῆμα νὰ τύχωσιν ἀποστόλων, θεωρητικῶν, ποικίλως μελετηθεῖσαι καὶ διατυπωθεῖσαι. Ἀρχομένου ἔτι τοῦ αἰῶνος, ὁ τελευταῖος τῶν πολυθρυνήτων ἐν Γαλλίᾳ δουκῶν Σαιν Σιμώνων διὰ πολυαριθμῶν συγγραμμάτων, ἐν οἷς συγκρούεται κατὰ παράδοξον τρόπον ἡ μεγαλοφυΐα μετὰ τῆς μωρίας, ἐκήρυξε νέαν κοινωνικὴν παλιγγενεσίαν, ἧς αἱ πρῶται ἀποκαλύψεις ἐξῆλθον, ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, ἀπὸ τοῦ καιομένου Χωρῆθ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τῆς ὁποίας αὐτὸς ἦτο ἡδὴ ὁ προωρισμένος Μωϋσῆς. Ἡ κοινωνικὴ αὕτη παλιγγενεσία ἐμέλλε νὰ βασιθεῖ ἐπὶ τῆς ἰσότητος, οἷα ἀνεπτύχθη διὰ τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης*, ἐγένετο δ' ἀπόπειρα πραγματώσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῶν περὶ τὸν *Baboeuf* φίλων τῆς ἰσότητος. Ὁ Σαιν Σίμων κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας διετύπου τὸ νέον αὐτοῦ κοινωνικὸν σύστημα, ἐκηρύττετο δὲ μετ' ὀλίγον ὑπ' ἐνθουσιῶντων προσηλύτων νέας θρησκείας προφῆτης. Ἀπετελέσθη ἐκκλησία, ἥτις μεθ' ὅλας τὰς καταδιώξεις, ἃς ὑπέστη παρὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἐν Γαλλίᾳ, μεθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀτόπους καὶ παραδοξολόγους θεωρίας, κατώρθωσε νὰ ρίψῃ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ ὑφισταμένου

κοινωνικοῦ καθεστώτος, νὰ ἀναρριπίσῃ τὸ πῦρ τῆς ἐθνικῆς διαιρέσεως, νὰ προκαλέσῃ ἀνέφικτα ιδεώδη καὶ νὰ δημιουργήσῃ πόθους, οἵτινες ὅσα ἦσαν τολμηροὶ, τοσοῦτον ἐθεωροῦντο εὐχερέστερον δυνάμενοι νὰ πραγματοποιήσῃ. Ὁ Σαιν-Σίμων κατέλιπεν ὀπίσθεν αὐτοῦ ὀπαδοὺς καὶ προσηλύτους, ζητοῦντας νὰ συνεχίσωσι τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ νέου ἀποστόλου τῆς κοινωνικῆς παλιγγενεσίας. Δὲν ἦσαν οὗτοι μεμονωμένοι φανατικοὶ ὑπὲρ δοξασίας, τυχαίως δημιουργηθείσης ὑπὸ τὴν ιδιοσυγκρασίαν ἀτόμου τινός, ἀσχέτως πρὸς τὸ ἱστορικὸν ἐνεστώσ. Ἦσαν τὰ δημιουργήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀντλοῦντα τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐργασίαν ἀπ' αὐτῆς τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας τὴν ἀνησυχίαν τῆς ὑποίας καὶ τοὺς δημιουργικοὺς πόθους ἐξεδήλουν διὰ τῶν καινοτόμων ιδεῶν, αἵτινες ἤρξαντο ἤδη συζητούμεναι καὶ ἀναλούμεναι καθ' ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς ἐν Γαλλίᾳ βαθμίδας.

Ὁ Σαιν Σίμων δὲν ἦτο ὁ μόνος προφήτης τῆς ἀνησύχου ἐκείνης περιόδου. Συγχρόνως σχεδὸν ἢ μετ' αὐτὸν ἕτερα πνεύματα ἐξήγγελλον τὸν λόγον αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν μεγάλων κοινωνικῶν κλονισμῶν πᾶς δυσηρεστημένος, πᾶς τολμηρὸς, πᾶς ιδιόρρυθμος, πιστεύει ἑαυτὸν ἀπεσταλμένον. Τοιοῦτοτρόπως ἐξῦφαινον ἅπαντες οἱ τοιοῦτοι νέα σχέδια κοινωνικῆς δημιουργίας, μεταρρυθμίσεως, ἢ ἀνατροπῆς, ποιηταὶ, φιλόσοφοι, οἰκονομολόγοι, πολιτικοὶ, μυθιστοριογράφοι. Ἡ ἱστορία ἐκηρύσσεται ὑπ' αὐτῶν χάρτης ἄγραφος, ἐφ' οὗ ἕκαστος ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποτυπώσῃ τὴν σφραγίδα τῆς δημιουργίας του. Ὁ πρῶτος ἐκήρυττε τὴν ἰδιοκτησίαν κλοπῆν, ἱστορικὸν ὄνειδος τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ δεῦτερος ἠρνεῖτο τὴν οἰκογένειαν, ὁ τρίτος ἠμφισβήτη τὰ δίκαια τοῦ ἀτόμου, τὸ ὅποσον ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αὐτονομίας, ὑπὸ τὴν ἀφηρημένην, ἀλλὰ τυραννικὴν αὐθεντείαν τῆς κοινωνίας ἢ τῆς πολιτείας. Πόσα ἕτερα ἐθίγοντο ιδεώδη ἀρνητικὰ, καταστρεπτικὰ τοῦ καθεστώτος! Ἦσαν ὁ Φουριέ, ὁ Πέτρος Λερού, ὁ Λαμενναί, ὁ Δουδοβίκος Βλάγκ, ὁ Καθὲ, ὁ Προυδὸν, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι, οἱ ζητοῦντες αὐθημερὸν εἰ δυνατὸν τὴν καταλύσιν, προτείνοντες δὲ νέα σχέδια, δι' ὧν ἐν τάχει ἤθελεν ἐπέλθει ἡ κοινωνικὴ παλιγγενεσία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Γαλλία διετέλει ὑπὸ τὴν ἔκστασιν ἀπαισίου πυρετοῦ, ταραπτοντος αὐτὴν καὶ ἐργαγοροῦσαν καὶ ὑπνώττουσαν. Τί ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἐργασίας ταύτης τὸ πολιτικὸν ἐκεῖνο καθεστῶς τῆς δυναστείας τοῦ Ίουλιου, νοθογενὲς σύστημα ἐλευθερίας καὶ δογματικότητος, οὗ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ πολιτικῇ ἀντιπρόσωποι ἡλληλομά-

χουν ἐπὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς σκηνῆς, χωρὶς νὰ πείσωσι τὸν γαλλικὸν λαὸν, τὸν ἀπόκληρον πάσης πολιτικῆς δράσεως, ὅτι τὸ ὑφιστάμενον σύστημα ἦτο κρεῖττον τοῦ ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστικῶν γοήτων προαγγελομένου; Ἡ τρίτη τάξις, ἐφ' ἧς ἐβασίζετο τὸ καθεστῶς τοῦτο, ἀπεστερεῖτο ὁσημέραι τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ τῆς γοητείας, μόλις δ' ἐνεσκηψεν ὁ τυφὸν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848, καὶ κατεδείχθη ὅτι ἦτο ἀνίκανος νὰ ὑποστηρίξῃ πολιτικὸν σύστημα, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέετο διὰ τοῦ συμφέροντος μᾶλλον, ἢ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως.

Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τοσοῦτων, ποικίλων καὶ ἀνομοίων, κοινωνικῶν στοιχείων, ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ δὲν ἀπελείφθη ἔξω τοῦ σταδίου τῆς δράσεως. Εἶχε συναθλητὰς τὸν παλαιὸν αὐτοῦ φίλον Λαμαρτῖνον, τὸν Βεραγγέρον, τὸν Λαμενκαί, τὴν Γεωργίαν Σάνδην, τὸν Εὐγένιον Σὺην, τὴν ξυνωρίδα Κυνιὲ καὶ Μισελέ, τοσαύτας ἄλλας κορυφὰς ἐν τῇ ποιήσει, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ μυθιστοριογραφίᾳ. Ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ἔμεινεν ἐπὶ τέλος ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐν μέσῳ βαθυτάτου κοινωνικοῦ σεισμοῦ ἐπῆλθεν ἡ ἐπανόστασις τοῦ Φεβρουαρίου, μεταδοθεῖσα ἐν ἀκαρεῖ ἐκ Γαλλίας εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, ἵνα ἀποδειχθῇ καὶ πάλιν διὰ μυριοστὴν φορὰν, ὅποσον ἄσημα καὶ βραχύβια εἶνε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καὶ ἂν ἐθεωρήθησαν ταῦτα, καθ' ἣν στιγμὴν ἐδημιουργοῦντο, ἀποκυήματα ἀναμνηστικότητος ἱστορικῆς λογικῆς καὶ ἀληθείας. Ἰδεολόγοι, οὐτοπισταί, φαντασιοκόποι ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς νέας πολιτείας. Πρώτη ἀπόπειρα τῆς νέας διοργανώσεως ἦτο ἡ διοργανώσις τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ ὑπουργοῦ Λουδοβίκου Βλάγκ. Ἄλλ' ἀπεδείκνυτο παρχρησῆμα, ἐν μέσῳ τῶν ἀπογοητεύσεων τῆς ἀποτυχίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἐπελθουσῶν καταστροφῶν, ὅτι ἐπιτρέπεται μὲν ἢ ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ διὰ τοῦ ὄργανου μόνον τῆς σκέψεως δημιουργίᾳ νέων κόσμων, δύναται ἴσως αὕτη νὰ τέρψῃ πρὸς στιγμὴν καὶ νὰ γοητεύσῃ ἐνθουσιῶδεις φύσεις, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ δημιουργία αὕτη ἀποδείκνυται ὄνειρον σκιᾶς. Ἡ Γαλλία ἐμελλε ν' ἀποτίσῃ ἀδυσωπῆτως τὴν εὐπιστίαν αὐτῆς καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν χιμαιρῶν, ἀντιφασκουσῶν τέλεον πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τί δ' ἐπῆλθεν ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου; Ἀποτυχουσῶν τῶν κοινωνιστικῶν ἀποπειρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπελθόντος μετ' ὀλίγον τοῦ χάους ἐν ταῖς κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσι τοῦ

τόπου, μυκωμένης τῆς ἀναρχίας, παρέστη αἴρνης ἐνώπιον τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ὁ *παράκλητος τῆς κοινῆς σωτηρίας*. Ἐν μέσῳ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λαοῦ ὁ Λουδοβίκος Ναπολέον ἀνηγορεύθη πρόεδρος τῆς δημοκρατίας — σωτὴρ τῆς γαλλικῆς κοινωνίας. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἐπίστευσεν ἐπίσης, ὡς τόσοι ἄλλοι, εἰς τὴν εἰλικρινεῖαν τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ *Ὀμιχλάδου*. Ἄλλ' ὅταν ἐπῆλθε τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ Δεκεμβρίου, κατενόησεν ὅποσον εἶνε ἐπικίνδυνον διὰ τὰ ἔθνη νὰ προβαίνωσιν ἄνευ μέτρου ἐν τῇ ἀναζητήσει πόθων ἀπραγματοποιήτων, ἢ ἀναγκάζωσιν ἀκολουθῶς, ἐκόντα ἄκοντα, νὰ παραδίδωσι τὴν διεύθυνσιν τῆς τύχης των εἰς τὸν πρῶτον κωμωδὸν καὶ τυχοδιώκτην. Ἡ Γαλλία, ἣτις ἀπέτισεν ὑπερβαλλόντως τὰς ἀμαρτίας της ἐν ἔτει 1797, εἴμαρτο καὶ πάλιν, μὴ διδαχθεῖσα ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τοῦ παρελθόντος, νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν σωτηρίαν της εἰς ἄνθρωπον, βλαδίσαντα ἐπὶ τὰ ἔγχη ἐκείνου, τοῦ ὁποῦ το ὄνομα ἔφερε καὶ ἐξεμεταλλεύθη. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἀντέστη εἰς τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος. Ἀλλὰ συλληφθεὶς, ἐξώσθη τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους, καταφυγὼν τὸ πρῶτον μὲν εἰς Βελγικὴν, βραδύτερον δὲ εἰς τὴν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κειμένην νορμαννικὴν νῆσον Γκερνεσσέην. ἔνθα καὶ ὀριστικῶς ἀπεκατέστη μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1870 πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος.

Ἀπὸ τῆς ἐξορίας τοῦ Βίκτωρος Οὐγγὼ ἄρχεται νέα, ἄλλ' ἢ μᾶλλον περὶφανῆς περίοδος τοῦ βίου του. Εἴκοσι περίπου ἔτη διήρκεσεν ἡ ἐξορία αὐτῆ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐρήμων ἀκτῶν τῆς Μάγχης διατριβὴ τοῦ προγεγραμμένου ποιητοῦ. Ἡ στέρησις τῆς πατρίδος δὲν κατέβαλε τὴν ἠθικὴν ρώμην, τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ σθένος. Ἐνώπιον τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης οἱ δειλοὶ μόνον χαρακτῆρες κάμπτονται ἢ ὑποχωροῦσιν. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι, οἱ ἀπεσταλμένοι, λαμβάνουσι νέας δυνάμεις καὶ ἀντλοῦσι νέον θάρρος καὶ πεποίθην.

Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἐν Γκερνεσσέη κατέστη ἰσχυρότερος ἢδη, ἐν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ τῆς ἀποστολῆς ἐκδικητοῦ τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαίων, τῶν τοσοῦτον ἀσεβῶς παραβιασθέντων ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ τολμήματος τοῦ Δεκεμβρίου. Ὅταν ὁ Δάντης ἐζήτησε νὰ στιγματίσῃ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος του, τῆς ἰδέας, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίζετο καὶ ὑπὲρ ἧς ὑφίστατο τὸ μαρτύριον καὶ τὴν ὀδύνην τῆς ἐξορίας, κατῆλθεν εἰς τὸν Ἄδην καὶ ἐν τοῖς ζοφεροῖς αὐτοῦ κύκλοις, ἀπαισίσις ὡς ἡ ἐξόντωσις, ἀπελπιστικοῖς ὡς ἡ

αιωνιότης, ἀπηθανάτισε, διὰ πετυρακτωμένου σιδήρου ἀποτυπώσας ἀνεξίτηλα στίγματα ἀτιμίας, τοὺς ὀλετῆρας τῆς ἱστορίας, τοὺς συγχρόνους ὀλετῆρας, καθ' ὧν ἠγωνίσθη. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, δὲν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν μυθικὸν Ἄδην τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, διὰ ν' ἀναζητήσῃ τοὺς ἐχθροὺς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πατρίδος του. Ἐτάνυσε τὰ βέλη του εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπὸν· αὐτὸς προγεγραμμένος, δὲν ἐδίστασε νὰ προγράψῃ τοὺς διὰ προγραφῶν καὶ βίας καταλαβόντας τὴν ἐξουσίαν. Οὕτω διηγήθη ἐν βιβλίοις, ἀφ' ὧν κατὰ πᾶσαν σελίδα ἐξέρχεται φοβερὰ ἀγανάκτησις, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐγκλήματος τοῦ Δεκεμβρίου. Κατὰ τοῦ ἐγκλήματος τούτου εἶχεν ἀντιταχθῆ ἐν Παρισίαις, μαχόμενος ἐπὶ τῶν Ὀδοφραγμάτων ἄλλ' ὑπεχώρησε μετὰ τῶν συναγωνιστῶν του ἐνώπιον τῆς βίας. Ἦδη δὲ, ἐν Γκερνεσσέ, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα, μετ' ἰσχυροτέρας πίστεως, μετὰ μείζονος εὐσταθείας περὶ τοῦ δικαίου του, περὶ τῆς εὐτυχῆς αὐτοῦ ἐκβάσεως, περὶ τῆς νίκης, ἣτις θᾶπτον ἢ βράδιον ἐμέλλε νὰ ἐπέλθῃ. Ἄλλεπάλληλα ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς φαρέτρας τῆς τιμωρίας τὰ βέλη κατὰ τοῦ ἐπιόρκου, τοῦ ἐπιβουλεύσαντος τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Οὕτως ἐγράφη «Ναπολέων ὁ Μικρὸς», διήγησις καυστικὴ, ἀδυσώπητος, τῆς ἐπιπορίας, δι' ἧς ἐπετεύχθη τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ Δεκεμβρίου. «Ὅτε ὁ Ναπολέων ἐκλήθη διὰ τῆς ψήφου τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἐπὶ τὴν ἔδραν τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἐν μέσῳ κοινωνικῶν θυελλῶν καὶ κινδύνων, ἐπισήμως, ἐνόρκως, ὑπεσχέθη «νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν κοινωνίαν ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν αὐτῆς θεμελιῶν, νὰ στερεώσῃ τοὺς δημοκρατικούς θεσμοὺς, καὶ ν' ἀναζητήσῃ ὅλα τὰ μέσα, τὰ κατὰλληλα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, γενναίου καὶ νοήμονος, τοῦ παρασχόντος αὐτῷ τοσοῦτον περιφανὲς γνώρισμα τῆς ἐμπιστοσύνης του.» Καὶ ἐν τούτοις ἡ μὲν γ.λῶττ' ὠμόμωκεν, ἀλλ' ἡ φροῆν ἀνάμωτος· ἅπαντα αὐτοῦ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἐργασία ἦτο τίνι τρόπῳ νὰ παραβιάσῃ τοὺς θεσμοὺς, ὧν τὴν ἀλώθητον τήρησιν διεβεβαίωσεν ἐνώπιον τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Τὸ πολιτικὸν τοῦτο τόλμημα ἐστιγματίσεν ἀδυσωπήτως ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ, ὅσκις ἐδόθη αὐτῷ εὐκαιρία, ἀλλ' ἰδίως ἐν ταῖς «Τιμωρίαις», συλλογῇ λυρικῶν ποιήσεων, πικραῖς σατύραις κατὰ τοῦ ἄρπαγος, καὶ βραδύτερον, ἐν ἔτει 1877, διὰ τῆς «Ἱστορίας ἐνὸς ἐγκλήματος». «Καὶ τί ἐπράξαμεν λοιπὸν κατὰ τοῦ κυρίου τούτου Οὐγγώ», εἶπεν ἡμέραν τινὰ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐγενία μετ' ἀνάγκωσιν τῶν «Τιμωριῶν.» Καὶ ὁ Οὐγγώ, μαθὼν τοῦτο,

ἀπεκρίθη. «τί κατ' ἐμοῦ ἔπραξαν; . . . Τὴν δευτέραν Δεκεμβρίου.»

Ἡ ἐν Γκερνεσσέη διαμονὴ εἶνε ὑπότινα ἔποψιν ἢ εἰς Μεδινὰν φυγὴ τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ. Ὁ ποιητὴς λαμβάνει ἕκτοτε πλήρη τὸν κυρίαρχον αὐτοῦ λόγον, κατανοεῖ τέλειον τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ἣν μέλλει νὰ καταστήσῃ περιφανῆ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐν ἐκάστη συγγραφῇ, ἣν ἀποστέλλει ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἔχει τὸ ὕψος ὀπτασιαστοῦ, ἀγανακτεῖ μὲν, ἐξοργίζεται, βλασφημεῖ πολλάκις κατὰ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ἀνέκφραστος γαλήνη περιβάλλει αὐτὸν παραχρῆμα, εὐθύς ὡς στρέψῃ τὸ βλέμμα του πρὸς τὰς μεμακρυσμέναις χώραις τοῦ μέλλοντος, τὰς ἀποκρύφους διὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ δι' αὐτὸν καθαρὰς καὶ φωτοβόλους. Εἶνε ἀφελῆς ὡς παιδίον, ὡς οἱ ἀλιεῖς ἐκεῖνοι τῆς Γκερνεσσέης, ὡς τὰ τέκνα αὐτῶν, τὰ ὅποια τοσοῦτον ἀγαπᾷ, ἀλλὰ συγχρόνως εἶνε αὐστηρὸς καὶ ἀδυσώπητος, ὅταν ἐκδικεῖ παλαιὸν ἢ νέον τι ἔγκλημα, ὅταν ζητεῖ νὰ ἐπανορθώσῃ μεγάλην τινα ἀδικίαν τῆς ἱστορίας. Δὲν ὀπισθοδρομεῖ δὲν κλίνει· θὰ συντριβῇ μᾶλλον, ἢ θ' ἀνεχθῇ αὐτός, ὁ προγεγραμμένος, ν' ἀρνηθῇ τὴν υπεράσπισίν του ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀδικουμένου ἔθνους, ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ καταδικωμένου ἀνδρός, ἀδιάφορον ποῖον φέρει ὄνομα, τίτλον, ἔθνικόν χαρακτηριστῆρα, ἱστορικὰς περιγαμηνάς. Οὐκ ἔνι δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντες ἐσμὲν ἀδελφοί. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ὡς ὁ ἐστεμμένος Στωϊκὸς, μίαν εἶχε πατρίδα, τὸν κόσμον. Μεθ' ὅλα τὰ ἐπισυμβάντα αὐτῷ οικογενειακὰ δυστυχήματα, μεθ' ὅλας τὰς πολιτικὰς καταδρομὰς καὶ ἀτυχίας, ἐτήρει ἐν ἑαυτῷ ἀμείωτον τὴν πίστιν καὶ τὸ φρόνημα, τὸν ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ αἰσιωτέρου μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητος. Πλέον ἢ ἀπαξ προήδρευσε διεθνῶν συνεδρίων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τίς ἀρμοδιώτερος αὐτοῦ; Εἶνε ἐξορίστος, ἄρα ἐστερημένος δικαίου, ἄρα ἀσθενής. Ἀλλὰ τίς ἰσχυρότερος τοῦ ἐξορίστου τούτου; τίνας ἢ φωνὴν ἤχεϊ ἐντονώτερον ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων; τίνος ὁ λόγος ἀποτελεῖ νόμον, εἶνε γεγονός; Ἐξεγείρει τὴν εὐγλωττον αὐτοῦ φωνὴν ὑπὲρ τῶν λαῶν δὲν ἰκετεύει, ἀξιοῖ, ἐν ὀνόματι τῶν δικαίων, τῶν μᾶλλον ἀναμφηρίστων, ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν. Οἱ λαοὶ οὗτοι κέκτηνται τοὺς εὐγενεστάτους τῶν ἱστορικῶν τίτλων. Λέγονται Ἕλληνες, Ἴταλοὶ, Πολωνοί, Οὐγγροὶ. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι, μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ γυμνητέοι, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. Ὁ ποιητὴς ζητεῖ τὴν ἀρωγὴν τῶν ἐλευθέρων λαῶν, τῶν ἐστεμμένων μοναρχῶν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν λαῶν τούτων· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ

εὐρίσκει ἀπήχησιν παρά τε τοῖς ἄρχουσι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχομένοις. Ἄλλοτε πάλιν τηλεγραφεῖ αὐτὸς, ὁ ἐστερημένος πολιτικῶν δικαίων ἐν τῇ πατρίδι του, ὁ κατὰδικος, πρὸς βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας, ἐξαιτούμενος χάριν ὑπὲρ καταδίκου. Οὐδεὶς ἀρνεῖται εἰς αὐτὸν, διότι ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἶνε φωνὴ ἀτόμου, κόμματος, ἢ φυλῆς· εἶνε φωνὴ ἐξερχομένη ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐγκάτων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Τοιοῦτος εἶνε ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐν Γκερνεσσέη: ἐστερημένος κατὰ τύπους θετικῶν δικαίων, ἀλλὰ πράγματι ἐκπροσωπῶν τὴν συνείδησιν τοῦ αἰωνίου δικαίου.

«Ἡ ἐξορία, λέγει πού, εἶνε ἡ ἀπογύμνωσις ἀπὸ τοῦ δικαίου. Οὐδὲν τούτου τρομερώτερον. Ἄλλὰ διὰ τίνα; διὰ τὸν ἐξόριστον; Οὐχί. διὰ ἐξορίζοντα. Ἡ τιμωρία ἐπιστρέφει, δάκνουσα τὸν δῆμιον. Ἡ ἐξορία εἶνε σοβαρὸς τόπος. Ἐνταῦθα τὰ πάντα εἶνε ἀνεστραμμένα· οὐδεμίαν κατοικίαν, καταστροφήν δὲ μόνον καὶ πτώσις. Μόνον τὸ καθῆκον ἴσταται ἐνταῦθα ὀρθόν, ὡς κωδωνοστάσιον ἐντὸς πόλεως καταστραφείσης, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὑψηλότερον ἐν τῇ περὶ αὐτὸ καθολικῇ ταύτῃ πτώσει.» Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν αἰσθήματα ὁ ποιητὴς ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ βίου του. Εἶπον ὅτι πολλάκις ἐκδικῶν κοινωνικόν τι σύγχρονον ἔγκλημα, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καθίσταται τραχὺς, ἀδυσώπητος, οὕτω δὲ δυνατὸν νὰ ἐλαττωθῇ ἢ πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνη τῶν ἀναγκαστῶν, ὅσον οὗτοι καὶ ἂν εἶνε προκατειλημμένοι. Ἄλλὰ τί εἶνε ὁ ποιητὴς πολλάκις; τιμωρὸς, ἀντιπρόσωπος, συνήγορος τῆς αἰωνίας δικαιοσύνης. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτοῦ νὰ διατελῇ ἀμερόληπτος, πρὸς τὸ συμφέρον μόνον τῆς τέχνης ἀποβλέπων, ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος ἐν ταῖς αἰθερίαις χώραις τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτὸν τὸ δίκαιον καὶ τὸ καθῆκον τῆς συμμετοχῆς ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου, συμμετοχῆς, τραχείας πολλάκις καὶ ἐπικινδύνου, πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν ὑπεράτων ἀγαθῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὲρ ὧν ἐτάχθη ὁ ποιητὴς, ἀδιαφορῶν, ἂν θὰ προσκρούσῃ πρὸς τὰς προλήψεις τοῦ κρόντος, ἕνα δὲ μόνον ἔχων σκοπὸν — τὴν ἰκανοποίησιν τοῦ δικαίου.

«Τί θέλεις πράξει ἡδῆ;» ἠρώτησε, τὴν ἐπαύριον τῆς ἐν Γκερνεσσέη ἀποκαταστάσεώς των ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ τὸν υἱὸν του Φρχαζίσκον. «Θέλω μεταφράσει τὸν Σαιξπείρον», ἀπεκρίθη ὁ νεανίας. «Καὶ ἐγὼ θὰ θεωρῶ τὴν θάλασσαν», εἶπεν ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ. Ἡ θάλασσα εἶνε τὸ σύμβολον τοῦ ἀπείρου, τῆς αἰωνιότητος, μεταφορικῇ σύλληψις τῆς ἱστορίας, τῆς

ὁποίας αἱ περιπέτειαι καὶ αἱ με-αμορφώσεις ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ κύματα. Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα παρέρχονται χωρὶς νὰ καταλίπωσιν ἔχνη διαβάσεως, αἱ μεταμορφώσεις τῆς ἱστορίας, αἱ περιπέτειαι τῆς κοινωνίας εἶνε πε-πρωμένοι νὰ ἀποτυπώσωσι τὴν σφραγιδα τῶν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ἐξόριστος ἐν Γκερνεσέη, ἀπεφάσισε νὰ θεωρῇ τὴν θάλασσαν. Καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐβύθισε τὸ πνεῦμα αὐ-τοῦ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ μέλλοντος, εἰς τοὺς φωτεινοὺς ἐκείνους τῆς αἰω-νίας μακαριότητος κόσμους, ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῶν ὁποίων συνέθηκε τὰ ἔργα, δι' ὧν κατέστη, λόγῳ πρωτοτυπίας καὶ δυνάμεως συλλήψεως, ἐν τῶν μοναδικωτάτων πνευμάτων τῆς παγκοσμίου Γραμματολογίας. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ υἱὸς μετέφραζε τὸν Σαίξπηρον, ὁ πατήρ ἠρμήνευε τὸν θαυμασίον Βρεττανόν, ἀπεκάλυπτε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἄξιαν τοῦ μεγίστου τῶν νεωτέρων δραματοποιῶν, ἀνέλυε τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα ἄτινα χαρακτηρίζουσι τὰ δραματικὰ προϊόντα τοῦ Σαίξπηρου, οὐχὶ σχολιάζων, οὐχὶ ἐρμηνεύων, ἀλλὰ συμπληρῶν αὐτόν. Ἡ περὶ Σαίξπει-ρου μελέτη τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ δὲν εἶνε ἀνάκωσις, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ἀποθέσις τοῦ δραματικοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον περιφανῶς ἐξεπροσωπήθη διὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Μάκβεθ, τοῦ βασιλέως Ἀῆρ, τοῦ Ἀμλέτου, τοῦ Ὁθέλλου. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἰσ-δύσῃ βαθύτερον εἰς τὰ ἐνδότεα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, διότι οὐδεὶς εἶχεν ἴσιν πρὸς αὐτόν τὸ ἀνάστημα, τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν, ὡς ὁ ποιητὴς τοῦ Κρομβέλλου καὶ τοῦ Ἐρνάνη.

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρξε κολοσσιαία. Ἐἶνε ὁ ἐπανορθωτὴς τῆς κοινωνίας, ὁ ἐκδικητὴς τοῦ ἀδικοῦ πανταχοῦ ὅπου συναντᾷ αὐτὸ, εἴτε ἐν τῇ φύσει, εἴτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Παρὰ τῶν ποιητῶν εὕρισκει ὁ ἀδικούμενος τὸν ἀπολογητὴν, τὸν συνήγο-ρον, τὸν συμπαθῆ προστάτην ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Αὐ-τὸς «ἀποκατέστησε τὸν γελωτοποιὸν καὶ τὸν μῦμον, ἀπαντας τοὺς κκαταδικούς τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν Τριβουλέτον καὶ τὴν Μαριὼν, τὸν ὑπρέτην, τὸν δεσμώτην καὶ τὴν ἐταίραν τρυφεροῦς αὐτοῦ, ἐπεκαλέσθη τὴν παγκόσμιον χάριν, πάντοτε ἐπιφωνῶν: «Ἐπιστήμη! γραφὴ! λό-γος! ἐπιθυμῶν νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν εἰρηκτὴν διὰ τοῦ σχολείου». Πρὸς τοῦτο ἀφιέρωσε τὸν βίον του, τοιοῦτον δὲ εἶνε καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἐξορίας δημοσιευθέντων ἔργων του, καὶ ἰδίως τῶν «Ἀθλίων.»

Τίς ὁ σκοπὸς, τίς ὁ χαρακτήρ, ποία ἡ ἀφορμὴ τῆς μεγάλης ταύ-

της κοινωνικῆς ἐποποιίας, δι' ἧς ἐπεξήτησε τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἐπανάρθωσιν;

«Ἐνόσω θὰ ὑπάρχη, συνεπεῖα τῶν νόμων καὶ συνεπεῖα τῶν ἡθῶν, κοινωνικὴ καταδική, ἐν πλήρει πολιτισμῷ τεχνητῶς δημιουργοῦσα Ἄδην, καὶ περιπλέκουσα δι' ἀνθρωπίνης μοίρας τὸ θεῖον πεπρωμένον. ἐνόσω τὰ τρία μεγάλα τοῦ αἰῶνος προβλήματα, ὁ ἐξουτελισμὸς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πείνας, ἡ ἔκπτωσις τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς πείνης, ἡ ἀτροφία τοῦ παιδίου διὰ τοῦ σκότους, δὲν θέλουσιν ἐπιλυθῆ· ἐνόσω ἐν τισὶ κοινωνικαῖς σφαίραις ἡ ἀσφυξία ἔσται δυνατὴ ἐν ἄλλοις δὲ λόγοις καὶ ἀπὸ εὐρυτέρας ἔτι ἀπόψεως, ἐνόσω θὰ ὑπάρχη ἐπὶ τῆς γῆς ἀμάθεια καὶ ἀθλιότης, βιβλία παρόμοια πρὸς τοῦτο δὲν θέλουσιν εἶναι ἀνωφελῆ.»

Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶνε οἱ «Ἄθλιοι.» Ἡ κριτικὴ δὲν δικαιούται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς τραγικῆς αὐτῆς ἐποποιίας, νὰ ἀναλύσῃ αὐτὰς διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐκείνης, μεθ' ἧς ὀφείλει νὰ πράξῃ τοῦτο ἐν ἄλλοις ποιητικοῖς ἔργοις. Ἀναμφιβόλως δύναται νὰ εὔρῃ σφάλματα, νὰ ψέξῃ, νὰ εἰρωνευθῆ, νὰ καταδικάσῃ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν χαρακτῆρα, αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἔλλειψιν καὶ εἰκόνα. Στενοκέφαλος κριτικὸς δύναται νὰ θριαμβεύσῃ ἐπὶ τινι στιγμῇ, νὰ ἐλαύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, ὑπὲρ τῶν τεχνικῶν παρατηρήσεών του, τὰς ἐπιδοκιμασίας τῶν μικρολόγων. Τὸ τηλεσκόπιον εὐρίσκει κηλίδας ἐπὶ τοῦ παμφοῦς δίσκου τοῦ ἡλίου καὶ τὸ τηλεσκόπιον δὲ τοῦ κριτικοῦ ἄνευ δυσχερείας δύναται νὰ καταδείξῃ ἐλλείψεις καὶ πλάνας καὶ ἐπὶ τοῦ μᾶλλον ἀσπίλου ἔργου τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης. Ἄλλ' ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἐπεδιώξε πάντοτε διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦτὴν πρᾶστασιν τοῦ ἰδεώδους καθ' ὅλας τὰς σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ βίου. Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα συλλαμβάνων καὶ κατανῶν τὸν κόσμον, ἐκδιχάζει διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ πολλάκις τὰ δεδομένα, ὅπως ὑφίστανται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ ἱερεὺς τοῦ ἰδεώδους· ἀλλὰ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο δὲν δύναται νὰ ὑπερβῆ ὅριά τινα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, δὲν δικαιούται ἄρα καὶ ὁ ποιητὴς νὰ παραστήσῃ τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ, τῆς Μούσης τὸ αἰθέριον τέκνον, ξένον πρὸς τὴν φύσιν, τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν δυνατότητα τοῦ κόσμου τούτου. Τοιαύτας παρατηρήσεις ὑφίστανται τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, ἰδίως δὲ τὰ τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἐντὸς τοῦ ἀσπίλου αἰθέρος ἰδεώδους κόσμου ζῶν καὶ διανοούμενος ἀπεικονίζει

πολλάκις τὰ πράγματα οὐχὶ ὅποια εἶνε, ἀλλ' ὅποια αὐτὸς ποθεῖ, ὅποια πρέπει νὰ ἦνε, ὅπως ἀντελήφθη αὐτὰ ἐν ταῖς ὄπτασιαις του. Τοιαῦτα μόνον δύναται ὁ κριτικὸς νὰ παρατηρήσῃ ἐν τοῖς «'Αθλίους,» ὅτι πολλαχῶς ὁ ποιητὴς, ἐκ προθέσεως βεβαίως, καταφρονεῖ τοὺς κοινωνικοὺς νόμους, τὰ δικαίωματα τῆς ἱστορίας, ἐνώπιον τοῦ ἀπολύτου ἀληθοῦς, τοῦ ὁποίου ζητεῖ τὸν θρίαμβον ἐν τῷ κόσμῳ, ἔστω καὶ πρὸ τῆς ὄρας, ἔστω καὶ παρὰ τὰς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων. 'Αλλ' ἐὰν ἡ δημιουργία τοῦ ποιητοῦ παρουσιάζει τοιαύτας ἐλλείψεις κατὰ τὰς λεπτομερείας, ἀναντίρρητον εἶνε ὅτι θεϊκὴ τις, ἄχραντος πνοὴ ιδεώδους ἐμπνεύσεως διήκει διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς παραστάσεως τῶνα 'Αθλίων.»

'Εντεῦθεν ἡ μυθιστορία αὕτη ὑπῆρξεν ἀποκάλυψις διὰ τὴν ἀπόκληρον ἐκείνην κοινωνικὴν τάξιν, ἧς τὴν ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν ἀνέλαβεν ὁ ποιητὴς. 'Ἡ αὐστηρὰ, ἡ ἀμίαντος τέχνη δύναται νὰ συνοφρυωθῇ ἴσως πλέον ἢ ἀπαξ ἐπὶ ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ κοινωνικῇ εἰκόνι· δύναται ὁ κριτικὸς νὰ μεμψῆθῃ τοὺς «'Αθλίους,» ὡς ἐπιδιδώκοντας τὴν πραγμάτων ὠρισμένων τάσεων, ὡς χρησιμεύοντας ὄπλον κατὰ τῶν θεσμῶν τοῦ καθεστῶτος. 'Αλλ' ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ δικαιούται ν' ἀπολογηθῇ ὑπὲρ ἐαυτοῦ, ὅτι ἂν ἡμάρτησεν, ἔπραξε τοῦτο, ὡς ὁ Προμηθεὺς τοῦ Αἰσχύλου, ἐκουσίως, ἔχων ὑπ' ὄψει οὐχὶ τοὺς πεπερασμένους νόμους τῆς τέχνης, ἀλλὰ τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς παγκοσμίου δικαιοσύνης, τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὁποίων ἐπεδίωξε διὰ τῶν «'Αθλίων.»

Μετὰ τοὺς «'Αθλίους» ἐδημοσίευσεν ἐκ Γκερνεσσέης δύο ἄλλας μυθιστορίας, τοὺς «Θαλασσοπόρους» καὶ τὸν «Γελῶντα Ἄνθρωπον».

'Ἡ πρώτη παρίστησι τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῇ ρώμῃ καὶ ἐνεργείᾳ, ἀκμαῖον, ἀκατάβλητον πρὸ τῶν παρεντιθεμένων προσκομμάτων, θριαμβεύοντα ἐπὶ τέλους. 'Ιδίως αἱ ἐν αὐτῇ θαλάσσιαι περιγραφαὶ καὶ εἰκόνες εἶνε ἀπαραμίλλοι, μῶλον ὅτι ἐψέχθη ὁ ποιητὴς, ὡς μὴ γινώσκων ἀκριβῶς τὰ τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας. 'Αλλ' ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ δὲν ἐπεδίωξε δόξαν φυσιοδίφου. 'Ἐγραψεν ἔργον τέχνης· τοῦτο δ' εἶνε ἔξοχον, ὅπως εἶνε ἐπίσης ἔξοχον καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ, σύγχρονον σχεδὸν, μυθιστόρημα, ὁ «Γελῶν Ἄνθρωπος», πολυμερῶς σύλληψις ἀκαθέκτου πνεύματος, γινώσκοντος νὰ ἐκμεταλλεῖται ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ του τὰ μᾶλλον ἀδιεξίτητα μυστήρια τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας.

Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιμείνη τις, ἀναλύων τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ποικίλῃ αὐτῶν παραστάσει καὶ δημιουργίᾳ. Τὰ θέματα, ἅτινα ζη-

τεῖ νὰ πραγματευθῆ, εἶνε ὠρισμένα, μεμετρημένα· ἀλλ' ὅποσον ποικίλλει ἡ διατύπωσις αὐτῶν! Ζητεῖ τὴν κοινωνικὴν ἐπακόρθωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν θρίαμβον τῆς δικαιοσύνης, τὴν νίκην τῆς ἀληθείας· τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνει διὰ μυρίων χορδῶν καὶ τρόπων, εἰ καὶ μια καὶ ἡ αὐτὴ εἶνε ἡ ἄρχουσα ἰδέα, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τελικὸς σκοπός. Γόης τῆς τέχνης, παρέχει εἰς αὐτὴν ποικίλας μορφὰς καὶ ἀπέψεις, εἰ καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀναζητήσῃ τῶν παραστάσεων ἐν μόνον θέλει εὐρεθῆ τὸ παριστάμενον θέμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἐξορίας ἐδημοσίευσεν ἑκτὸς τῶν «Μελετῶν,» περὶ ὧν προηγουμένως ὁ λόγος, τὰ «Ἄσματα τῶν Ὀδῶν καὶ τῶν Δατῶν,» ποιήματα, πλήρη χάριτος, φυσικῆς ζωηρότητος καὶ ἀφελείας, ἅτινα ἀρκοῦσι βεβαίως νὰ θεμελιώσωσι τὴν φήμην ποιητοῦ, ἀλλὰ τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς τὸ ὑπέρτατον ποιητικὸν ἔργον τῆς περιόδου ταύτης, καὶ ἐν τῶν ἀρίστων τῆς παγκοσμίου γραμματολογίας: τοὺς «Θρύλους τῶν Αἰώνων.» Ὁ φιλόσοφος τοῦ «Ἄσυνειδήτου,» ἂν δὲν ἀπατώμαι, εἶπεν ὅτι ὁ μυστικισμὸς, οὐχὶ βεβαίως ὁ ἀπόλυτος, ὅποιον ὑφίστανται οἱ ὀπιόφαγοι τοῦ πνεύματος, ἢ οἱ παραπαίοντες ἐκστατικοὶ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ καθολικοῦ Μέσου αἰῶνος κατ' ἐξοχὴν, ἀλλ' ὁ ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ δυνατοῦ, εἶνε θεῖόν τι δῶρον, χαρακτηρίζει τὰ πρωτότυπα καὶ δημιουργικὰ πνεύματα, τὰ γινώσκοντα νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ κόσμων ἀοράτων ἢ ἐκλελιπτότων, μεγάλας δὲ προσήνεγκεν ὑπηρεσίας ἐν τῇ διανοητικῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνθρωπότητος. Βλέπουσιν οἱ ὑπ' αὐτοῦ κατειλημμένοι ὀπτασίας, ἀπροσπελάστους τοῖς κοινοῖς τῶν ἀνθρώπων· ἔχουσι τὸ δῶρον τῆς διπλῆς ὁράσεως, τὴν ἀντίληψιν τῶν δεδομένων καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ μὴ προσιτοῦ εἰς τὰς αἰσθήσεις, τοῦ ἀπολύτου ὄντος, τοῦ γενομένου, τοῦ γενησομένου. Οἱ «Θρύλοι τῶν Αἰώνων» διαπνέονται ὑπὸ τῆς πνοῆς ταύτης. Διὰ τῶν ζοφερῶν ἀτραπῶν τῆς ἱστορίας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, πρωταγωνιστεῖ τὸ ἀνθρώπινον γένος, μοχθοῦν, ἀγωνιζόμενον, πίπτου ἢ ἀναθαινον, εὐτυχοῦν ἢ δυσπραγοῦν· τὸ ἀνθρώπινον γένος «ὡς μέγα ἀθροιστικὸν ἄτομον, πληροῦν ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν σειρὰν πράξεων ἐπὶ τῆς γῆς· διμορφον ἄτομον: ἱστορικὸν καὶ μυθικόν. Εἶνε οὐχ ἤττον ἀληθὲς τὸ δεύτερον, ὅσον καὶ τὸ πρῶτον, εἶνε οὐχ ἤττον ὑποθετικὸν τὸ πρῶτον, ὅσον καὶ τὸ δεύτερον.» Εἶνε σοβαρὰ ἡ παράδοξος αὕτη ἐποποιία, ὡς εἶνε σοβαραὶ καὶ ἀγέλαστοι συνήθως αἱ σελίδες τῆς ἱστορίας, τούτου δ' ἕνεκα

αί χαρίεσαι εἰκόνες ἐλάχισται εἶνε καὶ ἐν μειονότητι ἐγκατεσπαρμέναι. Ἄλλ' ὅταν ὁ ποιητὴς εὐρίσκει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κευθμῶνος τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν μεμονωμένον ἀναθάλλον χάριέν τι ἄνθος, εἶνε ἀμιμητος, τρυφερώτατος, ἀληθῶς εἰδυλλιακός, ὁ τέως ἀποτυπῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς ἱστορίας ζοφερὰ καὶ μελαγχολικὰ χρώματα. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐξορίας ἐδημοσιεύθησαν τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν «Θρύλων,» βραδύτερον δὲ, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα ἄλλα βιβλία· ἐμελλον δὲνὰ ἦνε ταῦτα τὸ πρῶτον μέρος πλήρους ποιήματος, ὧν τὰ μετὰ ταῦτα θὰ ἦσαν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ποιητοῦ, τὸ «Τέλος τοῦ Σατανᾶ» καὶ ὁ «Θεός,» τουτέστιν ἡ παράστασις τοῦ μοναδικοῦ προβλήματος τοῦ βίου, τοῦ ὄντος, ὑπὸ τὴν τριπλῆν αὐτοῦ μορφήν, τῆς Ἀνθρωπότητος, τοῦ Κακοῦ, τοῦ Ἀπειροῦ.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ ἀντικείμενον τοῦ ποιήματος τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων» καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτοῦ, ἅτινα δυστυχῶς δὲν ἐμελλον νὰ δημοσιευθῶσι: ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῶν αἰώνων, ὁ ἄνθρωπος ἀνερχόμενος ἀπὸ τῆς σκοτίας εἰς τὰ ἰδεώδη, ἡ παραδεισιακὴ μεταμόρφωσις τοῦ ἐπιγείου Ἄδου, ἡ βραδεῖα καὶ ὑψίστη τῆς ἐλευθερίας ἀκμὴ, δίκαιον διὰ τὸν βίον τοῦτον, εὐθὺνη διὰ τὸν ἄλλον· εἶδός τι θρησκευτικοῦ ὕμνου μυριοστροφῶν, ἔχοντος ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ βαθεῖαν πίστιν, ἐν δὲ τῇ κορυφῇ ὑψηλὴν δέησιν· τὸ δρᾶμα τῆς δημιουργίας φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ προσώπου τοῦ δημιουργοῦ».

Οἱ «Θρῶλοι τῶν Αἰώνων» εἶνε ἐποποιΐα ἕνα καὶ ὕμνος. Ἄπειρος ποικιλία ἀντικειμένων, σκοπῶν, ρυθμοῦ, χάριτος, ἁρμονίας. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ὁ Παράδεισος καὶ ὁ Ἄδης, οἱ Ἄγγελοι καὶ οἱ Δαίμονες, ἅπαντα ἡ φύσις ἐν γένει, μυθικὴ καὶ πραγματικὴ, ὑπὸ τὰς δύο αὐτῆς ὄψεις ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀποκαλυπτομένη καὶ τελειομένη, τοιοῦτον τὸ θέμα τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων.» Ἄρχεται ὁ ποιητὴς διηγούμενος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐγῆς τῆς κοσμογονίας, ἀπὸ τῶν πρώτων στιγμῶν τῆς γηίνης σφαίρας. Ἄσπιλος εἶνε εἰσέτι ἡ φύσις, τηροῦσα τοὺς τόνους τοῦ αἰωνίου λόγου· τὰ πάντα ἐκπέμπουσιν ἄρρητον πρὸς τὸν δημιουργὸν ὕμνον· θεῖα ἔκστασις ἐμπνέει τὸν νεανικὸν ἔτι κόσμον· συγκινεῖται τὸ χόρτον, καὶ τὸ νέφος, καὶ τὸ κῦμα· καὶ αὐτὸς ὁ βράχος, ὄνειροπολῶν καὶ σιγῶν κατάφωτον ψάλλει τὸ δένδρον· ἕκαστον ἄνθος, ἀνταλλάσσει τὴν πνοὴν αὐτοῦ καὶ τὴν σιέψιν μετὰ τοῦ γαλή-

νίου οὐρανοῦ, ἀφ' οὗ πίπτει ἡ δρόσος, λαμβάνει ἓνα μαργαρίτην καὶ ἀνταποδίδει ἐν ἄρωμα. Διαλάμπει τὸ ὄν, Ἐν ἐν τῷ Παντί, Πᾶν ἐν τῷ Ἐνί· τὰ πάντα εἶνε φλόξ, ὑμέναιος, εὐδαιμονία, γλυκύτης, ἐπιείκεια. Ἐν ποιαύτῃ στιγμῇ τελείται ἡ ἱερά στέψις τῆς πρώτης γυναικός, τῆς Εὐας, περιβαλλομένης ὑπὸ ἀκτίνος ἔρωτος, ἐρχομένης ἀπὸ των ἀβύσσων, τῆς σκιάς, τοῦ κυανοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἄνθους, τοῦ ψάλλοντος πτηνοῦ, τοῦ σιγῶντος βράχου. Καὶ ὡχρὰ ἡ Εὐα, αἰσθάνεται ἤδη τοὺς κόλπους αὐτῆς κλονουμένους. Τί θέλει προέλθει ἐκ τῆς στιγμῆς ταύτης; Φεῦ! ἡ μέλλουσα ἀνθρωπότης: ὁ Κάιν, διαπράττων μετ' ὀλίγον τὸ πρῶτον ἔγκλημα, φεύγων τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πανταχοῦ τιμωρούμενος ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς αἰωνίας δικαιοσύνης.

Τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, συγκρουόμενα, μαχόμενα, ἐξ ὑπαμιθῆς νικῶντα ἢ νικώμενα, τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, ὁ ἀνέσπερος οὐρανὸς καὶ τὸ χάος, προσωποποιούμενα διὰ τῶν μεγάλων σκηνῶν καὶ παραστάσεων τῆς ἱστορίας, τοιοῦτον τὸ θέμα τῶν κολοσσιαίων εἰκόνων, ἃς ὁ ποιητὴς ἀπεκάλεσε «Θρύλους τῶν Αἰώνων.» Ἡ γλῶσσα εἶνε ἰσχυρὰ, μεγαλοπρεπῆς, ὡς αἱ εἰκόνες. Ὅπτασιαι καὶ ὄνειροι, ἀποκαλύψεις καὶ πόθοι· τὸ ἄσμα τῆς πρωΐας καὶ ὁ στεναγμὸς τῆς νυκτός· τὸ ἐρωτικὸν φῶς τοῦ δικυγάζοντος ἐπὶ τοῦ ἀπείρου πίνακος τοῦ οὐρανοῦ ἄστρου, καὶ ἡ ὀδύνη τοῦ προγεγραμμένου τὸ ἄσμα τοῦ ἐξορίστου ἐν καιρῷ τῆς ἀνοιξέως, γλυκὺ ὡς τὸ ἄνθος καὶ πικρὸν ὡς τὸ δάκρυ· τὰ ἀπόκρυφα τοῦ παρελθόντος, τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος, αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ μέλλοντος. Αἱ σκέψεις καὶ οἱ πόθοι περὶ τοῦ θριάμβου τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ· ὁ ὕμνος, ὃν ὁ ἐξόριστος ψάλλει, φυτεύων ἐν τῷ κήπῳ του τὸ δένδρον τῶν *Ἠνωμένων Πολιτειῶν* τῆς Εὐρώπης· ἐν συνόψει τοιοῦτο τὸ θέμα τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων.»

Διηγεῖται ὁ ποιητὴς τὴν συνάντησιν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ τάφου κραυγάζει οὗτος: Λάζαρε, δεῦρο ἔξω· καὶ ἐξεγείρεται ὁ νεκρὸς· ἀλλ' οἱ θεώμενοι, ἐπιφωνοῦσιν: εἶνε καιρὸς νὰ ἀποκτείνωμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦτον. Ἐν τῷ πανοράματι τῶν αἰώνων παρέρχεται μετ' ὀλίγον πρὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ Ρώμη. Ὅποια πτώσις τῆς αἰωνίας πόλεως! Πίνει ἡ Ρώμη εὐθυμος, μεθυσμένη, ἐρυθρὰν ἔχουσα τὴν ὄψιν· ὁσμη τάφου ἐξέρχεται ἀπὸ τῶν ὀργίων τούτων τὰ πάντα προκαλοῦσι τὴν φρίκην, καὶ αὐτὸς ὁ ἔρως, καὶ αὐτὴ ἡ εὐτυχία. Τὸ ἕνατον ἔτος τῆς Ἐγείρας θνήσκει ὁ προφήτης τῆς Ἀραβίας·

ὁ ποιητὴς προσέρχεται ἐγγὺς αὐτοῦ κατὰ τὰς στιγμὰς τοῦ θανάτου, μεταδίδων τὰ τελευταῖα ῥήματα τοῦ ἀπεσταλμένου: «Δαέ, τὸ φῶς σβέννυται, ὁ ἄνθρωπος παρέρχεται καὶ ῥέει· ἡμεῖς εἴμεθα κόνις καὶ σκοτία. Μόνος ὁ Θεὸς εἶνε μέγας.» Ὁ πατροκτόνος βασιλεὺς τῆς Δανίας Κανούτος ἐμπνέει τραγικὴν εἰκόνα τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως. Ἡ μονομαχία τῶν δύο μυθικῶν ἥρώων τοῦ μέσου αἰῶνος, τοῦ Ὀλλιβιέρου καὶ τοῦ Ρολάνδου, περιγράφεται μετ' ἀμιμῆτου ζῶης· ὡσαύτως αἱ περιπέτειαι τοῦ Εὐράδνου, ὅλα τὰ μεγάλα πάθη καὶ αἰσθήματα τῆς ἱστορίας, ἀποσπῶσιν ἀπὸ τῆς λύρας τοῦ ποιητοῦ περιπαθεῖς καὶ θαυμασίους τόνους. Ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῶδις, τὸ ἄσμα καὶ τὸ ἔπος, τὰ πάντα συμφύρονται ἐναλλάξ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτη εἰκόνι τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ποιητὴς θέλει ἐξέλθει καὶ ἐκτὸς τοῦ χρόνου, τοῦ μηδέποτε θνήσκοντος, τοῦ μηδέποτε μεταβαλλομένου, ἵνα ψυχρὴ τὴν σάλπιγγα τῆς τελευταίας κρίσεως. Ὅποια φοβερὰ στιγμή, καθ' ἣν θέλει ἠχήσει αὕτη! «Ὅταν ὁ κόσμος φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του, ὅταν αἱ στιγμαὶ, αἱ ἡμέραι, οἱ μῆνες, τὰ ἔτη, θέλουσι πληρῶσαι τὸν χρόνον, τότε, ἐν τῇ φρικώδει σιγῇ, λευκὴ ἀκτίς, μακρὰ, ὠχρὰ, θελεῖ εἰσδύσει, φοβερὰ καὶ τρέμουσα, ἐπὶ τῶν σκοτίων ἐκείνων σταθμῶν, τῶν καλουμένων κοιμητηρίων, αἱ δὲ σκηναὶ θέλουσι ταραχθῆ, εἰ καὶ εἶνε λίθιναι, ἐπὶ πάντων ἐκείνων τῶν ὑπνωττόντων πεδίων· ἀλλ' αἴρνης, ἡ τελευταία σάλπιγξ, ἐξερχομένη ἀπὸ τῆς ὀμίχλης, ἔνθα τὸ σύμπαν τὴν ἀναμένει, ὑπεράνω τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων, ὑπεράνω τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ἀποθεώσεων, τῶν σκιῶν καὶ τῶν ὄστων, τῶν πνευμάτων καὶ τῶν σωμάτων, θά τονίσῃ τὸ φρικῶδες ἐξεγεγέρθριον τοῦ θανάτου.»

Διὰ τοιούτων εἰκόνων, διὰ τοιούτων ἀποκαλύψεων, διηγεῖται ὁ ποιητὴς τὰ σκοτεινὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας, τὰς περιπετείας τῆς ἱστορίας. Εἶνε ὁ Δάντης τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀλλ' εὐρυτέραν ἔχων καὶ ὑψηλοτέραν τὴν πτῆσιν. Ἡ τέχνη δύναται καὶ ἄλλιν ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ νὰ σχολιάσῃ, νὰ παρατηρήσῃ, νὰ ψέξῃ. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς, ὁ ἀποτολήμας νὰ ἐξέλθῃ τῶν πεπερασμένων ὅριων τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἔχει δικαιοῦματά τινα, ἅτινα δὲν δικαιῶνται νὰ ἐπικαλεσθῶσιν οἱ πολλοὶ τῶν συναδέλφων του. Οὕτως οἱ «Θρύλοι τῶν Αἰώνων» πρέπει νὰ κριθῶσιν οὐχὶ μὲ τὸ κριτήριον τῶν ἀποδεδεγμένων κανόνων τῆς τέχνης, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν διεκδικοῦσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ μεγάλα πνεύματα, τὰ μὴ ἔχοντα ἀνάγκην θεσμῶν καὶ κανόνων.

νων, και ὧν αὐτὸ τὸ ἔργον ἀποτελεῖ ἰδίους κανόνας, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται ἡ ἀποδοχή, ἡ σιγή, ἡ ἀναγνώρισις.

Ἡ ποιητικὴ σύλληψις τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῆς σημεῖον διὰ τῆς συνθέσεως τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων.» Ἴσως ἤθελε σταματήσει ἐν τῇ μυστικῇ ταύτῃ, τῇ μὴ περαιτέρω πτήσει διὰ τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας, ἀν δὲν ἐξήγειρον αὐτὸν πρὸς ἐνεργότερον βίον αἱ περιπέτειαι τοῦ παρόντος, αἱ τύχαι τῆς πατρίδος του. Ἐν ἔτει 1870 ἐπῆλθεν ὁ πόλεμος μεταξύ Γαλλίας καὶ Γερμανίας, ἀδελφοκτόνος ἀγὼν μεταξύ τῶν δύο μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου. Εἶνε γνωστὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἔκβασις. Δὲν ἐξετάζω τίς τῶν δύο λαῶν ὑπέχει ἐπὶ τῷ τραγικῷ τούτῳ γεγονότι μείζονα εὐθύνην πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῆς ἱστορίας· ἀλλ' ὅτι εἶνε βέβαιον, ἐξήγειρεν ἄσπονδα μίση μεταξύ ἀμφοτέρων ταῦτα δ' οὐκ ὀλίγον ἔμελλον νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς Μούσης τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ. Τὴν τετάρτην Σεπτεμβρίου 1870 ὁ ἐπίορκος αἴτιος τοῦ πολιτικοῦ τολμήματος τοῦ Δεκεμβρίου 1851, αἰχμάλωτος ἤδη τῶν Γερμανῶν μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Σεδάν, καθαιρεῖτο ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων, ἡ δὲ καθαιρέσις αὕτη ἐγένετο ἀσπαστὴ ὑπὸ σύμπαντος τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ἄλλ' οἱ οἰωνοὶ, ὅφ' οὓς τὸ γεγονός τοῦτο ἐτελεῖτο, ἦσαν ἀπαίσιοι διὰ τὴν Γαλλίαν. Ὁ ἐχθρὸς κατεῖχεν ἤδη τὰ κυριώτατα μέρη τοῦ τόπου, κατόπιν τῆς πανωλεθρίας, ἦν εἶχεν ὑποστῆ ὁ κάκιστα συντεταγμένος στρατὸς ἐνώπιον τοῦ ὑπερόχως τελειότερου γερμανικοῦ. Ἡ δὲ Γαλλία ἠγωνίζετο ἀπηλπισμένον περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ὅστις ἐξήγειρεν ἀπασαν τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἔθνους, τὸ αἰσθημα τῆς τιμῆς αὐτοῦ, τῆς συντηρήσεως.

Μετὰ τὸ γεγονός τῆς τετάρτης Σεπτεμβρίου, ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ μετὰ τῶν λοιπῶν προγεγραμμένων τοῦ Δεκεμβρίου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Εἶχεν ἄλλοτε ἐν ταῖς «Τιμωρίαις» καὶ «Ναπολέοντι τῷ Μικρῷ», ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν βιαίας νευροπαθείας, προεῖπει καταστροφὴν διὰ τὴν πατρίδα του, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπίστευσεν ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη μελλε νὰ ὑπάρξῃ τοσοῦτον φοβερά, τοσοῦτον τραγικῇ. Οἱ κυριώτατοι τῶν προμαχῶνων τῆς Γαλλίας ἦσαν ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου εἰς τὴν διαθέσιν τοῦ ἐχθροῦ, αὐτοὶ δὲ οἱ Παριῖσιοι, ἡ «πρωτεύουσα τοῦ πολιτισμοῦ,» ἡ «κεφαλὴ, ἡ καρδία τῆς ἀνθρωπότητος,» ἠσφύκτουν ὑπὸ σιδηρᾶν πολιορκίαν. Τριαύτη ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς Γαλλίας, ὅταν ὁ

ποιητής εἰσήλθεν εἰς αὐτήν· εἶχεν ὀρκισθῆ ἄλλοτε νὰ μὴ ἐπανέλθῃ, ἂν δὲν ἤλευθεροῦτο ἀπὸ τοῦ ἐπιόρκου τῆς πρώτης Δεκεμβρίου, καὶ σήμερον ἐβλέπεν αὐτήν σραδάζουσαν καὶ ἀγωνιῶσαν ὑπὸ τὸν στιβαρὸν πόδα τοῦ ἐχθροῦ. Ὑπὸ τοιαύτας ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐξηγέρθη, πνέουσα ἄπασαν τὴν ὀδύνην τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἃς ἀπέστελλεν εἰς τὴν Γαλλίαν τῆς ἱστορίας ἡ Νέμεσις. Ἐν τοῖς παλαιοῖς βασιλείοις τῆς Βερσαλλίας, ἐνθα ἀκόμη ἐπλανᾶτο ἡ σκιὰ Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου, ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς ἀκραιότητος τῆς Γαλλίας, ἰδρύνετο ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία, σαληραὶ δ' ἐπεβάλλοντο ὑποχρεώσεις εἰς τὸν ἡττηθέντα. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἔλαβεν ἐπίσης μετὰ τῶν ἄλλων τὸ ὄπλον τοῦ ἐθνοφύλακος ἐπὶ τῆ ματαίᾳ ἐλπίδι τῆς ὑπερασπίσεως βωμῶν καὶ ἐστιῶν. Ἀλλὰ τὸ γεγονός ἦτο ἤδη τετελεσμένον. Ἡ δὲ Γερμανία ἐπέβαλε τὸν νόμον τῆς νίκης εἰς τὸν ἀτυχῆσαντα ἐχθρόν. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἔσπευσε τότε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν πατρίδα διὰ τῆς ἱερᾶς κραυγῆς τῆς Μούσης, ἣτις εἶνε αἰετοτε ἀνωτέρα τῶν παθῶν τῆς ἡμέρας, τῶν προσκαιρῶν συμφερόντων. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ὑπ' ἐθνικῆς καταληφθεῖσα ἀγανακτήσεως καὶ ὀργῆς, ἐξέχυσε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰς φοβεράς ἐκείνας στροφάς, αἵτινες ἀπεκλήθησαν τὸ «Τρομερὸν Ἔτος.» Οὐδέποτε ἐχθρική ἐπιδρομὴ ἐστιγματίσθη μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ὅσον ἡ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους ἐπιδρομὴ αὐτῆ τῶν Γερμανῶν, τῶν ὁποίων αἱ σφαῖραι κατέστρεφον τὴν ἱστορικὴν Μητρόπολιν τοῦ Στρασβούργου, ἐπυρπόλουν τὰς βιβλιοθήκας τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἠπείλουν δὲ καὶ αὐτὰ τὰ περιφανῆ μουσεῖα τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐν Παρισίοις. Ὑψηλὴ φιλοπατρία ἐμπνευσις, ὀργή, ἀξία Ἰσάϊου καταρωμένου, ἐπιπνέουσιν ἐπὶ τῶν σελίδων τοῦ «Τρομεροῦ Ἔτους,» ἀληθῶς φοβερῶν, ἀληθῶς σπαραξικαρδίων. Ἀδικεῖ βεβαίως ἐνιαχοῦ ὁ ποιητής, ἡ χολὴ αὐτοῦ ὑπερβαίνει πολλάκις τὸ μέτρον τῆς δικαιοσύνης, τὸ καὶ πρὸς τὸν ἐχθρόν ἐπιβαλλόμενον, ἀλλ' εἶνε συγγνωστὴ ἡ ἀδικία ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις. Δι' αὐτοῦ ἐλάλει ἡ Γαλλία, ἀκρωτηριασθεῖσα καὶ προπηλακισθεῖσα, ὀδύνη αὐτῆς ἦτο ἡ ὀδύνη τῆς Μούσης του. καταγγελλούσης διὰ τοσούτου ὕψους καὶ τοσαύτης δυνάμεως λόγου ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς ἱστορίας τὰς ἱεροσύλους πράξεις τοῦ νικητοῦ, πράξεις πικραλουθούσας ὡς μὴ ὄφελεν ἐκάστοτε τὸν πόλεμον, ὅσον οὗτος καὶ ἂν διεζάχγεται ὑπὸ τὸ πνεῦμα ἐπεικειᾶς καὶ φιλανθρωπίας.

Τὸ «Τρομερὸν ἔτος» ἔσται διαρκές ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων

ὑπόδειγμα ὕψους λόγου καὶ δυνάμεως ἐμπνεύσεως, εἰς τὴν δύναται νὰ προβῆ ἡ ἀγανάκτησις, διὰ νὰ ὑπαγορεύσῃ ἔπη τοσοῦτον φοβερὰ, τοσοῦτον ἐπώδυνα, ὅσον αἱ στροφαὶ, αἰτινες ἐξήλθον ἀπὸ τῆς ἀδυσωπήτου Μούσης τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ. Δὲν ὑπάρχει ἐπεισόδιον τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου ἔτους, τοῦ κατασπαράξαντος τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, τοῦ ἀτιμάσαντος δύο τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν τῆς ἱστορίας, καὶ τὸν νικητὴν καὶ τὸν νικηθέντα, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ συνεκίνησε τὸν ποιητὴν. Ἄλλ' ὁ τέως ὀπτασιαστὴς νέας τάξεως πραγμάτων ἐν τῷ μέλλοντι βίω τῆς ἀνθρωπότητος, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ὁποῖου τὸ παγκόσμιον πνεῦμα κατώρθωσε νὰ ὑπερβῆ τὰ ὄρια τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος, ἐν ταῖς τραγικαῖς καὶ κρίσιμοις ἐκείναις ἡμέραις τῆς Γαλλίας, δὲν λησμονεῖ ὅτι ἔχει ἰδιαιτέρα πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα. Ἄλλοτε, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰς τὴν γερμανικὴν πατρίδα ἐπιδρομῆς τοῦ πρώτου Ναπολέοντος, κορυφαῖα πνεύματα, εἰς Γκαίτης, εἰς Ἑγκελος, δὲν ἐδίστασαν νὰ προσκυνήσωσι τὴν ἐμφάνειαν τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου εἰδώλου, ὡς φυσικὸν γεγονός ἐν ταῖς ἀδιεξίτητοις βουλαῖς τῆς παγκοσμίου προνοίας, ὡς τὴν ὑπερτάτην ἐκπροσώπησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ τοῦνκντίον, ὁ τέως ἀρωγὸς καὶ πρόεδρος τῶν *Συνεδρίων τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας*, ἐν τῇ κρίσιμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ τῆς κινδυνεύουσας Γαλλίας, ἔλαθε τὸ τόξον τῆς σατύρας, ἵνα ταχύσῃ αὐτὸ κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Δὲν ἐξετάζω ὁπότερος τῶν δύο λαῶν, τῶν ἀλληλοσφαγόντων κατὰ τὸ τρομερὸν ἔτος, ὑπέχει μείζονας εὐθύνας ἐπὶ τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, τῷ κηλιδοῦντι τὰ χρονικὰ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ἄλλ' ὅ,τι εἶνε βέβαιον, ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ δὲν ὄφελε νὰ λάβῃ ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ μεταξὺ Γάλλων καὶ Γερμανῶν ἀγωνί, ἢ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔλαθε. Δὲν ἦτο καιρὸς νὰ ὑψώσῃ τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ φωνὴν ὑπὲρ ἀφρηρημένων θεωριῶν παγκοσμίου εἰρήνης καὶ ἀδελφότητος. Ἐπρεπε νὰ ἐργασθῆ, νὰ ἀγωνισθῆ, καὶ ἔπραξε τοῦτο μετ' ὄλης τῆς δυνάμεως, ἣν ἐπιβάλλει ἡ συνείδησις τοῦ καθήκοντος. Οὕτως ἀνέλαθε νὰ διηγηθῆ, ὡς αὐτὸς λέγει, τὸ *Τρομερὸν ἔτος*, ἀλλὰ πράγματι νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὀδύνην τῆς πατρίδος του, σφαγιαζομένης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ἐνῶ ἀδιαφορεῖ ἢ δικαιολογεῖ τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ δημοσία γνώμη τῆς Εὐρώπης.

Ὁ τραγικὸς ἄνθρωπος τοῦ Δεκεμβρίου παρέδωκε τὸ ξίφος του, τὸ

ξίφος τῆς Γαλλίας, ἐν Σεδάν, ἢ Γερμανία δὲν ἠὺχαριστήθη, ἀλλὰ πρὸς ἑβρ. Τὰ ἔθνη καὶ ἔνστικτα εἶχον προβῆ εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ὁ ἐχθρὸς δεσπίζει τῆς Γαλλίας, ἀδυσωπήτως ἐπιβάλλον τραχεῖς ὄρους ἐξευτελισμοῦ καὶ ἀκρωτηριάσεως. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὺ οἰκτείνει τὴν Γερμανίαν, ἣτις ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν λαῶν ὁ δίκαιος, καὶ σήμερον πυρπολεῖ ἀνηλεῶς τὴν Γαλλίαν. Χαίρει τὸς Παρισίους πολιορκουμένους, τὴν πόλιν, πρὸ τῆς ὑποίας θέλει γορυπετήσῃ ἡ ἱστορία. Προσβάλλει τοὺς κατὰ τῆς Γαλλίας ἐπιδραμόντας ἡγεμόνας, ἀναξίους τῶν πατέρων των, οἵτινες εἶνε μικροί, μολονότι ἡ νίκη εἶνε μεγάλη. Ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἐν Βερολίῳ πρεσβευτοῦ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας, τοῦ ἱστοριογράφου Bancroft, ἐκδηλώσαντος ἐν τινι περιστάσει τὸ αἶσθημα αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Γερμανῶν. Δικαιολογεῖ ἑαυτὸν θαυμασίως, διότι ἤδη κηρύττει τὸν πόλεμον, ὁ ἄλλοτε κῆρυξ τῆς εἰρήνης. Ἄνταποδίδει τὰ ἴσα εἰς ἐπίσκοπον, καταγγέλλαντα αὐτὸν ὡς ἄθεον χύνει πικρὰ δάκρυα ὑψηλῆς ἀγαπαικτέσεως, διότι εἰς λαὸς δολοφονεῖ ἕτερον. Παραπονεῖται, ὅτι οὐδεὶς συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς Γαλλίας. Ὁ μὲν Γλάδστον εὐχαριστεῖ τοὺς δημίους τῆς, ὁ Γράντ τὴν πύει καὶ ὁ Μπανκρόφτ τὴν ὑβρίζει. «^Ω Γαλλία, ἐπιφωνεῖ, τί ἔπραξας εἰς τὰ ἔθνη; Ἡλθες πρὸς αὐτὰ κλαίοντα, προσφωνοῦσα τὰ θεῖα κῦρτα ἔπη: Χαρὰ καὶ Εἰρήνη! Ἐκράζεις: — Ἐλπίς! Ἀγαλλίσις! Ἔσο ἰσχυρὰ, Ἀμερικῆ, καὶ σὺ ἔσο ἐλευθέρα, Ἑλλάς! Ἦτο μεγάλη ἡ Ἰταλία· πρέπει νὰ καταστῇ τοιαύτη καὶ πάλιν. Τὸ θέλω! Καὶ παρέσχες εἰς ταύτην τὸ χρυσίον σου, εἰς ἐκείνην τὸ αἷμά σου, εἰς ἀπάσας τὸ φῶς.» Ἄλλ' ἐνῶ ἐκχέεται εἰς φλογερὸν ὕμνον ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὑποδαυλίζει τὰ πάθη μεταξὺ Γάλλων καὶ Γερμανῶν, θυμάτων καὶ δολοφόνων, βλέπει ἐν τῷ μέλλοντι ὑποφῶσκον τὸ λυκαυγὲς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν. Σήμερον ἀλληλομαχῶσιν ὁ Πολυεῖκης καὶ ὁ Ἐτεοκλῆς, ὁ Ἄβελ καὶ ὁ Κάλιν τῆς ἱστορίας. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου τοῦ σκότους, τοῦ μίσους, τοῦ κλαυθμῶνος θέλει ἐξέλθῃ ἡμέραν τινὰ ἢ φωτεινὴ λαμπὰς τῆς προόδου καὶ τῆς ἀδελφότητος. Ἀπὸ τοῦ τελεσθέντος ἰσχυροῦ σεισμοῦ θέλει ἐξέλθῃ νέα ἱστορικὴ γένεσις. Οὐδὲν ἀπεθανεν ἐκ τῆς ἱερᾶς πόλεως τῶν Παρισίων ἢ ἀγωνία αὐτῆς τίκει, ἢ δὲ ἤττα δημιουργεῖ· οἱ Παρισίιοι ὑβρίζονται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν σήμερον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀρτηρίαις αὐτῶν, ἐν αἷς ἀκαταπαύστως ρέει τὸ αἷμα τῆς ἀνθρωπότητος, αἰθθάνεται τις κτυπῶντα τὸν σφυγμὸν τοῦ μέλλοντος. Ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν συγκινεῖται ἤδη τὸ ἔμβρυον

τοῦ ἐρχομένου νέου κόσμου. Ἀκούεται τὸ συγκεχυμένον ᾄσμα ἀπείρου ψυχῆς. Εἶνε ὁ νέος αἰὼν, ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς βριχλῆς.

Διὰ τοιαύτης ὀπτασίας ὁ ποιητὴς περατοῖ τὰς τελευταίας σελίδας τοῦ τρομεροῦ ἔτους. Ἐκπέμπει κραυγὰς ἀπελπισίας, ἀλλὰ συγχρόνως μεταρσιούται εἰς τὰς ἀπωτάτας σφαίρας τοῦ ἰδεώδους καὶ τῆς ἐλπίδος, ἵνα δημιουργήσῃ ἀπὸ τῶν συντριμμάτων καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐνεστώτος τὸ μέγα οἰκοδόμημα τοῦ μέλλοντος, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν, ἅς ἐν τῷ βίῳ του πιστῶς θεράπευσε καὶ ὑπὲρ ὧν ἠγωνίσθη μεθ' ὅλης τῆς πίστεως τοῦ προφήτου, μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νέας ἐν Γαλλίᾳ πολιτικῆς τάξεως, ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ἐβδόμηκοντούτης ἤδη, δὲν ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἄσυλον τῆς οἰκογενείας του. Ἀνεμίχθη ἐν τῇ ἐνεργῷ πολιτικῇ, μηδέποτε ἀποκνήσας νὰ προσενέγκῃ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ κύρους εἰς τὴν δημοκρατικὴν Γαλλίαν. Ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Γερουσιαστοῦ· ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο μηδὲν ἀπέναντι τοῦ ὑπάτου ἐκείνου ἀξιώματος, τὸ ὅποιον δὲν δημιουργοῦσιν αἱ πολιτικαὶ θέσεις καὶ οἱ κοινωνικοὶ τίτλοι, καὶ τὸ ὅποιον ἀπέρρεεν ἀπ' αὐτῆς τῆς πανδήμου ἀναγνωρίσεως καὶ τιμῆς τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ἦτο ὁ ἀνὴρ τῆς Γαλλίας, ἄνευ διακρίσεως κομμάτων καὶ ἰδεῶν, ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, ὁ πιστότατος τῶν πόθων αὐτοῦ καὶ τῶν αἰσθημάτων διερμηνεὺς. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο στάδιον τοῦ βίου του, εἰ καὶ συμμετέχων τῶν πολιτικῶν ἐν Γαλλίᾳ ἀγώνων, ἐξηκολούθησεν οὐχ ἥττον τὴν *παγκόσμιον* αὐτοῦ ἄλλην ἐργασίαν, ἀποστέλλων ἐκ διαλειμάτων εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ πνεύματός του. Οὕτως ἐδημοσιεύθησάν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι, μεταξύ ἄλλων συνέχεια τῶν «Θρύλων τῶν Αἰώνων», κατ' οὐδὲν ὑστεροῦσα τῆς πρώτης σειρᾶς. Ἐπίσης «Ἡ τέχνη τοῦ καταστῆναι τινὰ ἀχόπον», ὁ «Πάπας», τὸ «Ἐπέρτατον ἔλεος», «Θρησκεία καὶ Θρησκείαι», ὁ «Ὄνος», καὶ τὸ δραματικὸν αὐτοῦ ἀριστοῦργημα, ὁ «Γορκουεμάδας», κολοσσιαία παράστασις, ἀξία τῆς γραφίδος τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρνάνη, τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα χρόνων τῆς Ἰσπανίας. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἥρωος τῆς τραγωδίας ταύτης εἶνε ὅτι σατανικὸν δύναται νὰ συλλάβῃ ποιητικὴ φαντασία. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις καὶ ἡ ἰσπανικὴ μισαλλοδοξία περιγράφονται μετὰ φοβερᾶς ἀληθείας, μετὰ τρομερῶν χρωμάτων, ἀξίων τοῦ ἀντικειμένου. Δῆμιοι καὶ θύματα, καίοντες καὶ

καιόμενοι, ἅπαντες ἐκ περιτροπῆς ἀποσπῶντες τὸν οἶκτον καὶ τὸν ἔλεον, κρατοῦντες διαρκῶς ἀψηχολημένην τὴν διάνοιαν, τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, τοιαῦται αἱ ποικίλαι σκηναὶ τῆς ἀληθοῦς ἰσπανικῆς ταύτης τραγωδίας. Ὁ ποιητὴς δὲν ἠρέσθη εἰς τὸ πρόσωπον μόνον τοῦ Τορκουεμάδα καὶ τῶν συνενόχων του, δὲν ἠρέσθη εἰς τὰς βασιάνους καὶ τὴν πυρὰν τῶν θυμάτων, ἵνα καταστήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τραγικὴν τὴν τραγωδίαν του. Πρέπει ἡ εἰκὼν τῆς ἀποτροπαίου ἐκείνης ἐποχῆς νὰ ἀναπαρασταθῇ πλήρως, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ τραγικῇ καταπλήξει. Καὶ πρὸς τοῦτο ὁ ποιητὴς ὡσεὶ διὰ γοητείας παρουσιάζει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φόβου, τῆς καταπλήξεως, τῆς καταστροφῆς, τῆς τραγωδίας, ἐν τῶν τραγικωτάτων ἱστορικῶν προσώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ μέσου αἰῶνος — τὴν Λουκρητιαν Βοργίαν. Καὶ τελεῖται ἡ ἀνέλιξις τοῦ δράματος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν φονέων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταστροφῆς τῶν θυμάτων, μέχρι τῆς τελευταίας σκηνῆς κρατοῦντος μετέωρον τὸν ἀναγνώστην, σοβαρὸν τὸν κριτικόν, ὅστις δὲν δύναται ἢ ν' ἀνακηρύξῃ τὸν «Τορκουεμάδα» ἐν τῶν τραγικωτάτων δραμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων.

III.

Ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ ἀνήκει ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν. Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω τίς ἡ ὀριστικὴ αὐτῆς κρίσις, ἀλλ' ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ᾔηνε αὕτη, ὁ ἐπὶ ἑπτὰ περίπου δεκαετηρίδας ἀνθρώπων ἐρμηνεύσας τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὁ ἀποκαλύψας τοσαύτας μεγάλας παραστάσεις τοῦ βίου, ὁ καταθέλλας καὶ συγχινῆσας τρεῖς γενεάς, θέλει διεκδικήσῃ ἀναμφιβόλως τὰς ὑψηλοτάτας κορυφὰς τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Παρὰ τὸν Ὅμηρον, τὸν ἀντιπρόσωπον τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς περιόδου ἐκείνης, καθ' ἣν κατὰ πρῶτον ἐθριάμβυσεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ πολιτισμὸς, κατὰ τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τροίας· παρὰ τοὺς μεγάλους ποιητὰς τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας ἑτέραν νίκην τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων· παρὰ τὸν Δάντην, τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς ἐπιστήμης τοῦ Μέσου Αἰῶνος, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸν προάγγελον τῆς Ἀναγεννήσεως· παρὰ τὸν Καλδερῶνα, τὸν συνοψίζοντα ἐν τῇ τεραστίᾳ αὐτοῦ δραματικῇ δημιουργίᾳ τὸ κατακρύφον σημεῖον τῆς καθολικῆς συνειδήσεως· παρὰ τὸν Σχιξπεῖρον, τὸν σκεπτικόν, ἀλλ' ἀπαράμιλλον ἥρωα τῆς Μεταρρυθμίσεως· παρὰ τὴν λαμπρὰν ξυνορίδα τοῦ Γκαίτου, τοῦ εἰπόντος τὸ τελευταῖον ἔπος τῆς σκεπτικῆς, ἀλλ' ἐνθουσιώδους ἅμα φι-

λοσοφίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καὶ τοῦ Σχιλλέρου, τοῦ ιδεώδους ποιητοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς νέας κοινωνίας, ὁ Βίκτωρ Οὐγγὼ θέλει ἀντιπροσωπεύσει κατ' ἐξοχὴν τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα, τὸν αἰῶνα τῆς ἀρνήσεως, τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς κριτικῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸν αἰῶνα τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων, τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀδελφότητος τῶν λαῶν. Μόνος αὐτὸς συνοψίζει, ὑπὲρ πάντα σύγχρονον, τὴν μεγάλην φυσιογνωμίαν τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος, τοῦ ὁποίου συνεμερίσθη πάντας τοὺς πόθους, τὰ αἰσθήματα, τὰς περιπετείας, τὰς θλίψεις καὶ τὰς εὐτυχίας, τοῦ ὁποίου εἶδε τὴν ἀνατολὴν, καὶ τὸν ὁποῖον ἐγκατέλειπε ἤδη βαίνοντα πρὸς τὴν δύσιν, μὴδὲν ἴσως ἔχοντα πλέον ἄξιον λόγου νὰ ἐκτελέσῃ. Παρέρχονται οἱ αἰῶνες, θνήσκουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν οὐδέποτε ἐκλείπει ἡ ἐλπίς, νέα ιδεώδη ἀποκαλύπτουσα καὶ νέους ἀναπτύσσουσα ὀρίζοντας ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ πνεύματος. Τί μαντεύει ἡμῖν σήμερον ἡ ἐλπίς αὕτη; Πλέον ἢ ἀπαξ διετυπώθη τοῦτο διὰ τῶν σελίδων τοῦ Βίκτωρος Οὐγγὼ, αἵτινες ἂν τοσάκις ὑπῆρξαν ἡ παρηγορία τοῦ παρόντος, ἐγένοντο ἅμα ἡ ἀποκαλύψις καὶ ἡ μυστικὴ προκίσθησις τοῦ μέλλοντος.

Ὅταν ἀπέθνησκεν ἐν τοῖς πρωτογόνοις χρόνοις τῆς ἱστορίας ἕξοχος ἀνὴρ, μεγάλας προσενεγκὼν ὑπηρεσίας τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ, εὐγνωμονῶν ὁ περὶ αὐτὸν κόσμος δὲν ἐπεθύμει νὰ πιστεύσῃ, ὅτι κατέλειπε ὁ θανὼν τὸ γήϊνον αὐτοῦ σκῆνος ὡς τις τῶν ἄλλων θνητῶν, ἠρέσκατο δὲ νὰ κατατάσῃ αὐτὸν μετὰ τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντων, τῶν στιγμαίως κατελθόντων ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα παράσχωσι μεγάλην τιὰν τοῖς ἀνθρώποις εὐεργεσίαν, μετὰ πρόσκαιρον δὲ διαμονὴν ἀπερχομένων καὶ πάλιν εἰς τὴν θεῖαν αὐτῶν κατοικίαν. Οὕτως ὁ θνητὸς ἄνθρωπος ἐδημιούργησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ πρῶτον τὴν ἀθανασία. Ματαίᾳ φρεναπάτη! Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅσον καὶ ἂν ἐκδηλωθῇ ἕξοχον, θεῖον, προνομιοῦχον ἐν τῇ προσκαίρῳ αὐτοῦ ἐσαρκώσει παρά τινι ἀτόμῳ, ἐκλείπει μετὰ τοῦ θνητοῦ σκῆνους, τοῦ σώματος, μερικὸς μικρόκοσμος, ἀπολλύμενος ἐν τῷ μακροκόσμῳ τοῦ σύμπαντος. Ἄλλ' ἂν ἀπέρχεται οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ὁ διαθῆς τὰ ὄρια, τὰ τεθειμένα τοῖς κοινῶς τῶν ἰστίων του, δὲν συναπέρχεται καὶ ἡ μνήμη αὐτοῦ, πλησιφαῆς ἀκτινοβολοῦσα διὰ τῆς ἱστορίας, ἐν τῷ ζωντανῷ τούτῳ σταδίῳ τῆς πραγματικότητος, τῆς ἀληθοῦς δράσεως, μὴ καταλείποντος τὸν κόσμον τοῦτον χάριν ἐτέρου, ἀλλὰ πράγματι ζῶντος, πράγματι ἀγωνιζομένου τὸν

ἀγῶνα τῆς προόδου, καὶ ἐνεργοῦ παρισταμένου αἰείποτε κατὰ τὰς μεγάλας ἐκδηλώσεις τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ πνεύματος. Ἐνώπιον τῆς ἀθανασίας θὰ ἐκλίπῃσι τὰ πάθη, θ' ἀποσβεσθῶσι τὰ μίση, ἀλλὰ θ' ἀναστηλωθῆ ἕξιχος, πασιφανῆς, αἰώνιος ὁ ἀνδριάς τῆς ἀρετῆς, τῆς διανοίας, τῆς μεγαλοφυΐας.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ. Ὀλίγιστοι μεταξὺ τῶν ὑποφθῶν τῆς Μούσης κατὰ τὰς μεγάλας περιόδους τῆς ἱστορίας κατενόησαν τοσοῦτον πιστῶς καὶ ἐξεπροσώπησαν ὅσον αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των, τῆς ὁποίας ὑπῆρξάν ἀπόστολοι, προφῆται, καὶ εὐεργέται. Ἀπὸ τῶν πρώτων αἰδῶν τῆς ἀνθρωπότητος, τῶν ὑμνησάντων τὰ ἰδεώδη τοῦ βίου, τὰς τάσεις τοῦ πνεύματος, ἐπὶ τῶν ἱερῶν κορυφῶν τοῦ Ἰράν, ἢ ἐπὶ τῶν μαγευτικῶν ὄχθων τοῦ Ἰνδοῦ, τοῦ Γάγγου καὶ τοῦ Ἰορδάνου, ἀπὸ τῶν ραββῶν τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος, τῶν ὑμνησάντων τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν ἱεθεὸν Προμηθεά, μέχρι τῶν μουσπόλων τῶν τελευταίων αἰώνων, ἐν ἱστορικαῖς περιόδοις δικόφοροι, ἀντιθέτοις, πηχραλλασσοῦσαι καθ' ἑλοκληρίαν, ἢ ποίησις, ἢ τέχνη, ἢ λατρεία τουτέστι τῆς ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἔσονται αἰώνια κειμήλια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, παρῆγορος μοῖρα τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ καὶ πάσης δοκιμασίας. Γινώσκω ὅτι ἀπὸ τίνος χρόνου, ὑπὸ τὸν θρίαμβον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου, ὡς μόνου ὄργανου τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐρεύνης ἐν τῇ ἀναλύσει τῶν ποικίλων προβλημάτων τοῦ βίου, ἐπικήθειο ἠκούσθησαν κραυγαί: «Κομίσαστε τὰ σάβανα τοῦ ἐπιθανάτου ἢ τέχνη, ἢ ποίησις ἐκπέμπουσιν ὀσημέραι τοῦ λόγου αὐτῶν τὸν ὑστατον στεναγμόν». Καὶ χειροκροτοῦσι τὴν ἐμφάνειαν τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος οἱ αἰρετικοὶ τῶν ἐμπειρικῶν δογμάτων μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ, μετ' ὅσης ἀγανακτήσεως ὁ ἀγαθὸς Ἡσίοδος πρὸ τριάκοντα αἰῶνων κατηρᾶτο τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνειαν τοῦ σιδηροῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης, τῆς θετικῆς γνώσεως καὶ ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, πλέον ἢ ἅπαξ κατεδικάσθη ἐσχάτως ἢ τέχνη, ὡς ἀνωφελῆς, ἄνευ σκοποῦ τινος θετικοῦ, ὡς γόησσα, παραπλανῶσα μόνον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἥκιτα δὲ συντελοῦσα εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ πρόοδον καὶ εὐδαιμονίαν. Ὁ παλαιὸς Πλάτων εὕρισκε νέους συναδέλφους, μᾶλλον ἀδυσωπήτους κατὰ τῆς ποιήσεως, ἀγανακτοῦντας ὅτι ἢ ποίησις ἀξιοῖ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, τῷ αἰῶνι τοῦ Φούλτωνος καὶ τοῦ Δαρβίνου, τοῦ Κυβιέρου καὶ τοῦ Ἐδισῶνος, τοῦ ἠλεκτριμοῦ καὶ τοῦ ἀτμοῦ, ὑπέροχα δικαιώματα ἐν τῷ συγ-

χρόνῳ βίῳ. Καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρωταγωνιστοῦσιν αἱ θετικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ἡραίστου. Ἡ ἐμπειρική ἐπιστήμη ζητεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ τὰ πάντα· ἡ ἔρευνα ἀποκηρύττει τὴν ἔμπνευσιν, ὡς μηδὲν κοινὸν μετ' αὐτῆς ἔχουσιν, ἡ δὲ μηχανικὴ ἐργασία προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ἀνωφελεῖ τῶν καλῶν τεχνῶν τὴν ἐργασίαν.

Ὅσον καὶ ἂν ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστήμαι, ὅσον καὶ ἂν παραγάγῃσι κολοσσιαίας ἀνακαλύψεις, οὐδέποτε ὁ ἐμπειρισμὸς, ἡ θετικὴ ὅλως τῶν ὄντων ἄποψις, οὐδέποτε θὰ ἀπελάσῃ ἀπὸ τοῦ πανθέου τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ἰδεώδη εἶδωλα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἐν τῷ συγχρόνῳ ἀνταγωνισμῷ τῶν δύο τούτων μεγάλων παραγόντων τῆς προσόδου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρὸ τῶν ἀγνώστων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου ὁρρωδοῦσιν οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ σκεπτικοὶ, προαγγέλλοντες τὴν ἔκπτωσιν τῆς τέχνης ἀπὸ τῆς μακρᾶς αὐτῆς βασιλείας ἐν τῇ ῥοῇ τῶν αἰῶνων, οὐδεμίαν βεβαιότητα ἐκ τοῦ παρελθόντος, ὅτι ἡ ἐμπειρική ἐπιστήμη θέλει καταστρέψῃ τέλει τὸ κύρος τῆς τέχνης. Ἦθελεν ἀληθῶς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἡ ἀνθρωπότης καταστῆ χωλὴ καὶ ἐπερὸζυξ. Ἄλλ' ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει, ὅτι οὐδέποτε ἡ τέχνη, καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἱστορικὰς ἐμφανείας, ἦλθεν εἰς πλήρη διάστασιν μετὰ τῆς ἐπιστήμης. Τὸν ἀντίον καθ' ἐκάστην περίοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν ἀμοιβαίᾳ ἐμπιστοσύνῃ συνειργάσθησαν, ἡ δὲ ποίησις ἐξεδήλωσεν ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐμφανείᾳ αὐτῆς τὸ πόρισμα τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἀνακαλύψεων τῆς ἐπιστήμης. Οἱ πρῶτοι ἐρευνηταὶ τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὑπῆρξαν ἅμα καὶ οἱ πρῶτοι ποιηταὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν ἔψαλλον ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῶν οἱ αἰδοὶ τῆς Μαχαβαράτας καὶ τῆς Βίβλου, εἰς Ἐμπεδοκλῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, εἰς Λουκρήτιος ἐν Ρώμῃ, εἰς Δάντην κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, εἰς Γκαίτην ἐν τῇ συγχρόνῳ Γερμανίᾳ, δὲν ἔψαλλον τὰ κάλλη τῆς σελήνης μόνον καὶ τὰς τέρψεις τοῦ ἕαρος, τὰ χρώματα τῆς δύσεως, ἢ τὴν φωταύγειαν τῆς νυκτός, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των, ἐξίσου ἐπιστημονικόν, ἐξίσου δεδομένον, ὅσον καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα τῆς συγχρόνου αὐτῶν ἀναλυτικῆς μεθόδου, ἐξ ὀνόματος τῆς ὁποίας ἀτόπως προγράφεται σήμερον ἡ ποίησις ὑπὸ τῶν ἀπαισιοδόξων. Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς, ἔλεγέ που αὐτὸς ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύῃ αὐτὸ τὸ σύνολον τῶν ἰδεῶν τοῦ καιροῦ του, ἄρα πᾶσαν γνῶσιν καὶ κτῆσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἐκ τοῦ προτέρου, εἴτε ἐκ τῶν ὑστέρων. Τοιοῦτοτρόπως οὐδέποτε θέλει ἐκλείπει ὁ ποιητὴς ἀπὸ τοῦ βίου τῶν ἀν-

θρώπων, μεθ' ὅλας τὰς προόδους καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, ὡς δὲν θέλουσιν ἐκλίπει τὰ ἰδεώδη αὐτῶν, ἢ πίστις, ὁ ἐνθουσιασμός, πᾶσα τάσις πρὸς τινα ὑπέρτερον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμον, τὸν ὁποῖον νὰ τείνη ἐκάστοτε νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διὰ τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἱστορικῶν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταμορφώσεων.

Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ εἶνε μία τῶν πραγματικῶν ἀποδείξεων τῆς θεωρίας ταύτης. Ἐν ταῖς τελευταίαις πεζαῖς ἡμέραις τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, μεθ' ὅλον τὸ ἐμπειρικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ἐκράτησεν ἀγέρωχος τὴν σημαίαν τῆς ποιήσεως, τῆς τέχνης, τοῦ ἰδεώδους. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει κατὰ πνεῦμα καὶ κατὰ σάρκα, αὐτοῦ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς τάσεις ἐκφράζει, ὅσον καὶ οἱ μεγάλοι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν φυσιοδίφαι καὶ ἐμπειρικοί, οἱ καυχώμενοι, ὅτι κατώρθωσαν νὰ καταρρίψωσι τὰ σκῆπτρα τῆς ποιήσεως διὰ τῆς ἐμπειρικῆς αὐτῶν σκαπάνης. Ὁ ποιητὴς τῶν «Θρύλων τῶν Αἰῶνων» εἶνε ἐξίσου σύγχρονος μεθ' ἡμῶν, ὅσον καὶ ὁ φυσιοδίφης τῆς «Ἀρχῆς τῶν εἰδῶν,» ὁ θεωρητικὸς τῆς ἐξελιξεως, ἢ ὁ διὰ τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου ἀνακαλύψας τὴν φύσιν, τὴν ἀρχὴν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῶν μικροβίων. Ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ ὑπῆρξε μέγας ποιητὴς κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, ὅσον θὰ ἦτο καὶ καθ' οἰανδήποτε ἄλλην περίοδον τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὁ τελευταῖος τῶν ραψωδῶν, δὲν συναπέρχεται μετ' αὐτοῦ, ἐνώπιον τοῦ θριαμβευτικοῦ ἄρματος τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, ἢ ποιήσις, ἣτις αἰέποτε θέλει ἀκμάζει, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος θ' ἀναζητῆ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, τὸ τέλειον, πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐξήγειρε τὸ πνεῦμα, ἀνεπτέρου τὴν ψυχὴν, ἐκράτουνε τὸ φρόνημα, καὶ συνετέλει διὰ τῆς γοητευτικῆς αὐτοῦ ἐπιδράσεως εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν λαῶν, εἰς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀλληλεγγύην.

Πάντα ταῦτα ἐθεράπευσε καὶ ὕμνησεν ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ. Τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν δύναται, ἢ νὰ κατατάξῃ αὐτὸν μεταξὺ τῶν πρωτίστων, τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ ἡρώων.

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ

